

СТРАТЕГІЯ регіонального розвитку Черкаської області на період до 2020 року

2015 р.
м. Черкаси

ЗМІСТ

Перелік скорочень

Звернення до громадян

1.	Вступ	5
2.	Підхід, методика та процес розробки Стратегії	6
3.	Коротка характеристика соціально-економічного розвитку області	10
3.1.	Загальна характеристика області	10
3.2.	Природні ресурси області	11
3.3.	Демографія та трудові ресурси	13
3.4.	Інфраструктура	16
3.5.	Економіка та підприємництво	20
3.6.	Фінансово-бюджетна сфера	26
3.7.	Екологія	28
3.8.	Позиціонування Черкаської області серед інших областей України	29
4.	Головні чинники та сценарії розвитку області	32
4.1.	SWOT – аналіз області	32
4.2.	SWOT – матриця області	34
4.3.	Порівняльні переваги, виклики і ризики області	37
4.4.	Обґрунтування сценаріїв розвитку області	39
5.	Місія та стратегічне бачення розвитку області	42
6.	Стратегічні, операційні цілі та завдання	43
6.1.	Стратегічна ціль 1. Підвищення конкурентоспроможності регіону	45
	Операційна ціль 1.1. Стимулювання залучення інвестицій	46
	Операційна ціль 1.2. Підвищення енергоефективності	48
	Операційна ціль 1.3. Удосконалення управління регіональним розвитком	50
	Операційна ціль 1.4. Створення сприятливих умов для розвитку малого та середнього бізнесу	52
	Операційна ціль 1.5. Розвиток туристично-рекреаційної сфери	54
6.2.	Стратегічна ціль 2. Розвиток сільських територій	57
	Операційна ціль 2.1. Диверсифікація структури сільськогосподарського виробництва та поглиблення переробки продукції	58
	Операційна ціль 2.2. Розвиток сільських територій та периферії навколо міст та селищ	61
6.3.	Стратегічна ціль 3. Розвиток людського капіталу	62
	Операційна ціль 3.1. Підвищення адаптивності населення до потреб ринку праці	64
	Операційна ціль 3.2. Підвищення обізнаності та соціальної активності жителів області	66
6.4.	Стратегічна ціль 4. Екологічна безпека та збереження довкілля	69
	Операційна ціль 4.1. Створення умов для поліпшення стану довкілля	70
	Операційна ціль 4.2. Покращення управління відходами	71
	Операційна ціль 4.3. Розвиток екомережі, природно-заповідного фонду, збереження біологічного та ландшафтного різноманіття	72
	Операційна ціль 4.4. Покращення стану водних об'єктів та атмосферного повітря	74
7.	Впровадження та моніторинг реалізації Стратегії	76
8.	Узгодженість Стратегії з програмними та стратегічними документами	81
8.1.	Узгодженість з Державною стратегією регіонального розвитку	81
8.2.	Узгодженість Стратегії з основними аспектами регіонального розвитку	83

Перелік скорочень

- SWOT– аналіз – аналіз сильних, слабких сторін, а також сприятливих можливостей і загроз.
- АЕС – атомна електростанція.
- АПК – агропромисловий комплекс.
- АРР – агенція регіонального розвитку.
- АТО – антитерористична операція.
- АТР – адміністративно-територіальна реформа.
- ВВП – валовий внутрішній продукт.
- ВЕД – вид економічної діяльності.
- ВНЗ – вищий навчальний заклад.
- ВПК – військово-промисловий комплекс.
- ВРП – валовий регіональний продукт.
- ГЕС – гідроелектростанція.
- ДСанПіН – Державні санітарні правила і норми.
- ДСРР – Державна стратегія регіонального розвитку.
- ЄС – Європейський Союз.
- ЖКГ – житлово-комунальне господарство.
- ЗМІ – засоби масової інформації.
- ЗПСМ – загальна практика сімейної медицини.
- ЗУ – Закон України.
- ІТ – інформаційні технології.
- МСБ – малий та середній бізнес
- ОДА – обласна державна адміністрація.
- ОМС – органи місцевого самоврядування.
- ООН – Організація об'єднаних націй.
- ОСББ – об'єднання співвласників багатоквартирних будинків.
- ОСН – органи самоорганізації населення.
- ПТНЗ – професійно-технічні навчальні заклади.
- РГ – робоча група.
- РДА – районна державна адміністрація.
- СЕС – сонячна електростанція.
- СПД – суб'єкти підприємницької діяльності.
- ТЕЦ – теплоелектростанція.
- ТПВ – тверді побутові відходи.
- ФОП – фізичні особи – підприємці.
- ЦНАП – центр надання адміністративних послуг.

ЗВЕРНЕННЯ ДО ГРОМАДЯН

Шановна Черкаська громадо!

Минулого року розпочалася нова сторінка в історії нашої незалежної держави, коли після Революції Гідності, за підтримки народу України було підписано Угоду про асоціацію з Європейським Союзом.

Спільно з Вами ми зробили важливий вибір – орієнтацію на європейські цінності.

Ми розуміємо, що досягнення цієї мети не можливо водночас. Це потребує від нас титанічних зусиль та послідовних, згуртованих дій. Лише завдяки спільним зусиллям, маючи на руках чіткий дороговказ, ми зможемо наблизити Черкащину до європейського рівня життя.

Таким дороговказом має стати Стратегія розвитку Черкащини до 2020 року. Ми підготували її спільно з вами. Це вже не стратегія «влади для влади», це – повноцінний документ написаний громадою і для громади.

Стратегію розроблено з урахуванням думки громад краю, фахівців, науковців, представників бізнесу, враховано результати та помилки під час розроблення попередніх Програм. Ми використали методіку планування регіонального розвитку, яка була розроблена як частина Програми Європейського союзу «Підтримка політики регіонального розвитку в Україні», залучивши компетентних фахівців.

В Стратегії кожен може знайти себе. Адже наша Стратегія визначає такі напрями розвитку області, які сприятимуть створенню нових робочих місць, розвитку громадянського суспільства, поліпшенню якості життя у малих містах та сільських територіях.

Особлива роль відводиться територіальним громадам. Саме від вашої активної позиції, участі у підготовці та реалізації заходів і проектів Стратегії залежить ступінь її виконання. Сильні і дієві територіальні громади – запорука побудови успішної Черкащини!

Переконані – спільними зусиллями втілимо у життя Стратегію розвитку нашої рідної землі. Інакше і бути не може. Адже, ми не боїмося труднощів, а завжди йдемо вперед задля щасливої долі нинішніх і майбутніх поколінь.

Перед нами велика робота з реалізації Стратегії.

Успіхів усім нам на цьому шляху!

Голова обласної державної адміністрації

Голова обласної ради

1. ВСТУП

Революція гідності та боротьба за свободу України створили нову українську ідею – ідею гідності, свободи і майбутнього. Україна переходить в нову епоху історії, і Український народ отримує унікальний шанс побудувати нову Україну.

Виконання вимог ратифікованої Угоди про асоціацію України з Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами дає можливість Україні в подальшому стати повноцінним членом в Європейському Союзі.

Зміна підходів до регіонального розвитку, що відбулась в Європі та зачепила зараз Україну, направлена на посилення ролі регіонів, органів публічної влади в регіонах у власному стратегічному плануванні та власному розвитку. Все більшої ваги набирає тенденція до ефективного використання власних ресурсів, створення власної територіальної згуртованості.

Головним планувальним документом регіонального розвитку на середньострокову перспективу визначається «Стратегія регіонального розвитку Черкаської області на період до 2020 року».

Стратегія розроблена на підставі Закону України «Про стимулювання розвитку регіонів», з урахуванням Державної стратегії регіонального розвитку України, Стратегії сталого розвитку «Україна – 2020» та інших документів, із використанням кращого європейського і українського досвіду та досвіду реалізації «Стратегії розвитку Черкаської області до 2015 року».

У пропонованій Стратегії використано напрацювання вітчизняних і закордонних учених, практичні пропозиції фахівців, а також бачення проблем, напрямів і цілей розвитку регіону його мешканцями, представниками бізнесу та громадськими організаціями.

Стратегію побудовано на основі програмно-цільового підходу до вирішення проблем регіону. При цьому передбачається використання проектно-орієнтованого підходу до формування та реалізації регіональних цільових програм різної спрямованості.

Розробка Стратегії крім власне підготовки самого документу, стала важливим інструментом налагодження партнерства між обласною державною адміністрацією, обласною радою, районними адміністраціями, міськими і районними радами, університетами і інститутами, а також широким колом організацій громадянського суспільства для того, щоб стратегічний документ став надбанням усіх зацікавлених сторін, та згодом було забезпечено суспільну підтримку реалізації заходів і проектів Стратегії.

Стратегія ставить перед собою амбітну і важливу мету – перетворити Черкащину в приклад та зразок реформаторського регіону на шляху до європейської інтеграції України. Вона має забезпечити досягнення стратегічного бачення та створення регіону сталого розвитку, у якому гармонійно поєднуюватимуться інноваційна високотехнологічна промисловість, екологічне сільське господарство, оздоровчий та історичний туризм; регіону високої якості життя та безпечного довкілля.

Стратегія, перш за все визначає мету, вектори руху, дорожню карту, першочергові пріоритети та індикатори належних умов становлення та розвитку області.

Ухвалення цієї Стратегії має стати основою для створення комплексної бази стратегічного планування в області, а саме уточнення регіональних програм, їх гармонізації з перспективами розвитку, означеними Стратегією.

2. ПІДХІД, МЕТОДИКА ТА ПРОЦЕС РОЗРОБКИ СТРАТЕГІЇ

Стратегічне планування – системний шлях до управління змінами й досягнення консенсусу в регіоні, а також створення спільного бачення майбутнього розвитку, творчий процес визначення проблем та погодження реалістичних цілей, завдань і стратегій, здійснення яких вирішить ці проблеми. Стратегічне планування є також потужним інструментом об'єднання зусиль бізнесу та місцевої влади для створення публічно-приватних партнерств, що має позитивний вплив на місцевий діловий клімат та конкурентне становище громади, а також на вирішення інших питань, пов'язаних з рівнем життя всіх громадян.

Процес розробки Стратегії регіонального розвитку мав висхідний характер. Він відпрацьовувався робочою групою, що визначала напрями розвитку та сфери реалізації заходів.

Строковість інструментів планування визначалася на основі поєднання довгострокового стратегічного плану та середньострокових циклів його реалізації. Визначені на основі цього підходу стратегічні цілі та заходи мають характер довгострокових (*на 6 років*) напрямів розвитку, тоді як програми орієнтуються на реалізацію пріоритетних завдань (*3 роки*). Ці заходи, будучи ключовими елементами Стратегії, визначають сценарії та шляхи досягнення стратегічних цілей.

При розробці Стратегії в основу її підготовки покладено такі основні принципи:

<i>Партнерство</i>	Характер стратегічного розвитку формується за результатами різних консультацій, спрямованих на досягнення консенсусу, а також на обґрунтованих очікуваннях громади від владних структур. До участі в ухваленні рішень і розробці стратегічних цілей було запрошено всі зацікавлені сторони – представників влади, бізнесу, наукових установ, асоціацій підприємців, підприємств та громадянського суспільства.
<i>Принцип спільної участі представників влади та приватного сектору</i>	Забезпечує широкий соціальний консенсус, а також явну публічну підтримку Стратегії. Усі заходи розроблялися у спосіб, захищений від надмірного впливу учасників процесу розвитку, із залученням конкретних осіб, що ухвалюють рішення зацікавлених сторін, експертів, представників громадських організацій тощо.
<i>Життєздатність</i>	Основою забезпечення життєздатності є дотримання належної рівноваги та послідовності внутрішніх елементів Стратегії (<i>цілей, заходів</i>), що підтримується застосуванням усіх зазначених у цьому документі принципів. Ще одним важливим елементом забезпечення життєздатності є розвиток порівняльних переваг, визначених за результатами SWOT-аналізу (<i>розбудова можливостей, що послаблюють гостроту недоліків і проблем</i>). Крім того, для виявлення синергії між слабкими сторонами та загрозами, які мають негативний вплив на життєздатність (<i>для ризик-менеджменту</i>), застосовується матриця слабких сторін та загроз.
<i>Інтеграція</i>	Забезпечувалася за двома напрямками: 1) інтеграція спільних місцевих потреб на регіональному рівні з територіальної та змістовної точки зору. Це означає, що досягнення будь-якої регіональної мети принесе результат і на місцевому рівні. Інтеграція забезпечується шляхом активної участі всіх зацікавлених сторін регіону. 2) інтеграція, як багатомірний план розвитку пріоритетних секторів і напрямків діяльності, забезпечує усунення конфліктів та негативних впливів. У цьому сенсі інтеграція забезпечує зосередження на сумісності та синергії заходів.
<i>Інновація</i>	Застосовується як принцип у процесі ідентифікації проектів, і стосується, головним чином, запропонованого підходу

	та якнайефективнішого використання наявних ресурсів.
<i>Ієрархія стратегічних планів</i>	Стратегічні плани вищого рівня мають більш загальний характер і закладають підвалини для визначення конкретних заходів на нижчих рівнях.
<i>Інституційна пам'ять</i>	Робота над проектом Стратегії базувалась на результатах, досягнутих при розробці попередніх стратегічних документів, зокрема Стратегії розвитку Черкаської області до 2015 року.
<i>Субсидіарність</i>	Визначення стратегічних заходів, починаючи з найнижчого рівня (на основі потреб місцевих громад), здійснювалось із використанням ресурсів регіонального розвитку.

Модель розробки Стратегії було обрано, виходячи з потреб регіону.

Етапи розробки Стратегії:

1. Організація роботи

Робоча група (РГ) – колектив осіб, який створюється для роботи над стратегічним планом розвитку регіону. Саме на засіданнях РГ презентуються, обговорюються усі напрями роботи та ухвалюються відповідні рішення. З метою вузькогалузевого обговорення напрацювань проводилась робота у форматі фокус-груп (які в переважній більшості склалися із членів РГ).

2. Здійснення соціально-економічного аналізу та SWOT-аналізу

Відправним пунктом процесу розробки Стратегії є інвентаризація статистичних даних. Стратегічний аналіз є чимось більшим від розгляду статистичних показників, оскільки передбачає також оцінку структурних, політичних, економічних та соціальних умов. У цьому сенсі кількісно-емпіричний аспект має тісний зв'язок із якісними аспектами.

Соціально-економічний аналіз, порівняльні переваги, виклики та ризики, що враховують специфіку Черкащини, є основою стратегічного планування, поєднуючи в собі потреби районів і шляхи розв'язання проблем.

Після аналізу ситуації було розпочато аналіз потенціалу регіону. В основу методики виконання цієї роботи було покладено SWOT-аналіз. На практиці РГ визначала сильні сторони регіону, можливості розвитку, слабкі сторони та зовнішні загрози. Під час засідань проводився мозковий шторм, зосереджений на визначенні синергетичної взаємодії чинників у рамках кожного з елементів SWOT-аналізу, що мав на меті визначення стратегічної орієнтації, порівняльних переваг і забезпечення можливості управління ризиком.

Виявлені сильні сторони, слабкі сторони, можливості та загрози формують чітке уявлення про поточну ситуацію, проблеми та потенціал розвитку регіону, а отже є містком між соціально-економічним аналізом та Стратегією, причому орієнтація Стратегії та основні елементи стратегічних цілей наприкінці цього етапу вже стають очевидними.

Результати виконання цього етапу є такими: 1) Соціально-економічний аналіз Черкаської області; 2) SWOT-аналіз та SWOT-матриця; 3) Порівняльні переваги регіону, виклики та ризики; 4) Сценарії розвитку області.

Зовнішній та внутрішній аналізи забезпечують визначення основних проблем економічного розвитку регіону і разом з даними Профілю регіону слугують для формулювання стратегічних напрямів та цілей його розвитку на певний період часу.

3. Визначення стратегічного Бачення

РГ визначає стратегічне Бачення розвитку регіону – бажаного стану соціально-економічної системи у майбутньому, який може бути означений конкретною датою. Коректне формулювання Бачення з точним зазначенням складових загальної мети розвитку є дуже важливим для успішного впровадження, подальшого моніторингу та оцінки виконання.

Стратегічне Бачення відображає те, куди регіон має прийти в результаті реалізації Стратегії розвитку та відображає той конкретний результат, який бажає досягти у майбутньому.

4. Формування стратегічних та операційних цілей із відповідними заходами

Стратегічні цілі було визначено в найзагальніших рисах, як мінімум, на броків. Цей строк було визначено для того, щоб створити стратегічну платформу для циклів реалізації тривалістю по 3 роки кожний та для уникнення необхідності повторення процесу розробки стратегії в проміжний період і перевірки життєздатності планів у довгостроковій перспективі. Стратегічні цілі було визначено на основі порівняльних переваг регіону з урахуванням викликів, а також можливих перешкод і ризиків на шляху розвитку.

Операційні цілі було визначено як віхи на шляху досягнення стратегічних цілей, які передбачають реалізацію необхідних заходів.

Ці заходи було визначено з метою досягнення відповідних стратегічних цілей на період до 2020 року. Для формування чіткої структури всіх елементів Стратегії зазначені заходи стратегічної цілі прив'язані до операційних цілей. Взагалі заходи являють собою поєднання регіональних заходів (*проектів розвитку*) та реформ, які створюють базу для подальшої розбудови потенціалу й досягнення цілей розвитку.

Найважливішим результатом процесу побудови Стратегії стали: почуття відповідальності за Стратегію на регіональному та місцевому рівнях, зміцнення потенціалу партнерських груп, їхньої підзвітності та відповідальності за реалізацію.

На цьому етапі також розпочинається процес розробки Плану реалізації Стратегії, який формується на основі визначених у Стратегії стратегічних і операційних цілей (*після того як їх схвалено*), а робочі підгрупи узгоджують конкретні заходи, які мають бути вжиті для досягнення загальних і конкретних цілей. Завдання передбачають встановлення відповідальних за їх виконання, термінів виконання та визначення необхідних ресурсів. План реалізації розробляється за кожною стратегічною та операційною ціллю і представляє собою «дерево цілей». Він формується виходячи з принципу «від загального до конкретного» та несе в собі високу ступінь деталізації.

5. Громадське обговорення та ухвалення Стратегії

Розробивши Стратегію включно з Планом її реалізації, РГ ініціює проведення громадських слухань (*або використовуються інші форми громадського обговорення*). Після проведення громадського обговорення, доопрацьована Стратегія подається

на розгляд і затвердження Черкаською обласною радою, як головний документ, в якому визначена політика економічного розвитку Черкаської області.

6. Моніторинг та впровадження

Для забезпечення належного рівня відповідальності за реалізацію Стратегії, необхідно створити систему моніторингу її впровадження. Така система має включати Орган з моніторингу, Документ (*Положення*) про систему моніторингу виконання Стратегії.

В цілому, Стратегія є основою для її впровадження через проекти регіонального розвитку, що впливають із операційних цілей Стратегії, а також базисом ухвалення управлінських та бюджетних рішень у сфері розвитку області.

3. КОРОТКА ХАРАКТЕРИСТИКА СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ ОБЛАСТІ

3.1. Загальна характеристика області

Черкаська область утворена 7 січня 1954 року.

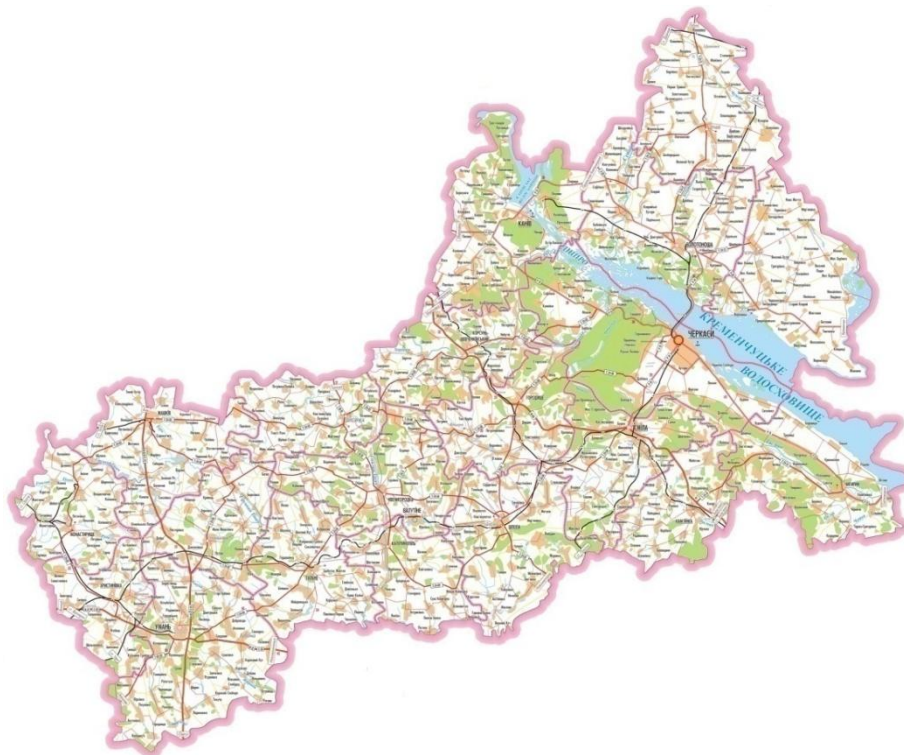

Рис.1. Карта Черкаської області

Розташована в центральній лісостеповій частині України, в середній течії річок Дніпра та Південного Бугу. Вона межує на півночі з Київською (протяжність 340 км), на сході – з Полтавською (212 км), на півдні – з Кіровоградською (388 км) і на заході – з Вінницькою (124 км) областями.

Площа Черкаської області становить 20,9 тис. квадратних кілометрів, що складає 3,5% території держави (18 місце в Україні). Населення – 1 259,9 тис. осіб.

Черкащина в цілому рівнинна і умовно поділяється на дві частини – правобережну і лівобережну. Переважна частина правобережжя розміщена в межах Придніпровської височини з найвищою точкою області, що має абсолютну висоту 275 метрів над рівнем моря (поблизу Монастирища). В прилягаючій до Дніпра частині правобережжя знаходиться заболочена Ірдино-Тясминська низовина, а також підвищення – Канівські гори. Низинний рельєф має лівобережна частина області, яка розташована в межах Придніпровської низовини.

Відповідно до адміністративно-територіального поділу область складається з 20 районів, 6 міст обласного підпорядкування (Черкаси, Ватутіне, Золотоноша, Канів, Сміла, Умань), 10 – міст районного значення, 15 селищ міського типу, 824 сільських населених пунктів.

Рис.2. Адміністративно-територіальний устрій Черкаської області

Найбільшими населеними пунктами за чисельністю в межах області є міста: Черкаси (286,0 тис. осіб), Умань (86,6 тис. осіб), Сміла (68,7 тис. осіб), Золотоноша (29,3 тис. осіб) та Канів (25,3 тис. осіб).

Частина населених пунктів області відноситься до зони радіоактивного забруднення внаслідок аварії на Чорнобильській АЕС, зокрема 4 населених пункти – віднесені до зони безумовного обов'язкового відселення, 99 – до зони гарантованого добровільного відселення.

3.2. Природні ресурси області

Клімат Черкаської області помірно-континентальний – м'яка зима з частими відлигами, тепле літо, що є сприятливим для розвитку сільськогосподарського виробництва.

Із загальної площі Черкаської області (2091,6 тис. га) сільськогосподарські землі складають 1 486,9 тис. га. Із загальної площі сільськогосподарських земель сільськогосподарські угіддя становлять 1 450,8 тис. га (69,4% до загальної площі території). Землі лісгосподарського призначення займають 338,6 тис. га. Площа забудованих земель області складає 84,5 тис. га. Нараховується 15,5 тис. га відкритих земель без рослинного покриття або з незначним рослинним покритвом. Під водою знаходиться 135,8 тис. га. Відкриті заболочені землі становлять 30,4 тис. га.

У сформованому ґрунтовому покриві області переважають чорноземи типові та чорноземи сильно деградовані, які займають 53,7%, тому регіон має найбільше передумов для розвитку органічного агровиробництва.

На території області зустрічаються родовища горючих, рудних (металевих), нерудних (неметалевих) корисних копалин, мінеральні води.

Область багата на нерудні корисні копалини – граніти, глини (*бентоніти, каоліни*), майже повсюдно поширені кварцеві піски. Запаси бурого вугілля та торфу є основними паливними ресурсами області.

Рис.3. Карта об'єктів мінерально-сировинної бази Черкаської області

В Черкаській області налічується 257 родовищ корисних копалин, у тому числі 250 місцевого та 7 загальнодержавного значення.

Ліси Черкащини відносяться переважно до рівнинних і входять у лісостепову зону. В цілому клімат області сприятливий для зростання цілого ряду деревних та чагарникових порід, і, перш за все високопродуктивних дубових і соснових насаджень.

Черкаська область розташована в двох основних басейнах річок Дніпра та Південного Бугу: басейн річки Дніпро – 12,0 тис. км² та басейн річки Південний Буг – 8,9 тис. км². Густота річкової мережі добре розвинута і складає 0,2 – 0,54 км/км².

Найбільше водосховище – Кременчуцьке, загальною площею водного дзеркала 2 252 км² і повною ємкістю 13,520 млн. м³, розташоване на річці Дніпро.

Природно-заповідний фонд області складає 527 територій та об'єктів природно-заповідного фонду.

На державному обліку в області перебувають 9 078 історичних пам'яток, з яких: 7 169 археології, 1 552 історії, 184 архітектури, 173 монументального мистецтва. Статус національних мають 93 пам'ятки, решта мають категорію пам'яток місцевого значення.

На Черкащині знаходяться 9 національних та державних історико-культурних і природних заповідників, а також Національний дендрологічний парк «Софіївка».

3.3. Демографія та трудові ресурси

З часу утворення Черкаської області чисельність населення збільшувалась і досягла максимальної кількості на початок 1990 року – 1 531,6 тис. осіб. Станом на 01.01.2014 даний показник склав 1 259,9 тис. осіб, з них 712,4 (56,5%) проживало в міських поселеннях та 547,5 (43,5%) – у сільській місцевості. Щільність населення області становить 60,3 чол./км².

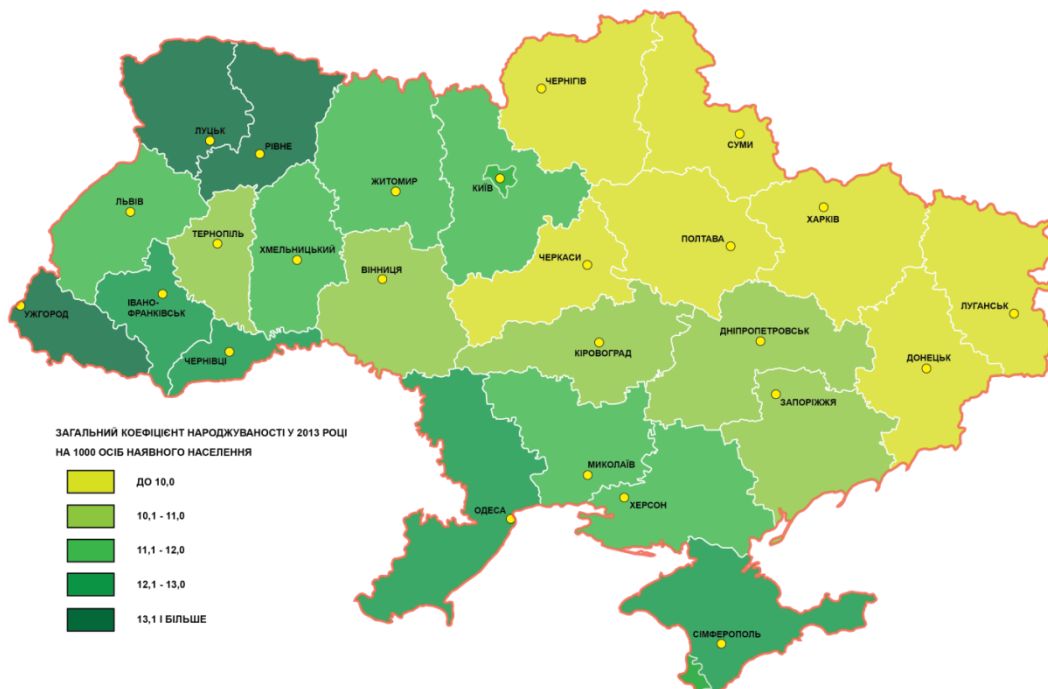
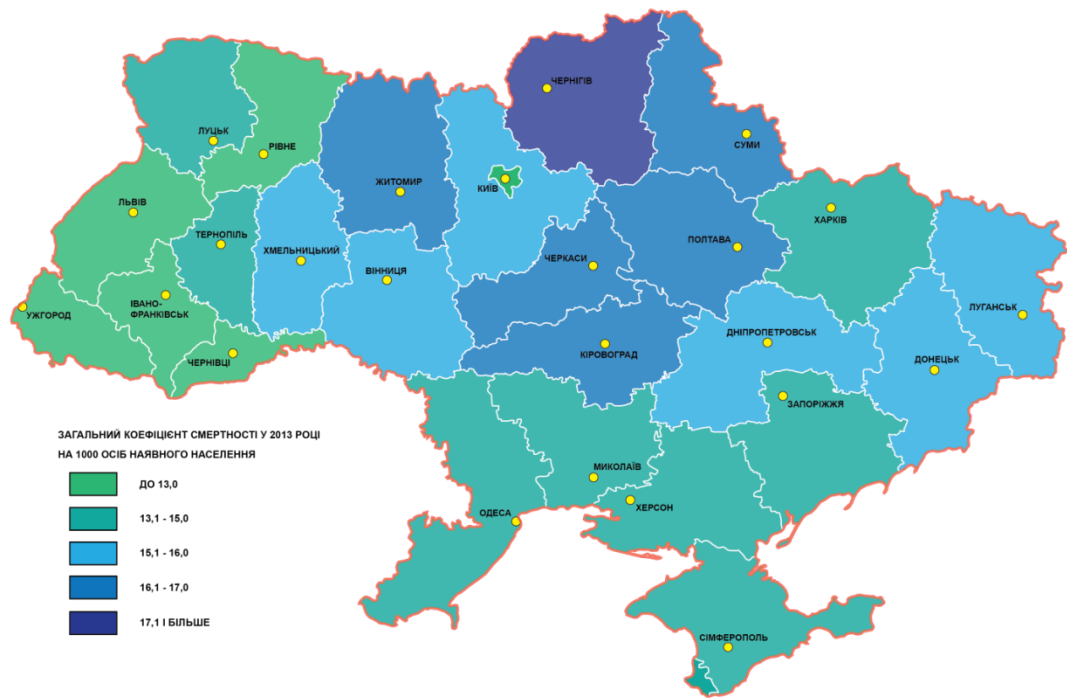

Рис.4. Загальний коефіцієнт народжуваності по Україні у 2013 році
(на 1 тис. осіб наявного населення)

Незважаючи на деяке поліпшення, демографічна ситуація в області залишається складною. Загальний рівень народжуваності (9,6‰) нижчий від середнього по Україні (11,1‰), а рівень смертності – один з найвищих в країні (в області – 16,2‰, по Україні – 14,6‰).

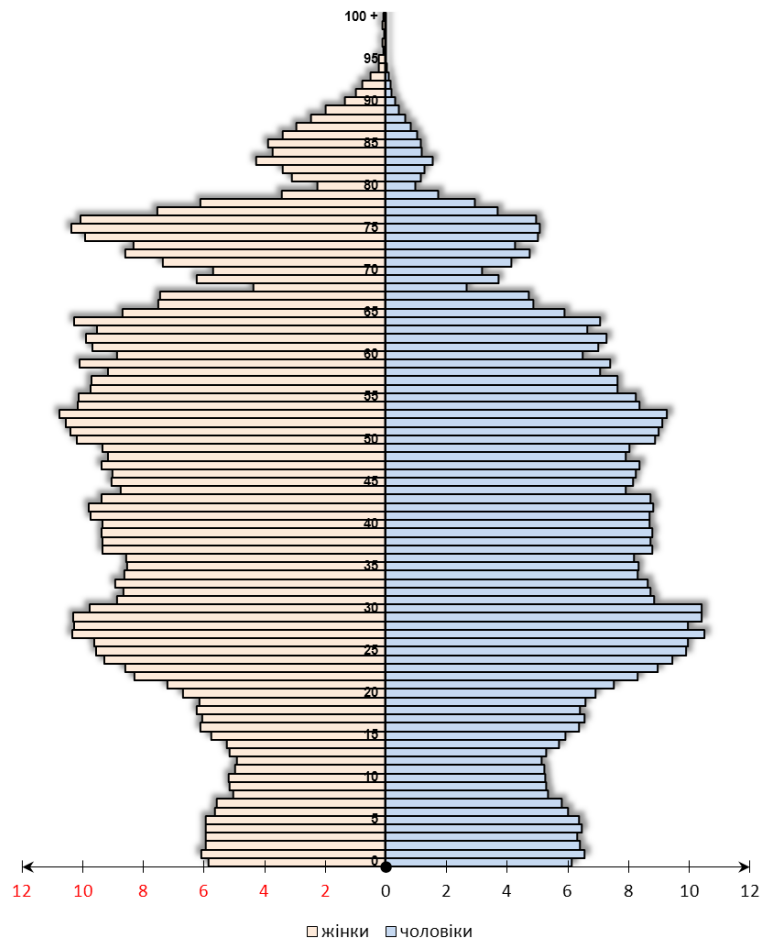

**Рис.5. Загальний коефіцієнт смертності по Україні у 2013 році
(на 1 тис. осіб наявного населення)**

Визначальним фактором зменшення чисельності населення є природне скорочення. Упродовж 2013 року чисельність наявного населення області скоротилась на 8,9 тис. осіб: за рахунок природного скорочення населення зменшилось на 8,4 тис. осіб, за рахунок міграційного скорочення зменшилось на 0,5 тис. осіб.

За даними Всеукраїнського перепису населення, частка українців в етнічному складі області становить 93,1%, тобто Черкаська область є мононаціональною.

Статева структура населення області характеризується стабільною перевагою жінок над чоловіками. Станом на 01.01.2014 кількість жінок становила 681,9 тис. осіб (54,3% від загальної кількості постійного населення), чоловіків – 574,4 тис. осіб (45,7%).

Рис.6. Розподіл постійного населення області за статтю та віком

Середній вік населення області складає 42,1 років, що вище середнього віку по Україні (40,6 років).

Протягом останніх п'яти років рівень зайнятості населення у віці 15 – 70 років зріс з 57,3% у 2009 році до 59,9% у 2013 році.

Рівень безробіття населення у віці 15-70 років, за Методологією міжнародної організації праці, в цілому по області за 5 років скоротився на 1,9% (з 10,8% у 2009 році до 8,9% у 2013 році).

Черкащина традиційно вносить вагомий вклад у розвиток системи підготовки наукових кадрів. В області діє 8 вищих навчальних закладів III-IV рівнів акредитації, 23 навчальних закладів I-II рівнів акредитації, з них – 5 університетів, 3 інститути, 17 коледжів, 2 училища, 4 технікуми.

Статус національного мають 2 університети. У вищих навчальних закладах на початок 2013 – 2014 навчального року здобували освіту 44,5 тис. студентів, з них: 33,7 тис. – у закладах III-IV рівня акредитації та 10,8 тис. студентів – у закладах I-II рівня акредитації.

Порівнюючи позиції ізобластями-сусідами (Вінницької, Київської, Кіровоградської та Полтавської), найбільше наукових організацій знаходилось у Черкаській області, а найменше – у Кіровоградській.

На території області послуги залізничного транспорту надають Шевченківська дирекція залізничних перевезень Одеської залізниці та Козятинська і Дарницька дирекції залізничних перевезень Південно-Західної залізниці.

Річковий транспорт є важливою галуззю економіки та має великі потенційні можливості в області, особливо в разі поєднання з іншими галузями транспорту (повітряний, автомобільний, річковий). В регіоні проходить 150 кілометрів експлуатаційних річкових судноплавних шляхів.

На жаль, повітряний транспорт області знаходиться в занепаді. Однак, протягом 2010 – 2014 років Черкаський аеропорт збережено, що дає можливість для повноцінного його відновлення. Технічні можливості злітно-посадкової смуги дозволяють приймати вантажні літаки класу ІЛ-76.

Енергетична сфера

Фактичне виробництво електроенергії за 2013 рік у Черкаській області склало 2,1 млрд. кВт год. при споживанні 3,1 млрд. кВт год. Найбільша частка його припадає на Канівську ГЕС (55,7%), другим потужним підприємством є Черкаська ТЕЦ – 40,2%. Черкаська область відноситься до енергодефіцитних регіонів України.

ЧЕРКАСЬКА ОБЛАСТЬ МІСЦЕРОЗТАШУВАННЯ ЕНЕРГОГЕНЕРУЮЧИХ ПОТУЖНОСТЕЙ

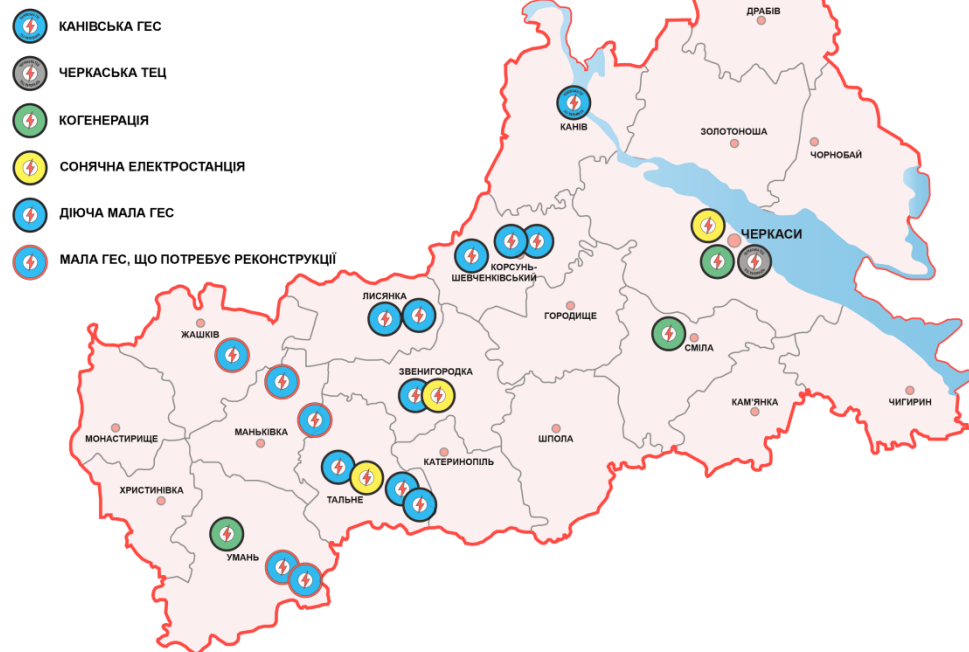

Рис.8. Карта місцезнаходження енергогенеруючих потужностей Черкаської області

На сьогодні, існуюча система живлення регіону не відповідає вимогам надійності.

Черкаська область входить в п'ятірку областей України (разом з Вінницькою, Житомирською, Хмельницькою та Полтавською), в яких найбільше діючих малих ГЕС.

Починаючи з 2011 року, введено в дію 3 сонячних електростанції (СЕС). Також в області діють 3 когенераційні установки.

Житлово-комунальне господарство

У Черкаській області послуги з централізованого тепlopостачання надають 19 підприємств теплоенергетики.

Працює 162 котельні: 130 котелень місцевих рад та 32 відомчі котельні. На котельнях комунальної теплоенергетики області експлуатується 471 котел. 91 відсоток котелень працює на природному газі.

Протяжність теплових мереж у двохтрубному обчисленні становить 550,4 км.

Втрати в магістралях теплових мереж становлять 13%. Загальна зношеність теплових мереж в області становить 70 відсотків.

Протяжність водопровідних мереж області складає 4 015,8 км, з яких в аварійному стані знаходиться 853 км (21,3%). У 2014 році відбулось зменшення аварійних мереж на 2%. На об'єктах водопровідного господарства експлуатується 528 одиниць насосних агрегатів, з яких 198 одиниць (38%) повністю амортизовані та потребують заміни.

Водопостачання в більшості населених пунктів здійснюється з підземних джерел, а в містах Звенигородка, Корсунь–Шевченківський – з відкритих водосховищ, в містах Черкаси, Умань – змішані системи водопостачання.

Якість питної води у 9 населених пунктах області (у містах *Золотоноша, Ватутіне, Кам'янка, Городище, Чигирин, Тальне, смт Катеринопіль, Чорнобай, Маньківка*) за своїми показниками не відповідає вимогам діючого ДСанПіН 2.2.4-171-10 «Гігієнічні вимоги до води питної, призначеної для споживання людиною». З року в рік продовжуються терміни дії дозволів на її подачу з відхиленням від діючого стандарту, але заходи щодо покращення цього становища не виконуються у зв'язку з великими фінансовими затратами на їх реалізацію.

Протяжність каналізаційних мереж області складає 1 166,5 км.

Загальний житловий фонд області становить 34 077,0 тис. м².

На сьогодні в області зареєстровано 445 об'єднань співвласників багатоквартирних будинків, що становить 11% від загальної кількості багатоповерхових будинків

Будівництво

В області працюють 702 будівельних підприємства. У 2009 – 2013 роках даними підприємствами виконано будівельних робіт на 3 312,2 млн. грн. і введено в експлуатацію 7 267 об'єктів.

У 2013 році обсяг введеного в експлуатацію житла склав 129,7 тис. м² загальної площі. За темпами введення в експлуатацію житла (у 2013 році) область займає 6 місце серед регіонів – сусідів та окремих регіонів, що належать до однієї з Черкаською областю типології.

Із загального обсягу житла по містах і районах області 87,1% прийнято індивідуальними забудовниками, що свідчить про незначні обсяги будівництва багатоквартирного житла.

Сфера освіти

Наприкінці 2013 року загальна кількість навчальних закладів нараховувала

1 460 одиниць. Із них: 30 вищих (8 – III-IV рівнів акредитації і 22 – I-II рівнів акредитації), 23 професійно-технічних, 659 загальноосвітніх, 55 позашкільних та 693 дошкільних навчальних заклади.

В області відсоток охоплення усіма формами дошкільної освіти дітей від 3 до 6 (7) років зріс з 70% у 2009 році до 97,7% у 2013 (на 27,7%).

На кінець 2013 року в області функціонувало 642 загальноосвітні навчальні заклади, в яких навчалося 109,3 тис. учнів (у 2009 році – 685 загальноосвітніх навчальних закладів 125,5 тис. учнів).

Насьогодні в області функціонує 87 освітніх округів (упродовж 2009 – 2013 років створено 58 освітніх округів), де в опорних навчальних закладах створена відповідна навчально-матеріальна база.

У 2013 році заклади освіти були забезпечені комп'ютерною технікою у кількості 11 053 одиниць. Заклади освіти області 100-відсотково підключені до мережі Інтернет.

Підвезення учнів до місць навчання забезпечується 168 шкільними автобусами.

З 2009 року відбулося скорочення мережі позашкільних навчальних закладів області з 57 у 2009 році до 55 у 2013. Також функціонує 22 інтернатні навчальні заклади.

Професійно-технічна освіта області протягом періоду 2009 – 2013 років представлена 23 державними ПТНЗ.

У 2013 році ПТНЗ області проліцензовано 140 професій (у 2009 році – 121 професія). Підготовка кваліфікованих робітників проводилася за 421 комбінацією означених професій (у 2009 році – 408 професій).

Будівлі освітнього фонду, в основному, перебувають у задовільному технічному стані. Протягом 2009 – 2013 років побудовано або відновлено 26 об'єктів освітнього фонду.

Охорона здоров'я

Медична допомога населенню області на даний час надається в 250 лікувально-профілактичних закладах та їх відокремлених структурних підрозділах, з них 226 установ надають амбулаторно-поліклінічну допомогу та у 540 фельдшерсько-акушерських і фельдшерських пунктах. Актуальним є оновлення медичного обладнання в закладах охорони здоров'я.

Проводиться послідовна робота щодо розвитку первинної медико-санітарної допомоги на засадах загальної практики сімейної медицини. Протягом останніх п'яти років створено 40 нових амбулаторій ЗПСМ.

В області створена комунальна установа «Обласний центр екстреної медичної допомоги та медицини катастроф Черкаської обласної ради», окрема та єдина юридична особа, яка відповідає за догоспітальний етап екстреної медичної допомоги в області.

На базі відділень комунального закладу «Черкаська обласна лікарня Черкаської обласної ради» створено обласний торакальний центр та обласний центр хірургічної стоматології. У складі терапевтичного відділення комунального закладу «Черкаський обласний госпіталь для інвалідів війни Черкаської обласної ради» створено Центр реабілітації учасників АТО на 50 ліжок. У м. Каневі відкрито реконструйовані поліклінічне та приймальне відділення та новозбудоване відділення інтенсивної терапії Канівської центральної районної лікарні.

Забезпеченість бригадами швидкої медичної допомоги в середньому по області складає 0,79 на 10 тис. населення при нормативі 0,7.

Протягом періоду 2009 – 2013 років бюджет галузі охорони здоров'я зріс на 506,1 млн. грн. *(на 40%)* і у 2013 році склав 1 273,5 млн. грн.

Рівень укомплектованості штатних посад сімейних лікарів фізичними особами є низьким і у 2013 році склав 68,6%.

Загальна та первинна захворюваність всього населення області, у тому числі на селі, в цілому та у всіх вікових категоріях впродовж останніх років має тенденцію до зниження.

Показник забезпеченості населення області ліжками в лікарняних установах перебуває практично на середньоукраїнському рівні *(80,5)* і становить 81,0 на 10 тис. населення.

Сфера культури

Мережа закладів культури області відповідає існуючим нормативам забезпечення населення клубними і бібліотечними закладами та дозволяє представити результати творчої діяльності до широкого кола споживачів культурних послуг.

В галузі культури області діють: 740 бібліотек, 740 будинків культури, клубів, центрів культури і дозвілля, 38 початкових спеціалізованих мистецьких навчальних закладів, 2 вищих мистецьких навчальних заклади I-II рівнів акредитації, 2 театри, 2 концертні заклади та 105 об'єктів кінопоказу.

Соціальна сфера

Соціальні послуги в області надають 27 територіальних центрів.

Станом на 01.01.2014 своє право на різні види державної соціальної допомоги реалізувало 176,3 тис. сімей *(на 33,6 тис. сімей більше, ніж у 2009 році)*.

Загальна сума нарахувань різних видів державних соціальних допомог протягом 2013 року склала 1 194,4 млн. грн. *(на 710,8 млн. грн. більше проти 2009 року)*.

На сьогодні у Черкаській області проживає близько 500 тис. громадян, які згідно з чинним законодавством користуються пільгами з оплати житлово-комунальних послуг, палива, пільговим проїздом.

Показник охоплення дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування сімейними формами виховання збільшено з 73,7% у 2009 році до 88,4% у 2013 році *(майже на 15%)*.

3.5. Економіка та підприємництво

Індекс фізичного обсягу ВРП *(у порівнянних цінах)* за 2012 рік становив 100,9%, що перевищує загальноукраїнський показник на 0,7%. У розрахунку на одну особу цей показник становить 24 558 грн.

За структурою економіки Черкаська область є індустріально-аграрною. Частка промисловості у структурі валової доданої вартості становить 23,9% *(з них 0,7% – добувна)*, частка сільського господарства – 21,8%, оптова та роздрібна торгівля, ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів, тимчасове розміщення й організація харчування –

13,3%, транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність, інформація та комунікації – 8,2%, освіта – 7,5%, державне управління й оборона, обов'язкове соціальне страхування – 5,3%, охорона здоров'я та надання соціальної допомоги – 4,4%.

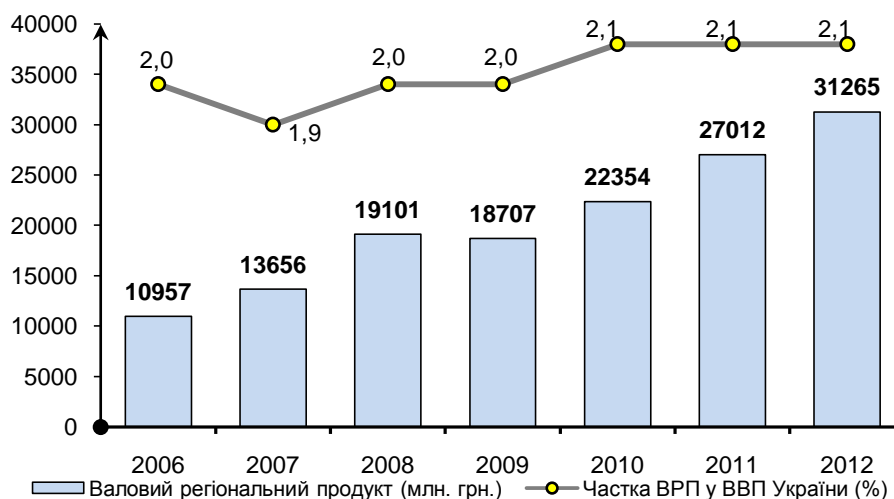

Рис.9. Валовий регіональний продукт області та його частка у ВВП України

Промисловий потенціал

Промисловість Черкащини представлена понад 550 основними підприємствами. У розрізі видів економічної діяльності основу промисловості області становить виробництво харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів – 50,6%, хімічних речовин та хімічної продукції – 16,5%, постачання електроенергії пари та кондиційованого повітря – 12,7%, машинобудування, крім ремонту і монтажу машин і устаткування – 5,2%.

За підсумками 2013 року обсяг реалізованої промислової продукції становив 30,7 млрд. грн. (2,5% від загальнодержавних обсягів). За підсумками 2013 року за показником обсягу реалізованої промислової продукції у розрахунку на одну особу населення область займає 9 місце серед регіонів України.

На Черкащині сформовано потужний потенціал харчової промисловості, яка представлена понад 80 основними підприємствами. В області виробляється майже третина (32%) від загальнодержавних обсягів м'яса птиці, майже 44% – лікоро-горілчанних виробів, 13% – сирів жирних.

Хімічна галузь займає провідне місце у виробництві мінеральних добрив у загальнодержавних обсягах: 17,2% – сечовини (карбаміду), 37,9% – нітрату амонію (селітри), 17,5% – аміаку безводного. Виробничу діяльність у галузі здійснює 9 підприємств. Флагманом галузі є ПАТ «Азот», де зайнято понад 4,3 тисячі працівників, питома вага якого в обсягах реалізації складає майже 90%. Більше 28% виробленої ним продукції реалізується на зовнішніх ринках.

Машинобудування є стратегічно важливою галуззю промисловості області, яка включає 30 підприємств. У 2013 році в автомобілебудівній галузі вироблено: легкових автомобілів – 12,9%, вантажних автомобілів – 22,6%, автобусів – 15,6% (від загальнодержавних обсягів).

Протягом останніх років в області майже 40% промислового виробництва забезпечують п'ять найбільших промислових підприємств: ПАТ «Азот», ПрАТ «Миронівська птахофабрика», ПАТ «Черкасиобленерго», відокремлений підрозділ

«Черкаська ТЕЦ» ПАТ «Черкаське хімволокно», ДП «Автоскладальний завод № 2» ПАТ «Автомобільна компанія «Богдан Моторс».

Високий ступінь зношеності основних фондів у промисловості (від 40% до 90%) призводить до зниження конкурентоспроможності продукції на внутрішньому та зовнішньому ринках. Водночас, на території Черкащини залишається значна кількість незадіяних площ, які можуть бути потенційним резервом для нарощування промислового потенціалу області.

Агропромисловий комплекс

В агропромисловому комплексі області склалася стабільна тенденція до зростання обсягів валової продукції сільського господарства, забезпечення населення якісними продовольчими товарами.

Аграрне виробництво здійснюють 835 сільськогосподарських підприємств, які обробляють 65% від загальної площі ріллі, 1 208 фермерських господарств, які мають в користуванні більше 139 тис. га ріллі.

За останні п'ять років сільське господарство Черкащини характеризується прибутковістю.

У 2009 році чистий прибуток від усієї діяльності сільськогосподарських підприємств становив 698,7 млн. грн., у 2010 році – 811,2 млн. грн., у 2011 році – 1 434,3 млн. грн., у 2012 році – 1 798 млн. грн., у 2013 році – 761,2 млн. грн.

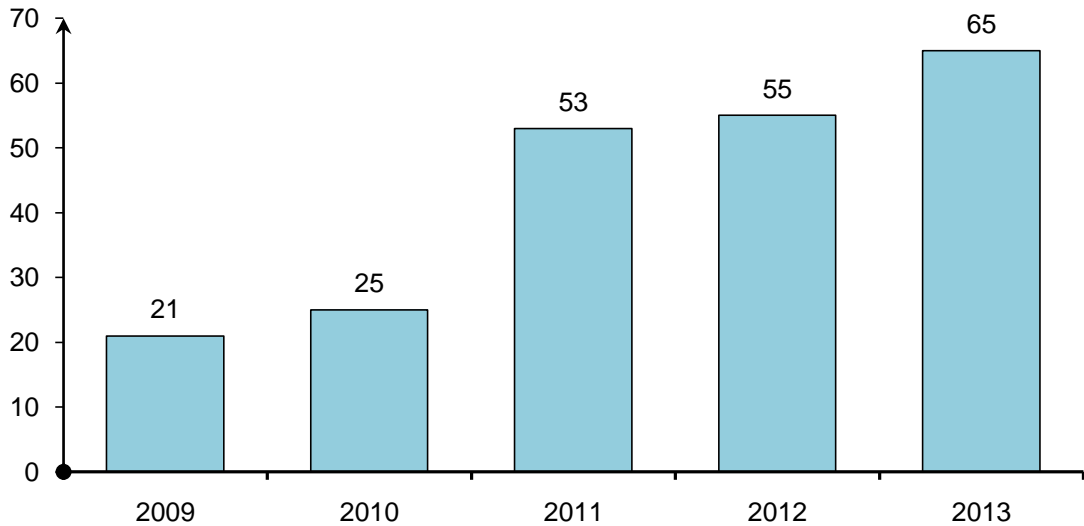
На одного мешканця області припадає 1,6 га сільськогосподарських угідь і 1,1 га ріллі, а це на 64% більше, ніж в середньому по Україні.

Обсяги валової продукції сільського господарства останні п'ять років збільшилися на 3 137 млн. грн. і за 2013 рік становлять 14,9 млрд. грн. В структурі близько 39,6% припадає на тваринництво і 60,4% – на рослинництво

По виробництву сільськогосподарської продукції на душу населення Черкаська область займає 1 місце в Україні.

В області проводилась і продовжує проводитись робота щодо створення сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів.

Так, у 2009 році їх було створено 21, у 2010 році їх функціонувало 25, у 2011 році – 53, у 2012 році – 55, у 2013 році – 65.

Рис.10. Динаміка створення сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів в області

В структурі посівів переважають зернові культури(50%) та технічні(29%), картопля та овочі складають 6%, кормові культури – 9%.

Аналізуючи галузь овочівництва та картоплярства, відмічається стабільне виробництво продукції на рівні 329 – 350 тис. тонн та 750 – 800 тис. тонн відповідно. Найвища урожайність овочів спостерігалась в 2012 році – 161,9 ц/га, картоплі в 2011 році – 155,6 ц/га.

Для приймання урожаю зернових культур в області налічується 32 хлібоприймальні підприємства загальною місткістю близько 1,8 млн. тонн та зернові склади сільгосппідприємств, загальною місткістю 1,3 млн. тонн.

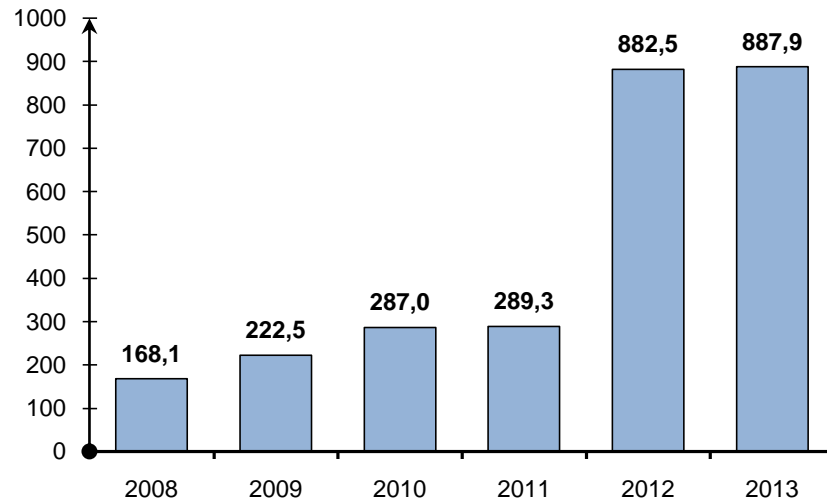
В той же час недостатнім є рівень розвитку інфраструктури аграрного сектору – овоче-фруктосховища, інфраструктура оптової торгівлі тощо.

Також, варто відзначити, що у Черкаській області наявний цілий ряд установ, що виконують наукові та науково-технічні роботи у сфері розвитку агропромислового комплексу.

Інвестиційна діяльність

Головним джерелом фінансування капітальних інвестицій протягом останніх років залишаються власні кошти підприємств та кошти населення.

Найбільший обсяг капітальних інвестицій, залучених в економіку регіону протягом 2013 року, займають інвестиції в промисловість 1 133,3 млн. грн. (33,2%) та сільське, лісове, рибне господарство – 1042,6 млн. грн.(30,5%).

Рис.11. Загальний обсяг прямих іноземних інвестицій в економіці області, млн. дол. США

Галузева та територіальна структури іноземного капіталу по містах та районах області є нерівномірними. В Канівському, Катеринопільському районах іноземні інвестиції відсутні.

Обсяг прямих іноземних інвестицій станом на 01.01.2014 становив 887,9 млн. дол. США, що не відповідає потенціалу області (на 0,61% більше обсягу інвестицій на початок 2013 року), та в розрахунку на одну особу населення становить 705,9 дол. США.

Зовнішньоекономічна діяльність

Протягом 2009 – 2013 років відбулося збільшення зовнішньоторговельного обороту області в 2,2 рази та розширення географії торгівлі до 116 країн, з якими область має зовнішньоекономічні зв'язки.

Проте, внаслідок застосування протягом 2013 – 2014 років Російською Федерацією заходів щодо ускладнення ввезення української продукції, зовнішньоторговельне співробітництво між підприємствами двох країн має тенденцію до зменшення.

Упродовж останніх років на Черкащині збільшився обсяг експорту товарів та послуг. 2009 – 2013 роки характеризуються збільшенням обсягів експорту за рахунок наступних груп товарів: зернові культури, жири та олії тваринного і рослинного походження, машини та обладнання. В той же час відбулось зменшення експорту основного експортного товару області – добрив (на 10%).

На даний час спостерігається поступова переорієнтація з традиційного російського ринку в бік країн європейського союзу.

Споживчий ринок

Темп росту роздрібної торгівлі у 2013 році склав 108,8% (по Україні – 108,7%). Проте, незважаючи на високий рівень розвитку споживчого ринку в області, проблемним питанням, характерним для більшості регіонів держави, залишається удосконалення організації системи торговельного обслуговування населення, особливо в сільській місцевості.

Інфраструктура торговельної мережі та ресторанного господарства області налічує біля 9,5 тис. об'єктів усіх форм власності, з них: 71% – магазини та аптеки, 16,7% – кіоски та АЗС, 12,3% – заклади ресторанного господарства. Порівняно з 2009 роком, торговельна мережа у 2013 році збільшилася на 830 одиниць (на 11%).

Значне місце у задоволенні потреб населення в товарах належить ринкам, частка яких у загальному обсязі продажу споживчих товарів складає понад 30 відсотків.

Забезпеченість населення загальною торговельною площею підприємств – юридичних та фізичних осіб у 2013 році становила 345 м² на 1 тис. осіб, що перевищує норматив (323 м² на 1 тис. осіб).

Підприємницька діяльність

За підсумками 2013 року в області функціонувало 7 427 малих підприємств, на яких було зайнято 45 тисяч осіб. Крім того, в області зареєстровано близько 53 тисяч фізичних осіб – підприємців.

З 2011 року спостерігається тенденція до зростання кількості малих підприємств. Їх кількість зросла з 6 571 одиниць у 2011 році до 7 427 одиниць у 2013 році (на 11,5%).

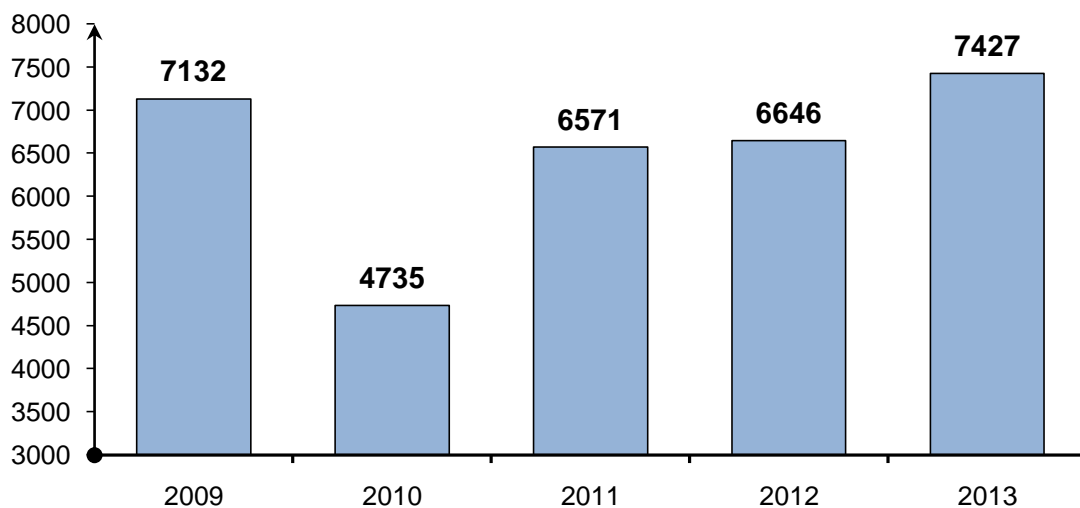
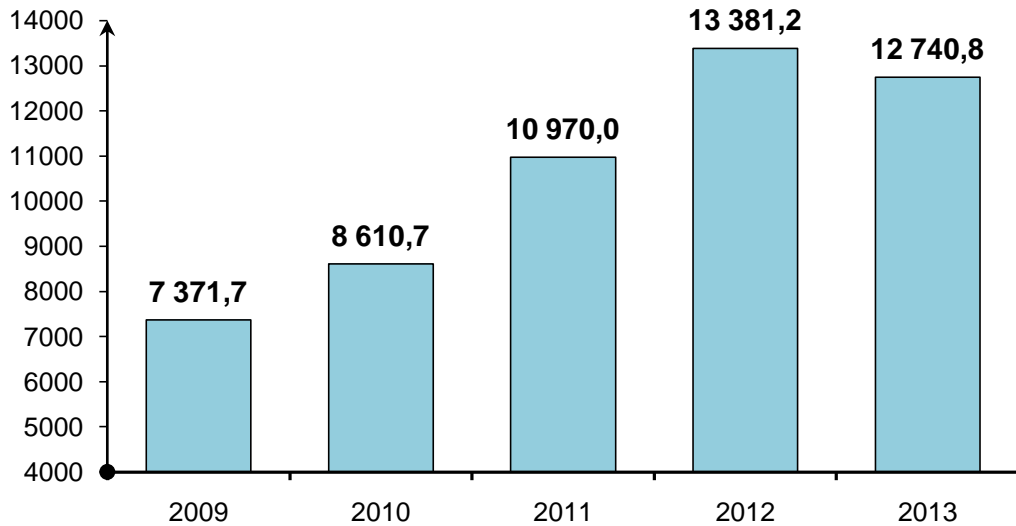

Рис.12. Кількість малих підприємств області у 2009 – 2013 роках, одиниць

Протягом періоду 2009 – 2013 років відбулося зростання кількості малих підприємств на 10 тис. наявного населення з 43 підприємств у 2010 році до 59 підприємств у 2013 році (на 27,1%).

Обсяг реалізованої продукції (товарів, послуг) малими підприємствами склав 12,7 млрд. грн., що становить 21,1% від загального обсягу реалізованої продукції.

Рис.13. Обсяг реалізованої продукції (товарів послуг) малими підприємствами області у 2009 – 2013 роках

Як і в попередні роки, у структурі малих підприємств за основними видами економічної діяльності переважає оптова та роздрібна торгівля, ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів. Разом з тим, якщо у 2009 році у цій сфері було зайнято 55,6% малих підприємств, то на кінець 2013 року їх кількість становила 25,5%. Зросла кількість малих підприємств у сфері сільського, лісового та рибного господарства з 10,9% у 2009 році до 23,2% на кінець 2013 року.

Туризм

В області зареєстровано 207 туристичних фірм, із них 19 туроператорів. Функціонує 76 готелів та 758 закладів ресторанного господарства, 3 туристично-інформаційні центри.

За 2013 рік історико-культурні об'єкти регіону відвідало понад 700 тис. туристів та екскурсантів, що на 25% перевищує показник попереднього року.

Однак, розвиток туристичної галузі регіону не відповідає його туристично-рекреаційному потенціалу, зокрема наявності історико-культурних заповідників, пам'яток історії та архітектури. Туристичні потоки в регіон зростають дуже повільно.

3.6. Фінансово-бюджетна сфера

Протягом останніх років в області встановилась стала тенденція збільшення надходжень до бюджетів всіх рівнів.

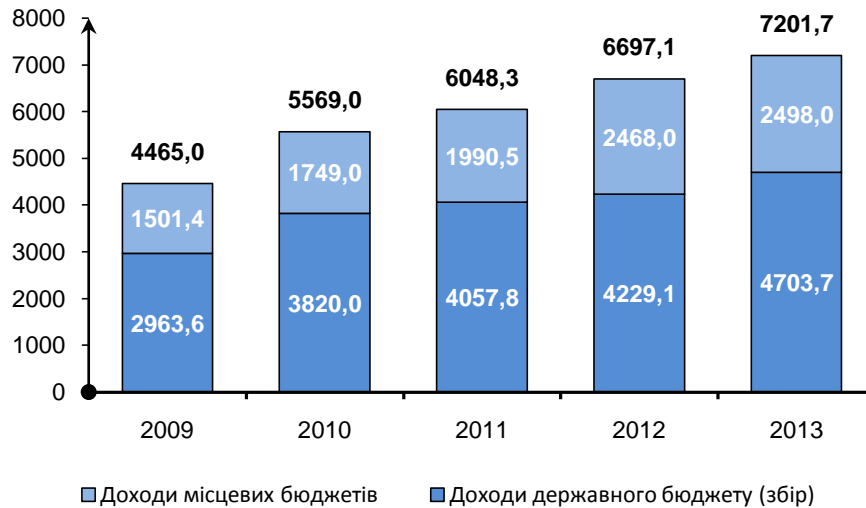

Рис.14. Динаміка надходження доходів до бюджетів усіх рівнів на території області, млн. грн.

Основним джерелом власних надходжень місцевих бюджетів області є податок на доходи фізичних осіб, який становить майже 75%.

За показником бюджетної забезпеченості на 1 мешканця (1 694 грн.) Черкащина виглядає краще від своїх сусідів (Кіровоградщина – 1 670 грн., Вінниччина – 1 491 грн.).

За останні 5 років пропорції бюджетного розподілу серед територій області дещо змінилися. Якщо у 2009 році власні надходження до бюджетів 6 міст обласного значення перевищували надходження до бюджетів 20 районів на 83,8 млн. грн. (на 15,9%), то у 2013 році бюджети районів отримали доходів на 69 млн. грн. (на 7,2%) більше.

Важливою складовою соціально-економічного розвитку відповідної території є надходження до бюджету розвитку. Його роль посилюється, однак на сьогодні є недостатньою, щоб мати реальний вплив на динаміку економічних процесів в регіоні.

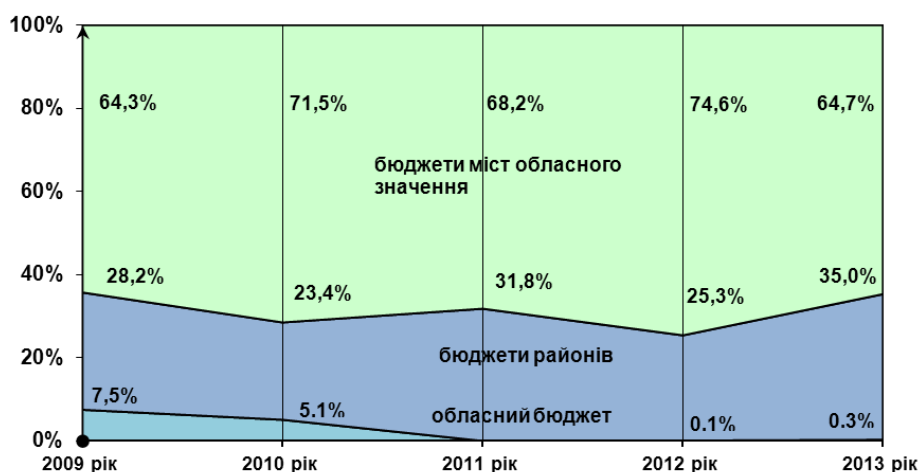

Рис.15. Динаміка структури бюджету розвитку області за видами місцевих бюджетів

Найбільший потенціал доходів до бюджету розвитку сконцентрований на рівні бюджетів міст обласного значення.

Відведені склади для зберігання непридатних або заборонених до використання пестицидів є об'єктами потенційної екологічної небезпеки в області.

На території області знаходяться 437 місць видалення ТПВ загальною площею 513,24 га., частина яких вичерпала свій ресурс або експлуатується з порушеннями норм екологічної безпеки.

Для дієвого удосконалення поводження з ТПВ необхідним є, перш за все, впровадження роздільного збирання побутових відходів на рівні населення та будівництво сміттесортувальних та сміттєпереробних комплексів з метою повторного використання ресурсоцінних компонентів побутових відходів.

Найбільш потужні підприємства, які здійснюють екологічно небезпечну діяльність, відносяться до хімічної промисловості, енергетики та агропромислового комплексу.

3.8. Позичіонування Черкаської області серед інших областей України

Відповідно до позиціонування Черкащини серед регіонів України, при оцінці ситуації в області враховується порівняння основних показників її розвитку з регіонами-сусідами та окремими регіонами, що належать до однієї групи.

Таблиця 1. Порівняльна характеристика Черкаської області

Територія	Площа, тис.кв.м	Населення, тис.осіб	Міське, %	Сільське, %	Приріст населення на 1 тис. осіб	ВРП (2012рік), млн.грн.	ВРП на 1 особу (2012 рік), грн.	Частка регіону у формуванні ВРП %
Україна	603,5	45426,2	68,7	31,3	-3,5	1459096	32002	100
Черкаська	20,9	1260,0	56,3	43,7	-6,6	31265	24558	2,1
Житомирська	29,9	1262,5	58,6	41,4	-4,6	24849	19551	1,7
Рівненська	20,1	1158,8	47,8	52,2	2,5	21795	18860	1,5
Хмельницька	20,6	1307,0	55,8	44,2	-4,6	26237	19920	1,8
Кіровоградська	24,6	987,6	62,4	37,6	-6,0	22056	22082	1,5
Київська	28,1	1725,5	61,6	38,4	-3,9	69663	40483	4,8
Полтавська	28,8	1458,2	61,7	38,3	-6,8	56580	38424	3,9
Вінницька	26,5	1618,3	50,4	49,6	-5,0	33024	20253	2,3

Серед визначеної групи регіонів-сусідів та окремих регіонів, що належать до одного типу регіонів (Київська, Полтавська, Кіровоградська, Вінницька, Хмельницька, Житомирська області), Черкаська область знаходиться на 3 місці за показником ВРП на душу населення.

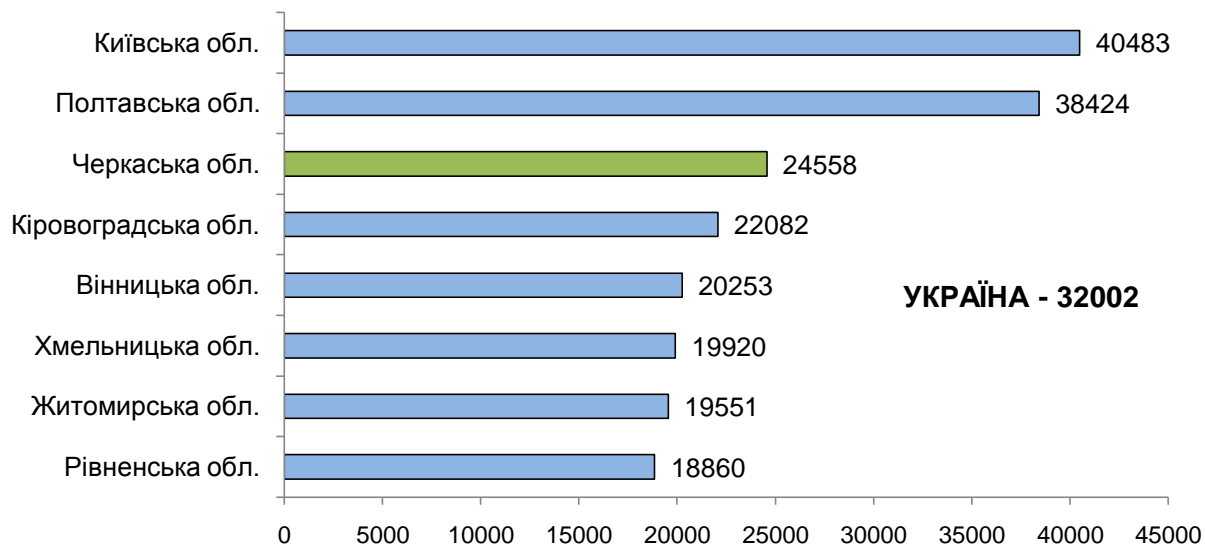

Рис. 17. Валовий регіональний продукт на одну особу у 2012 році, грн.

За показником валового регіонального продукту на душу населення серед регіонів України Черкаська область займає 12 місце. В той же час, за темпами його зростання протягом 2005 – 2012 років область посідає чільне місце у трійці лідерів, поступаючись лише Київській та Дніпропетровській.

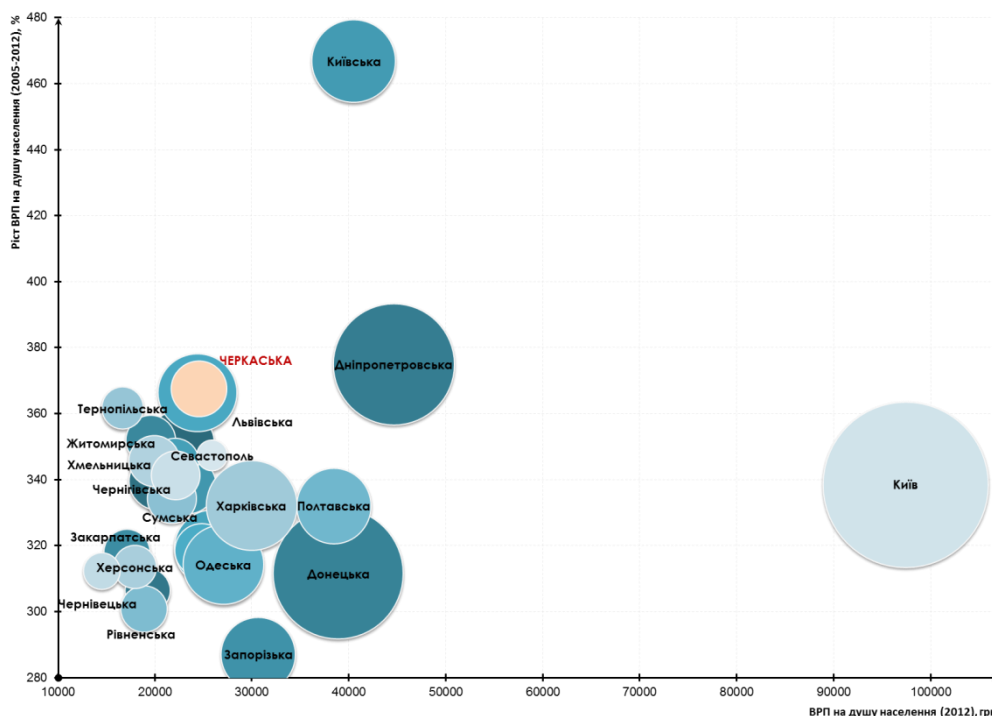

Рис.18. Темпи зростання ВРП на душу населення в розрізі областей України

У 2013 році питома вага області в загальноукраїнському обсязі реалізованої промислової продукції (без урахування зміни підприємствами основного виду економічної діяльності) – 2,2% (11 місце серед регіонів України).

Обсяг реалізованої промислової продукції на одиницю населення – 23,4 тис. грн., (9 місце в Україні).

Питома вага виробництва валової продукції сільського господарства в загальноукраїнських обсягах становить 5,9%, що відповідає 5 місцю серед регіонів України.

За обсягом виробництва продукції сільського господарства на одну особу Черкащина займає передові місця серед областей України (*область – 11 821 грн., по Україні – 5 559 грн.*).

Обсяг капітальних інвестицій у розрахунку на одну особу – 2 707,3 грн., (*20 місце в Україні*).

Обсяг іноземних інвестицій у розрахунку на одну особу – 705,9 дол. США (*8 місце в державі*).

Коефіцієнт покриття експортом імпорту – 1,55 (*9 місце в Україні*).

Середньомісячна заробітна плата – 2 682 грн. (*16 місце серед регіонів України*).

Показник рівня зайнятості населення є вищим, ніж у регіонах-сусідах, і становить 59,9%. Рівень безробіття у Черкаській області є високим (*5 місце в Україні*) – 8,9%.

4. ГОЛОВНІ ЧИННИКИ ТА СЦЕНАРІЇ РОЗВИТКУ ОБЛАСТІ

4.1. SWOT – аналіз області

SWOT – аналіз Черкаської області проведено на розширеному засіданні робочої групи, з урахуванням стану та тенденцій розвитку регіону, актуальних проблемних питань галузей господарського комплексу та соціальної сфери, висновків до розділів аналітично-описової частини стратегії (*соціально-економічного аналізу розвитку області за 2009 – 2014 року*), а також пропозицій, наданих членами робочої групи з розроблення Стратегії регіонального розвитку Черкаської області на період до 2020 року.

Сильні сторони	Слабкі сторони
1. Наявність значних запасів корисних копалин (буре вугілля, торф, бентонітові та каолінові глини, будматеріали). 2. Наявність місцевих енергетичних потужностей з перспективами розвитку. 3. Наявність старопромислових зон для інвестування. 4. Значні території високопродуктивних земель та сприятливі природно-кліматичні умови для вирощування сільськогосподарських культур. 5. Наявність науково-дослідних установ у галузі АПК. 6. Стабільний розвиток агропромислового комплексу. 7. Розвинутий сектор переробки сільськогосподарської продукції. 8. Розміщення на перетині транспортних коридорів. 9. Наявність аеро- та річкових портів, залізничного вузла ст. ім.Т.Шевченка в безпосередній близькості один від одного. 10. Значна кількість об'єктів історико-культурної спадщини та об'єктів природно-заповідного фонду. 11. Мононаціональний склад населення, що в значній мірі зменшує можливість суспільної нестабільності.	1. Значні диспропорції між районами за рівнем економічного розвитку. 2. Високий ступінь зношеності матеріально-технічної бази підприємств. 3. Висока енергозатратність на виробництво продукції. 4. Існуюча схема енергопостачання має обмежені можливості щодо підключення нових енергоємних споживачів. 5. Недостатня розвиненість аграрної інфраструктури (овоче-фруктосховищ). 6. Висока концентрація сільськогосподарських земель (в руках латифундистів), відсутність контролю за використанням земельних ресурсів. 7. Незадовільний стан дорожнього покриття (майже 80% зношеності доріг). 8. Недостатнє транспортне сполучення між право- та лівобережною частиною області. 9. Недостатня поінформованість населення про туристичні маршрути області та нерозвиненість необхідної інфраструктури. 10. Мала частка малих підприємств у загальних обсягах реалізованої продукції (товарів, послуг). 11. Низька інноваційна активність господарського комплексу. 12. Брак іноземних інвестицій. 13. Значний рівень безробіття, висока частка сезонних безробітних. 14. Низька платоспроможність населення. 15. Зменшення частки молоді, старіння населення (призводить до навантаження на фонд оплати праці), відтік молоді. 16. Зношеність комунальної інфраструктури. 17. Перевантаження місцевих полігонів ТПВ. 18. Зберігання на території області невідомих, непридатних, та заборонених до використання хімічних засобів захисту рослин (відходів, пестицидів), що потребують термінового

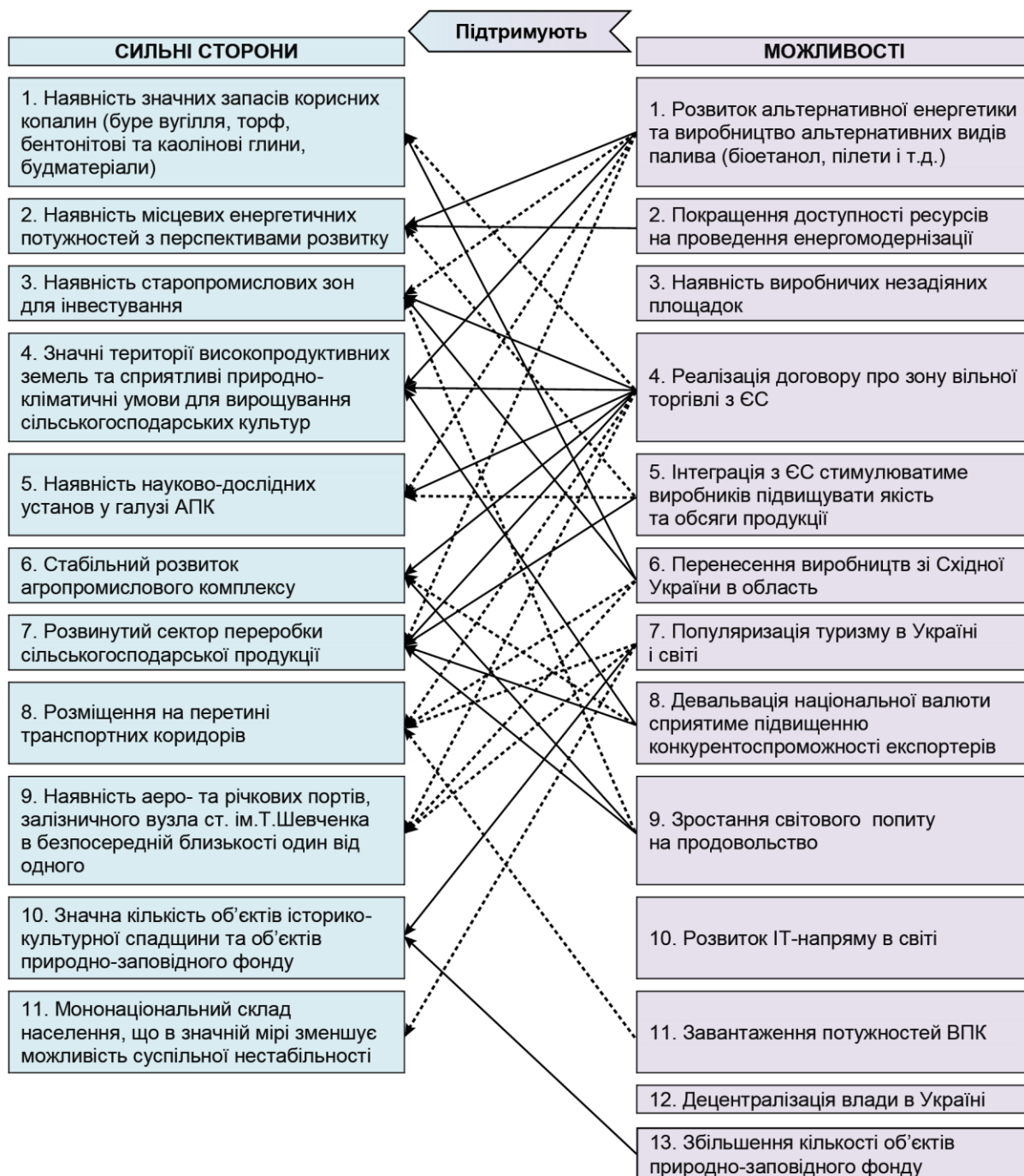
	знешкодження. 19. Незадовільний стан очисних споруд у населених пунктах області. 20. Велика кількість водних об'єктів, яка потребує покращання гідрологічного режиму та санітарного стану.
Можливості	Загрози
1. Розвиток альтернативної енергетики та виробництво альтернативних видів палива (біоетанол, пілети і т.д.). 2. Покращення доступності ресурсів на проведення енергомодернізації. 3. Використання виробничих незадіяних площадок. 4. Реалізація договору про зону вільної торгівлі з ЄС. 5. Інтеграція з ЄС стимулюватиме виробників підвищувати якість та обсяги продукції. 6. Перенесення виробництв зі Східної України в область. 7. Популяризація туризму в Україні і світі. 8. Девальвація національної валюти сприятиме підвищенню конкурентоспроможності експортерів. 9. Зростання світового попиту на продовольство. 10. Розвиток ІТ-напряму в світі. 11. Завантаження потужностей ВПК. 12. Децентралізація влади в Україні. 13. Збільшення кількості об'єктів природно-заповідного фонду.	1. Зростання світових цін на енергоносії. 2. Висока вартість позичкових коштів. 3. Нестабільність курсу національної валюти. 4. Розвиток тіньового сектору економіки. 5. Конкурентна загроза, пов'язана з доступом європейських виробників на ринки України. 6. Втрата ринків збуту, орієнтованих на Росію. 7. Втрата кадрів пов'язана із спрощенням візового режиму. 8. Військові дії на Сході України. 9. Відсутність дієвих кроків з подолання корупції. 10. Зміна політичного курсу в країні. 11. Високий ступінь централізації влади в Україні. 12. Загальне погіршення соціально-економічної ситуації.

4.2. SWOT – матриця для Черкаської області

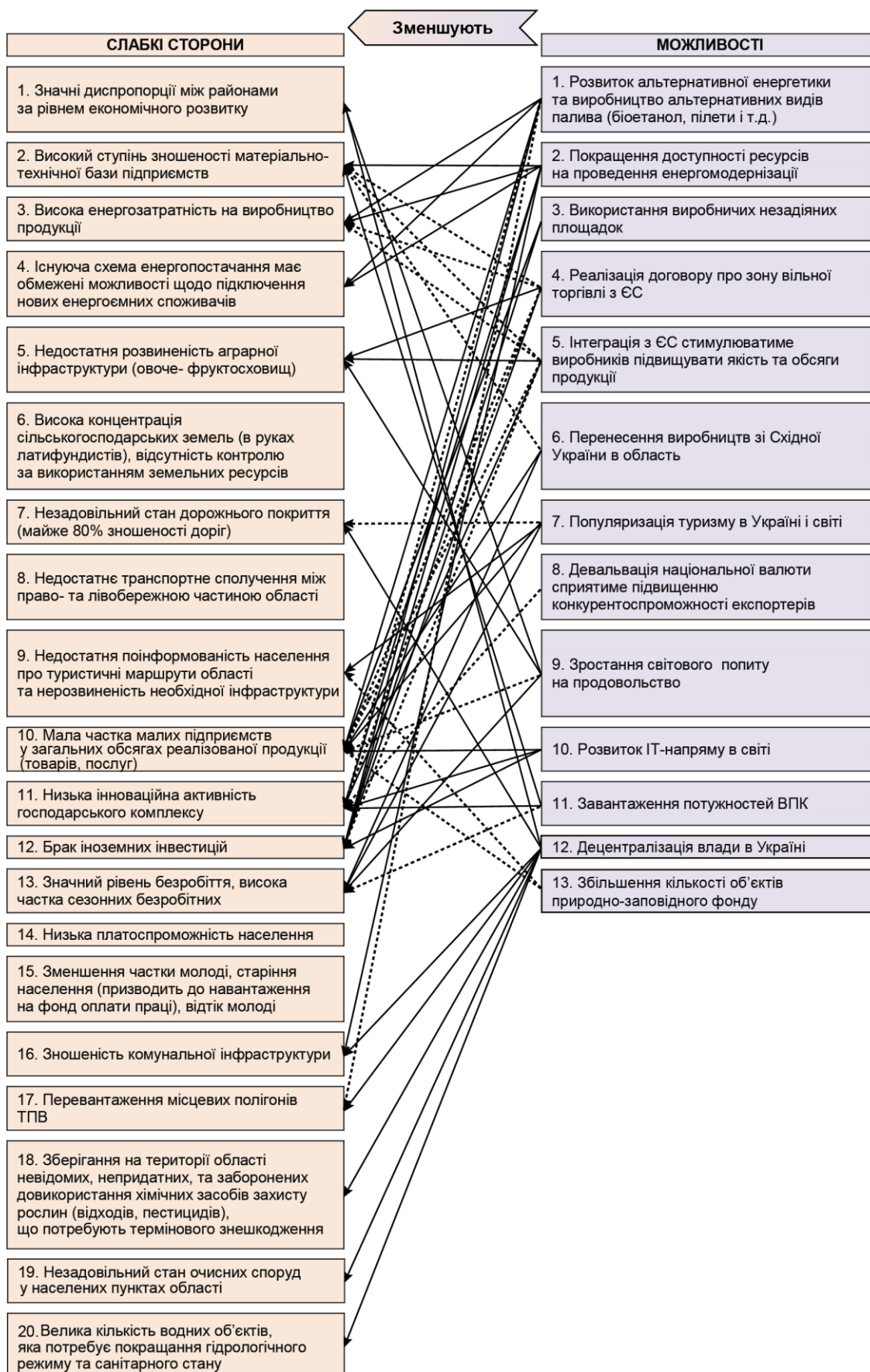
SWOT – матриця дозволяє виявити взаємозв'язки між «внутрішніми» (*сильні та слабкі сторони*) та «зовнішніми» (*можливості та загрози*) факторами, які мають стратегічне значення для Черкаської області. Суцільна лінія символізує сильний взаємозв'язок, пунктирна – слабкий. Саме ці взаємозв'язки дозволяють сформулювати порівняльні переваги, виклики і ризики, які є основою для стратегічного вибору – формулювання стратегічних та операційних цілей розвитку області на довгострокову перспективу.

Порівняльні переваги

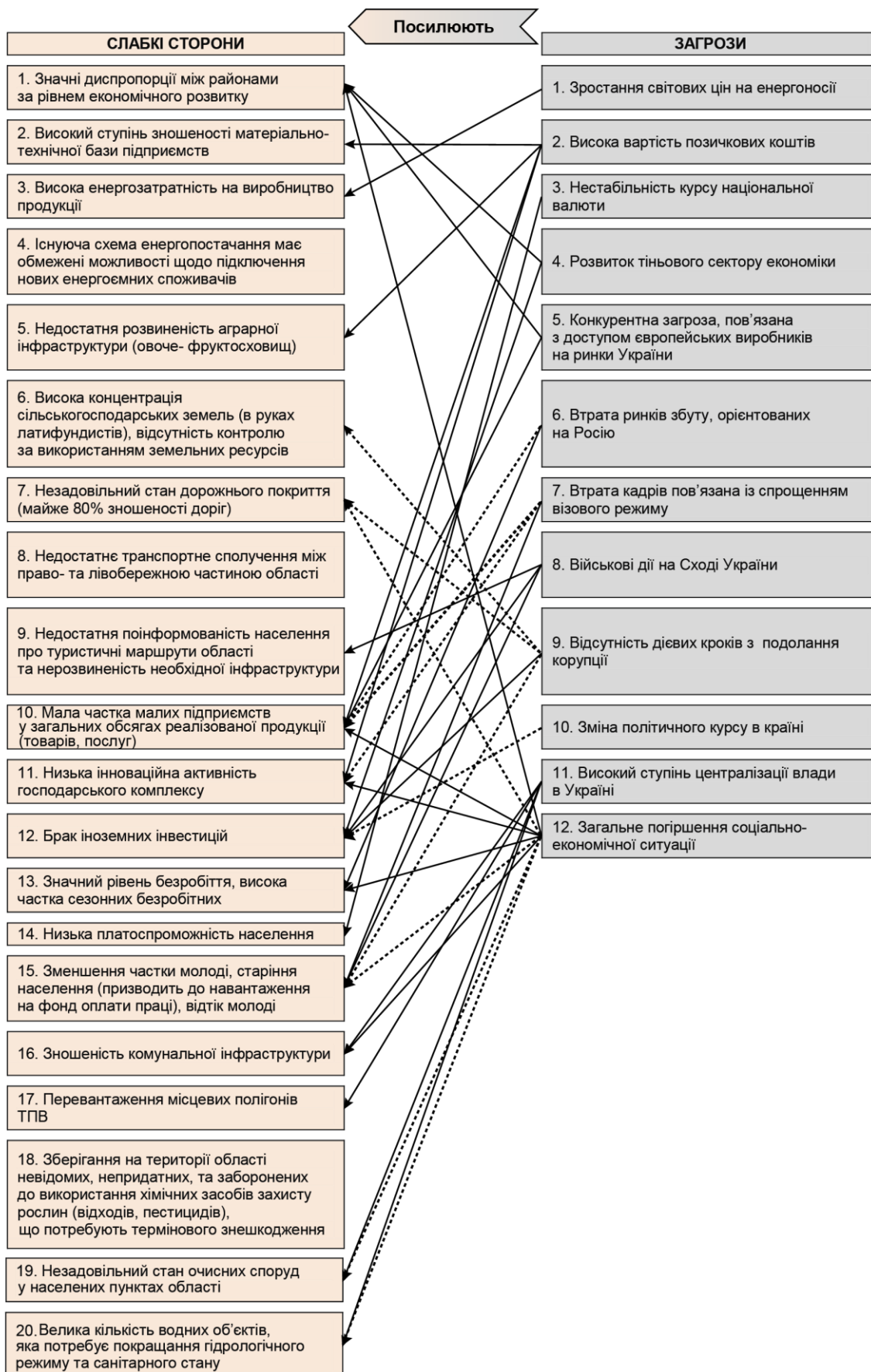

Виклики

Ризики

4.3. Порівняльні переваги, виклики і ризики Черкаської області

Порівняльні переваги

(визначені в результаті аналізу сильних сторін і можливостей)

- Наявність значних територій високопродуктивних земель, сприятливих природно-кліматичних умов для вирощування сільськогосподарської продукції, стабільний розвиток агропромислового комплексу, розвинутий сектор переробки сільськогосподарської продукції є порівняльною перевагою в умовах прогнозованого зростання світового попиту на продовольство в світі, а також активної співпраці з Європейським Союзом (*реалізації договору про зону вільної торгівлі ЄС*), і можливостями місцевих експортерів у галузі АПК використати ситуацію девальвації національної валюти.

- Черкаська область володіє значною кількістю об'єктів історико-культурної спадщини та природно-заповідного фонду (*який може збільшувати в подальшому*). Зокрема, історико-культурний аспект підсилюється мононаціональним складом населення, оскільки Черкащина повністю розташована в площині одного історичного регіону – Середньої Наддніпряни, а це відображається на автентичності традицій та культури загалом. Сучасні тренди популяризації туризму в Україні та світі, а також активізації починань малого та середнього бізнесу у даній галузі економіки, в свою чергу, лише сприятимуть подальшому розвитку туризму в області.

- Україна має практичний шанс реалізувати вигоду від договору про зону вільної торгівлі з Європейським Союзом. Черкаська область розміщена на перетині транспортних коридорів, на її території є аеро-та річкові порти, залізничний вузол в безпосередній близькості один від одного. Саме центральність є порівняльною перевагою у залученні області до формування та транзиту міжнародних і міжрегіональних потоків товарів та послуг чи використання сильної сторони транспортної доступності у туристичній галузі.

- Наявність в області сировинної бази відходів аграрного сектору може бути використана для подальшої переробки з метою створення джерел альтернативної енергії. Також наявність значних площ сільськогосподарських угідь може бути використана для вирощування енергетичних рослин. Крім того, в регіоні наявні енергетичні корисні копалини, підприємства, які мають потенціал щодо перепрофілювання під виробництво альтернативних видів палива, можливості щодо виробництва енергії, використовуючи енергію природи (*води, сонця*). Все зазначене разом дає можливості для розвитку альтернативної енергетики та виробництва енергії з відновлюваних джерел.

Виклики

(визначені в результаті аналізу слабких сторін і можливостей)

- Підписання договору про зону вільної торгівлі з Європейським союзом сприятиме збільшенню частки продукції з високим ступенем доданої вартості, та в подальшому зміцненню нашого експортного потенціалу.

- Можливість збуту продукції на ринки ЄС (*у т.ч. на пільгових умовах*) разом із відносно недорогою робочою силою очікувано підвищать рівень інвестиційної привабливості та сприятимуть розміщенню нових виробництв на території держави і, зокрема області;

- Подальші процеси, направлені на покращення бізнес-клімату, можуть слугувати стимулом для розвитку малого та середнього підприємництва, і відтак створенню нових робочих місць.

- Зростання світового попиту на продовольство стимулюватиме збільшенню об'єму вирощеної сільськогосподарської продукції, і, відповідно, кількості зерно-, овоче- та фруктосховищ. Також, реалізація договору про зону вільної торгівлі з Європейським Союзом покращить сучасний стан мережі об'єктів аграрної інфраструктури в області, позиціонуючи Черкащину, як один з лідируючих регіонів України аграрному секторі економіки. Це стимулюватиме виробників розширювати базу об'єктів інфраструктури та модернізувати наявні.

- Впровадження альтернативних джерел енергії сприятиме створенню умов для підвищення енергетичної безпеки області.

- Процес децентралізації влади, проведення адміністративно-територіальної реформи призведе до покращення фінансової достатності, що може слугувати шляхом вирішення питань інфраструктурного розвитку та зменшення диспропорцій у розвитку територій. Посилення співпраці територіальних громад може допомогти консолідувати ресурси для вирішення пріоритетних проблем, у тому числі екологічних.

Ризики

(визначені в результаті аналізу слабких сторін і загроз)

- Однією з негативних тенденцій, характерних як для України, так і для Черкаського регіону зокрема, є поглиблення диспропорцій між центральними та периферійними територіями. Зокрема, це відображається на зростанні внутрішньорегіональної диференціації соціально-економічного розвитку області. Загальне погіршення соціально-економічної ситуації в країні, а також прогресуючий розвиток тіньового сектору економіки прискорюють цей процес. Крім того, розширення доступу європейських товарів на ринки України створюватиме конкурентну загрозу для місцевого виробника, що також вплине на зростання економічних диспропорцій між районами.

- Технологічний рівень та конкурентоспроможність продукції підприємств можуть погіршуватися через довготривалу економічну рецесію та погіршення інвестиційного клімату в Україні. Висока енергоємність підприємств області створює додатковий тиск в умовах зростання цін на енергоносії.

- Значною проблемою сучасності є відтік молоді від периферійних територій, зокрема із сільської місцевості, до більш привабливих та перспективних в контексті економічного зростання та побудови кар'єри – до великих міст, або за кордон. Відтак зменшується частка молоді в загальній структурі населення. Спрощення візового режиму з рядом країн, окрім очевидних переваг, може обернутися також негативними наслідками. А саме, підвищенням відсотка емігрантів, зокрема молодих фахівців, а також «відпливом умів». На рішення молоді від'їжджати з території області впливають загальні негативні соціально-економічні тенденції в країні, а також, в світлі сучасних подій, військові дії на Сході України.

- Інновації є невід'ємною частиною соціально-економічного та технічного прогресу будь-якої території. На жаль, саме цьому аспекту приділяється недостатньо уваги в діяльності господарського комплексу Черкаського регіону. Звісно, ця тенденція простежується на тлі загальних регресивних соціально-економічних процесів у країні, оскільки виробники більш зосереджені на збереженні існуючого прибутку, ніж на інвестуванні у новітні технологічні процеси на власному виробництві. Крім того, втрата кваліфікованих кадрів («відплив умів») призводить до послаблення інтелектуального потенціалу регіону. Ще один фактор, який негативно позначається на інноваційній активності господарського комплексу регіону, – це висока вартість позичкових коштів.

- Існує значний ризик зниження рівня доходів домогосподарств, а відтак зменшення платоспроможного попиту та ріст соціальної напруги.
- Можливе посилення проблем щодо поводження з відходами, зокрема зберігання та переробки хімічних засобів захисту рослин та інших небезпечних відходів, локальні екологічні проблеми (у т.ч. підтоплення, деградація земельних ресурсів), погіршення гідрологічного режиму та санітарного стану значної кількості водних об'єктів, зниження ефективності роботи очисних споруд області тощо.

4.4. Сценарії розвитку Черкаської області до 2020 року

Стратегічне планування розвитку області відбувається в принципово інших геополітичних та геостратегічних обставинах, в яких опинилася Україна після Революції Гідності. Впродовж вищезначеного періоду Майдан еволюціонував від класичного громадянського протесту до явища наднаціонального масштабу, яке кардинально змінило країну. У суспільній свідомості відбувся «квантовий скачок», який стрімко підняв мотиваційно-поведінкову планку та суспільні очікування. Березнева російська агресія, яка почалася із анексії Криму, і переросла у повномасштабні військові дії за московським сценарієм, змінили картину світової політики. Україна, вже не вперше у своїй історії, опинилася в епіцентрі геополітичного розламу, на межі зіткнення двох цивілізацій: західної (європейської), в основі якої – політична та економічна свобода окремої особистості, та східної (деспотичної), побудованої на повному підкоренні людини державі. Однак, чи не вперше, Україна у своєму протистоянні Росії отримала підтримку всього цивілізованого світу та шанс на європейську перспективу, а, отже, шанс на уникнення «інерційного» сценарію свого розвитку: подальшу економічну стагнацію аж до розпаду держави, як системи.

Моделювання сценаріїв розвитку Черкаської області можливе лише на тлі цих нових політичних та економічних реалій.

Базові сценарії припущення:

1. ВВП на душу населення України в період 2015 – 2016 років спадатиме і на кінець періоду становитиме 2 – 4 %, а після 2016 року спостерігатимемо зростання 1 – 3% на рік.
2. В найближчі роки податкове навантаження на СПД та населення не зменшиться. Можна очікувати спрощення правил ведення бізнесу.
3. Продовжуватиметься плавна девальвація національної валюти, що стимулюватиме товарне виробництво на експорт, але в той же час зменшуватиме купівельну спроможність населення.
4. Очікується суттєвий перерозподіл податкових надходжень між державою та територіями на користь останніх.
5. В Україні поступово будуть впроваджені стандарти ЄС до виготовленої в Україні продукції.
6. Рух товарів до та з ЄС буде безмитним, сприятиме зростанню товарообороту між Україною та ЄС.
7. Інвестиційний клімат в Україні дещо покращиться. Країна стане привабливішою для європейських інвесторів.
8. Надалі зростатимуть ціни на паливно-енергетичні ресурси, особливо для населення та комунальних підприємств.
9. Доходи населення найближчі 2-3 роки будуть відносно низькими (в порівнянні з 2012 – 2013 роками), після цього – поступово зростатимуть.
10. Доступ підприємств до позичкового капіталу найближчі 2 – 3 роки буде обмежений. Потім доступ до кредитів має суттєво покращитися.

11. Поступово знижуватиметься рівень корупції та зростатиме рівень довіри громадян та підприємців до державних інституцій.
12. Поступово скорочуватиметься «тіньовий» сектор економіки.

Песимістичний сценарій: регіон рухається по інерції, суспільно-економічний стан країни не сприяє розвитку.

В ході економічної і політичної трансформації українського суспільства «після Майдану» природно зростатиме міжрегіональна конкуренція: державна регіональна політика сформує систему стимулів для регіонального розвитку, що, разом з впровадженням АТР, відкриє нові можливості для регіонів, якими першими скористаються найбільш готові до таких змін. На заваді швидким змінам стане інерція попереднього соціально-економічного укладу, особливо стійка у матеріально-виробничій сфері, рамкою якої є організаційно-правові відносини між інститутами влади і суспільством. Додатковим бар'єром на шляху соціально-економічного зростання може стати часта ротація регіональної влади. За песимістичним сценарієм область знижуватиме макроекономічні показники: ВРП після 2016 року зростатиме в межах 1,5 – 2%. Обсяги виробництва та реалізації промислової продукції спадатимуть через невчасне освоєння європейських ринків, низьку якість продукції, що не відповідатиме стандартам ЄС, а також конкуренції з боку європейських виробників.

Структура економіки області (*соціально-економічний аналіз*) практично не зміниться. Агропромисловий комплекс так і займатиме лідируючі позиції. Проте, недостатня розвиненість аграрної інфраструктури, низька інноваційність господарського комплексу, висока концентрація с/г земель в руках латифундистів та відсутність контролю за використанням земельних ресурсів, що посилюється відсутністю дієвих кроків з подолання корупції, не дасть змоги розвивати аграрний комплекс, щоб збільшити обсяги та рівень якості виробництва. Частка виробництва с/г продукції у ВРП області залишиться на рівні 22 – 25%.

В структурі промисловості змін не відбудеться: основна частка припадатиме на виробництво харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів (*більш як 50%*), а також хімічної продукції. Проте, у зв'язку з заборонаю поставки українських товарів на ринки Російської Федерації, експорт значно зменшиться. Через відсутність інвестиційних ресурсів на модернізацію промислових підприємств, високу енергозатратність на виробництво продукції, промисловість області залишиться на тому ж самому рівні, або ж погіршить своє становище.

Такі тенденції не сприятимуть покращенню якості вітчизняної продукції у відповідність до європейських стандартів та підвищенню її конкурентоспроможності на європейських ринках. Мале та середнє підприємництво також розвиватиметься невисокими темпами.

Значний рівень безробіття в країні, сезонне безробіття, нестабільність курсу національної валюти, військові дії на Сході України призведуть до міграції населення, зокрема молоді, в тому числі і до європейських країн, чому сприятиме спрощення візового режиму з країнами ЄС.

Оптимістичний сценарій: регіон активно використовує можливості в умовах швидкого суспільно-економічного розвитку країни.

За цим сценарієм область стає зразком та прикладом соціально-економічних перетворень в країні.

Головним пріоритетом керівництва області стане швидке впровадження АТР та регіональний розвиток, в т.ч. розвиток людських ресурсів. Сформується передумови

для впровадження ефективної регіональної інвестиційної політики, внаслідок якої в область залучається значний інвестиційний ресурс для створення нових високотехнологічних підприємств як в промисловому, так і в аграрному секторах економіки. Економічний профіль області неухильно зміщується в бік високотехнологічних інноваційних галузей: машинобудування, приладобудування, розвитку альтернативної енергетики, ІТ-сектору тощо. Відбувається також технологічна модернізація експортно-орієнтованих підприємств легкої та харчової промисловості, продукція яких виводиться на європейські ринки.

В агропромисловому комплексі відбувається зміщення в бік малих підприємств такооперативних об'єднань. Сільськогосподарська продукція виробляється відповідно до європейських стандартів.

Стимулом для розвитку малого та середньобізнесуслугує інтеграція з ЄС, розвиток ІТ-технологій, популяризація туризму, що дасть змогу заручитися підтримкою іноземних інвесторів.

Потреба у висококваліфікованих кадрах, яка виникає внаслідок технологічної модернізації промисловості, задовольняється через вдосконалення системи освіти, підготовки та перепідготовки у ВНЗ, ПТНЗ, а також у випускних класах під час отримання загальної освіти.

Рішучі зміни в системі адміністративного устрою передадуть значний фінансовий ресурс на рівень громад. Зміцниться їх ресурсна база за рахунок передачі повноважень управління ресурсами територій. Завдяки децентралізації влади починає розвиватися соціальна та комунальна інфраструктура громад, що підвищує якість життя населення області.

Рівень людського розвитку області підвищується та наближується до європейських стандартів.

Реалістичний сценарій: регіон докладає розвиткових зусиль, хоч суспільно-економічний стан країни не сприяє розвитку.

Сценарій ґрунтується на неминучій появі певних об'єктивних стримуючих факторів на шляху швидкої модернізації країни і регіону. Суспільні очікування мотивуватимуть центральну та регіональну влади до реформування соціально-економічної системи, однак інерційні процеси у сфері матеріального виробництва та, що важливіше, – у суспільній свідомості – неминуче ставатимуть бар'єрами у швидкому впровадженні реформ.

Головними системоутворючими факторами стануть перші керівники країни і регіону. Від їхньої рішучості, бажання та вміння залучити до процесів активну частину населення («агентів впливу») залежатиме результат.

Головним завданням політичного керівництва регіону стане формування невідворотних змін у свідомості людей щодо необхідності соціально-економічної та технологічної модернізації країни і регіону.

Головним партнером нової влади має стати економічно активний і креативний клас, молодь, громадськість.

Суспільна підтримка реформ на регіональному рівні зможе вплинути на перехід до оптимістичного сценарію, що може відбутися за рік – два.

5. МІСІЯ ТА СТРАТЕГІЧНЕ БАЧЕННЯ РОЗВИТКУ ЧЕРКАСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Соціально-економічний аналіз розвитку регіону показує, що незважаючи на існуючий економічний потенціал області, який по окремих напрямках переважає у порівнянні з аналогічними регіонами України, за окремими показниками соціальної та економічної сфери, які суттєво впливають на якість життя громадян, ситуація в області повною мірою незадовольняє черкащан. Відтак, оскільки головним об'єктом спрямування стратегічних зусиль регіонального розвитку є людина і якість її життя (*наближення її до європейського рівня*), було ухвалено рішення сформувавши нову стратегічну Місію та Бачення розвитку області:

Стратегічна місія:

Черкащина – вірець єдності зусиль громад, спрямованих на досягнення спільної мети – європейських стандартів життя, як результату економічного процвітання краю

Стратегічне бачення розвитку:

Черкащина – колыска українського державотворення, край багатий історико-культурною спадщиною, знаний в Україні та за її межами регіон, що слугує майданчиком для вільної реалізації різноманітних бізнес-проектів та обміну досвідом провідних спеціалістів в багатьох галузях економіки. Це територія особистісного розвитку та самореалізації жителів області, яка створює умови для комфортного проживання, високооплачуваної праці та безпечного відпочинку всіх краян

Обрані на підставі аналізу стратегічні цілі – спосіб досягнення стратегічного Бачення. Їх визначення обумовлено, з одного боку, повноваженнями учасників підготовки і впровадження Стратегії, з іншого боку, – наявністю політичної волі та інструментів впливу.

Стратегічне Бачення досягатиметься через досягнення стратегічних цілей:

Стратегічна ціль 1	Стратегічна ціль 2	Стратегічна ціль 3	Стратегічна ціль 4
Підвищення конкурентоспроможності регіону	Розвиток сільських територій	Розвиток людського капіталу	Екологічна безпека та збереження довкілля

Обрані стратегічні цілі будуть реалізовані через систему операційних цілей. В умовах планування розвитку такого складного, багатовекторного утворення як область, передбачається визначення операційних цілей, завдань для окремих територій – районів, міст, селищ, сіл.

Реалізація Стратегії розвитку області має допомогти перетворити її економіку на більш конкурентоспроможну, за рахунок притоку як прямих іноземних, так і внутрішніх інвестицій у перспективні сектори, стимулюванню розвитку підприємництва, ефективному використанню природних ресурсів, що в кінцевому результаті матиме позитивний вплив на підвищення експортного потенціалу місцевих виробників та освоєння нових ринків збуту продукції.

6. СТРАТЕГІЧНІ, ОПЕРАЦІЙНІ ЦІЛІ ТА ЗАВДАННЯ

Стратегічні цілі	Операційні цілі	Завдання
1. Підвищення конкурентоспроможності регіону	1.1. Стимулювання залучення інвестицій	1.1.1. Створення позитивного інвестиційного іміджу регіону 1.1.2. Підготовка інвестиційних продуктів 1.1.3. Створення системи інвестиційного супроводу 1.1.4. Розвиток логістично-транспортного потенціалу 1.1.5. Сприяння розробці містобудівної документації
	1.2. Підвищення енергоефективності	1.2.1. Створення умов для розвитку альтернативної енергетики 1.2.2. Впровадження заходів з енергозбереження
	1.3. Удосконалення управління регіональним розвитком	1.3.1. Створення умов та стимулів взаємодії громад для спільного вирішення проблемних питань 1.3.2. Покращення доступності та якості послуг, що надаються органами державної влади та місцевого самоврядування 1.3.3. Створення умов для динамічного зростання ресурсного забезпечення розвитку територіальних громад 1.3.4. Підвищення якості кадрового резерву органів виконавчої влади та місцевого самоврядування
	1.4. Створення сприятливих умов для розвитку малого та середнього бізнесу	1.4.1. Розвиток інфраструктури підтримки підприємництва 1.4.2. Сприяння місцевим виробникам у експорті продукції 1.4.3. Інформаційна підтримка місцевого виробника та сприяння створенню місцевих брендів 1.4.4. Покращення умов для розвитку ІТ сфери
	1.5. Розвиток туристично-рекреаційної сфери	1.5.1. Покращення стану та інфраструктури рекреаційних зон 1.5.2. Розвиток туристичних об'єктів, продуктів та мереж 1.5.3. Туристична промоція області
2. Розвиток сільських територій	2.1. Диверсифікація структури сільськогосподарського виробництва та поглиблення переробки продукції	2.1.1. Створення умов для підтримки підприємств комунальної та кооперативної форми власності (в галузях тваринництва, овочівництва, фруктовництва, сховищ довготривалого зберігання с/г продукції, а також агропереробки) 2.1.2. Навчально-інформаційна підтримка сільського населення, в т.ч. сільськогосподарської кооперації, удосконалення підготовки фахівців для малого бізнесу в сільській місцевості 2.1.3. Розвиток органічного сільського господарства 2.1.4. Покращення доступу агровиробників до ринків збуту
	2.2. Розвиток сільських територій та периферії навколо міст та селищ	2.2.1. Покращення транспортної інфраструктури для розблокування економічного розвитку сіл 2.2.2. Розвиток самозайнятості та неаграрних видів бізнесу, у т.ч. сільського зеленого туризму 2.2.3. Поліпшення надання медичних послуг в

		сільських територіях 2.2.4. Покращення доступу сільського населення до публічної інформації
3. Розвиток людського капіталу	3.1. Підвищення адаптивності населення до потреб ринку праці	3.1.1. Вдосконалення системи підготовки молоді до умов регіонального ринку праці 3.1.2. Покращення підготовки кадрів для потреб регіональної економіки, у тому числі розвиток системи освіти впродовж життя
	3.2. Підвищення обізнаності та соціальної активності жителів області	3.2.1. Розвиток лідерських якостей населення 3.2.2. Залучення жителів області до вирішення місцевих проблем 3.2.3. Створення умов для здорового способу життя населення, у т.ч. у сфері відпочинку та фізичної культури 3.2.4. Збереження регіональних традицій, розвиток української культури, історичної обізнаності та патріотичне виховання молоді 3.2.5. Розвиток регіонального інформаційного простору
4. Екологічна безпека та збереження довкілля	4.1. Створення умов для поліпшення стану довкілля	4.1.1. Підвищення екологічної культури населення 4.1.2. Вдосконалення системи моніторингу довкілля
	4.2. Покращення управління відходами	4.2.1. Сприяння зменшенню захоронення твердих побутових відходів. 4.2.2. Збільшення обсягів утилізації промислових відходів та повне очищення області від невідомих, непридатних та заборонених до використання хімічних засобів захисту рослин (відходів пестицидів).
	4.3. Розвиток екомережі, природно-заповідного фонду, збереження біологічного та ландшафтного різноманіття	4.3.1. Збереження об'єктів природно-заповідного фонду, рідкісних і зникаючих видів флори та фауни. 4.3.2. Збереження лісів і зелених насаджень в населених пунктах області 4.3.3. Відновлення порушених земель та родючості ґрунтів.
	4.4. Покращення стану водних об'єктів та атмосферного повітря	4.4.1. Створення водоохоронних зон 4.4.2. Зменшення обсягів скиду забруднених стічних вод та покращення якості питної води 4.4.3. Впровадження технологій по скороченню викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря, в тому числі від автотранспорту

6.1. СТРАТЕГІЧНА ЦІЛЬ 1. ПІДВИЩЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ РЕГІОНУ

Стратегічна ціль «Підвищення конкурентоспроможності регіону» є базовою стратегічною ціллю, яка повинна забезпечити структурні зміни в реальному секторі економіки, сприяти розвитку інноваційного виробництва, підкріпленого інвестиційним ресурсом, забезпечити передумови для розвитку підприємництва.

Підвищення конкурентоспроможності регіону на сьогодні є умовою економічного виживання області, оскільки при збереженні теперішніх тенденцій існує суттєва загроза подальшого розвитку негативних процесів. Економіка області характеризується технологічною відсталістю та високою енергозатратністю, незначним рівнем капіталовкладень та малою часткою продукції з високим рівнем доданої вартості. Внаслідок посилення торгівельних суперечок з Російською Федерацією знижується обсяг зовнішньоторговельного обороту. Нові, в першу чергу європейські ринки збуту поки що не в змозі компенсувати вищезначених втрат. Економіка області потребує нових інвестицій, паралельно з підтримкою підприємництва (*малого і середнього бізнесу*), спроможного швидко пристосовуватись до змін в середовищі та в значній мірі компенсувати відсутність робочих місць в інших секторах економіки. Однак, розвиток підприємництва не відповідає потенціалу області, здебільшого через несприятливе ділове середовище, недостатній рівень підприємницьких навичок населення, значне податкове навантаження та недоступність фінансових ресурсів.

Додатковий потенціал по створенню високооплачуваних робочих місць пов'язаний із розвитком малого і середнього бізнесу в туристичній та, новій для регіону, ІТ-галузях.

Для стимулювання та координації розвиткових процесів в області існує потреба в удосконаленні управління регіональним розвитком та створенні передумов для покращення взаємодії громад у спільному вирішенні проблемних питань.

Основними загрозами у економічній сфері для області є:

- значне скорочення кількості робочих місць у харчовій, машинобудівній галузях промисловості, сільському господарстві; зменшення кількості малих підприємств та фізичних осіб-підприємців, як через коливання ринку, так і через модернізацію виробництва, а відтак, скорочення бюджетних надходжень;
- в умовах скорочення надходжень зовнішніх та внутрішніх інвестицій – подальше збільшення рівня зносу основних засобів на більшості підприємств;
- подальше поглиблення диференціації розвитку районів області внаслідок низької мотивації до розвитку малого бізнесу;
- зниження конкурентоспроможності продукції місцевих підприємств внаслідок зростання світових цін на енергоносії.

Таким чином, залучення інвестиційного ресурсу, проведення політики стимулювання розвитку малого і середнього бізнесу, сприяння розвитку експортних можливостей разом із підтримкою місцевого виробника на внутрішньому ринку сприятимуть досягненню стратегічної цілі. Розвиток ІТ-галузі забезпечить інноваційність означеному процесу.

Досягнення стратегічної цілі передбачається через реалізацію п'яти операційних цілей:

Стратегічна ціль 1. Підвищення конкурентоспроможності регіону				
Операційна ціль 1.1	Операційна ціль 1.2	Операційна ціль 1.3	Операційна ціль 1.4	Операційна ціль 1.5
Стимулювання залучення інвестицій	Підвищення енерго-ефективності	Удосконалення управління регіональним розвитком	Створення сприятливих умов для розвитку малого та середнього бізнесу	Розвиток туристично-рекреаційної сфери

Діяльність у рамках цієї стратегічної цілі кореспондується зі стратегічними цілями 2. Розвиток сільських територій, 3. Розвиток людського капіталу та 4. Екологічна безпека та збереження довкілля. Окремі втручання цих стратегічних цілей прямо і опосередковано сприятимуть розвитку економічного потенціалу та підвищенню конкурентоспроможності регіону.

Очікується, що реалізація стратегічної цілі 1 у середньостроковій перспективі призведе до таких результатів:

- залучення внутрішніх і зовнішніх інвестицій до регіональної економіки;
- зменшення енергетичної залежності підприємств області;
- розвинутий малий та середній бізнес;
- створення нових робочих місць;
- зменшення рівня зносу основних фондів підприємств;
- вихід із «тіні» та розвиток ІТ-сектору;
- розширення експортних можливостей та відкриття нових ринків збуту;
- розширення обсягів використання туристичних ресурсів та підвищення привабливості об'єктів та поселень, які мають туристичний потенціал;
- підвищення якості та доступності послуг, що надаються органами державної влади та місцевого самоврядування;
- розвиток інфраструктури та сфери послуг навколо об'єктів та пам'яток;
- підвищення фінансової спроможності територіальних громад;
- підвищення доходів населення.

ОПЕРАЦІЙНА ЦІЛЬ 1.1. Стимулювання залучення інвестицій

Як показує сучасний світовий досвід, інвестиційна діяльність перетворюється в основний інструмент розвитку економіки, впровадження новітніх технологій та передового досвіду в регіоні. Це, в свою чергу створює передумови для будівництва нових промислових підприємств, впровадженню інноваційних технологічних процесів і випуску нових видів продукції, і, як наслідок, – підвищення загальної конкурентоздатності економіки регіону.

За обсягами капітальних інвестицій область займає 16 місце по Україні. Головним джерелом фінансування капітальних інвестицій протягом останніх років залишаються власні кошти підприємств та кошти населення.

Черкаська область має вільні зони промислової інфраструктури, що можуть стати майданчиком для створення нових виробництв з технічним та технологічним оновленням виробничих циклів. Це, насамперед, незадіяні потужності підприємств хімічної

промисловості та машинобудування, а також нереалізований потенціал для інвестування у діючі підприємства (зокрема хімічної та харчової промисловості) з метою розширення асортименту продукції та модернізації основних фондів і процесів виробництва.

У той же час, слід звернути увагу на ряд негативних чинників, що стримують надходження інвестицій у Черкаську область. Насамперед, це нестабільна та недосконала нормативно-правова база, низький рівень захисту інвестицій, обмеженість та висока вартість кредитних ресурсів, корупційні та курсові ризики, відсутність дієвої системи інвестиційного супроводу, обтяжлива податкова система.

Зазначені вище чинники, а також недостатній рівень економічного і інноваційного розвитку Черкаського регіону та тенденції з загострення загальної конкуренції за інвестиційні ресурси, диктують необхідність підвищувати інвестиційну привабливість Черкаської області, координації зусиль з інвестиційної промоції області, підготовки привабливих інвестиційних пропозицій, системного підходу в підтримці визначених пріоритетних сфер розвитку області. Важливе значення мають також розвиток інвестиційної інфраструктури, вдосконалення інформаційного, юридичного та інших аспектів супроводу процесів упровадження інвестиційних проектів, упорядкування містобудівної документації з метою підвищення привабливості реалізації інвестиційних проектів.

Очікувані результати:

- підвищення рівня інвестиційної привабливості області, формування позитивного іміджу регіону;
- систематизація діяльності із залучення інвестицій в області, впровадження відповідних програм, заходів з боку регіональних органів влади;
- розвиток інвестиційної інфраструктури в області;
- підготовка привабливих інвестиційних продуктів;
- упровадження інноваційних технологій та технологічних процесів в регіоні;
- стимулювання розміщення нових підприємств в області;
- створення нових робочих місць.

Індикатори

- кількість реалізованих інвестиційних проектів або створених нових підприємств;
- динаміка обсягів прямих іноземних інвестицій;
- частка прямих іноземних інвестицій в реальний сектор економіки у загальному обсягу прямих іноземних інвестицій;
- динаміка обсягів прямих іноземних інвестицій на одну особу;
- збільшення кількості країн-інвесторів.

Завдання	Можливі сфери реалізації проектів та програм
1.1.1. Створення позитивного інвестиційного іміджу регіону	- Промоція інвестиційного потенціалу області (<i>організація роботи інвестиційного сайту, участь у міжнародних виставках, форумах, поширення позитивних прикладів реалізації проектів в області</i>); підготовка промо-матеріалів; підвищення фахового рівня працівників управлінь/департаментів. - Реалізація елементів інформаційно-аналітичного супроводу для спрощення переорієнтації підприємств області на нові ринки збуту. - Проведення інвестиційних форумів.

1.1.2. Підготовка інвестиційних продуктів	- Інвентаризація вільних територій області з промисловою інфраструктурою для подальшої інвестиційної промоції. - Дослідження потенційно можливих бізнес-ніш по заміщенню імпорту. - Підготовка нових інвестиційних пропозицій. - Підготовка земельних ділянок типу «Грінфілд» та об'єктів типу «Браунфілд». - Підтримка інституцій для сприяння інвестуванню. - Формування концепції та техніко-економічного обґрунтування розміщення індустріальних парків у регіоні.
1.1.3. Створення системи інвестиційного супроводу	- Створення та впровадження механізмів інвестиційного супроводу, необхідних для використання в органах виконавчої влади і місцевого самоврядування. - Підвищення кваліфікаційного рівня відповідальних працівників органів виконавчої влади щодо співпраці з потенційними інвесторами.
1.1.4. Розвиток логістично-транспортного потенціалу	- Вивчення товарно-транспортних потоків. - Концепція та техніко-економічне обґрунтування створення логістичного центру. - Будівництво, реконструкція, капітальний та поточний ремонт автомобільних доріг та дорожньої інфраструктури.
1.1.5. Сприяння розробці містобудівної документації	- Розробка генеральних планів, планівзонування територій населених пунктів, а також детальних планів територій. - Сприяння розробці схем планування районівта схем забудови територіальних громад регіону відповідно до сучасних вітчизняних та світових вимог, в т.ч. галузі екології та охорони довкілля. - Створення та функціонування містобудівного кадастру на регіональному та базових рівнях.

ОПЕРАЦІЙНА ЦІЛЬ 1.2. Підвищення енергоефективності

В сучасних умовах питання енергоефективності набуває все більшого значення. Скорочення витрат на енергію призводить до економії коштів, сприяє зміцненню конкурентоспроможності регіону та підвищує економічну безпеку країни. Підвищення енергоефективності дозволяє долати тиск, який чинить залежність від енергоресурсів, вирішувати питання надійності енергопостачання. Для власників підприємств енергоефективність є ключем до конкурентоспроможності та виходу на нові ринки збуту.

На сьогодні ефективне використання енергоресурсів є найбільш важливим і економічно доцільним, але в той же час, найменш використовуваним.

У зв'язку з обмеженням постачання природного газу з Російської Федерації дуже гостро постає питання енергозбереження. На цьому підґрунті виникають загрози, які мають негативний вплив на економіку як країни, так і області зокрема. Підвищуються тарифи підприємствами житлово-комунального господарства, що, в тому числі веде до збільшення видатків місцевих бюджетів на утримання установ бюджетної та соціальної сфери.

В цих умовах виникає необхідність проведення заходів у сфері підвищення енергоефективності Черкаської області, зокрема створенні необхідних умов для розвитку підприємств житлово-комунального господарства, що використовують

енергоефективні технології, демонополізації ринку енергоресурсів і послуг, модернізації існуючих потужностей та впровадженні новітніх технологій із застосуванням альтернативної енергетики, запровадженні на законодавчому рівні механізму стимулювання до впровадження енергозберігаючих заходів.

Очікувані результати:

- зменшення енергетичної залежності області;
- зниження споживання природного газу в господарському комплексі області;
- зниження енергоємності промислової продукції;
- скорочення обсягів енергоспоживання в бюджетних установах області;
- підвищення якості надання житлово-комунальних послуг;
- формування підприємств-виробників альтернативних видів палива та енергоефективного обладнання;
- використання інноваційних технологій у сфері енергозбереження;
- розвиток підприємств житлово-комунального господарства та створення конкурентоспроможного середовища;
- зменшення шкідливих викидів в атмосферу.

Індикатори:

- кількість реалізованих енергоефективних проектів;
- кількість котелень, що працюють на альтернативному виді палива;
- обсяги та динаміка споживання паливно-енергетичних ресурсів в закладах бюджетної сфери;
- частка заміщеного імпортованого природного газу в реконструйованих системах теплозабезпечення;
- відсоток втрат теплової енергії в магістральних мережах після їх оптимізації;
- частка бюджетних закладів, які опалюються альтернативними до природного газу видами палива;
- обсяг виробництва електричної енергії з нетрадиційних відновлюваних джерел енергії.

Завдання	Можливі сфери реалізації проектів та програм
1.2.1. Створення умов для розвитку альтернативної енергетики	- Забезпечення доступу до технологій використання альтернативних джерел енергії. - Створення банку даних земель, в тому числі придатних для розміщення об'єктів альтернативної енергетики за її видами. - Реалізація проектів малої гідроенергетики та біоенергетики на окремих сільських територіях (<i>напр. насадження енергетичних культур</i>). - Проведення інформаційних кампаній серед населення про доцільність та економічну ефективність застосування альтернативних видів палива. - Встановлення систем опалення та підігріву води в закладах бюджетної сфери, які працюють на відновлювальних джерелах енергії та альтернативних видах палива. - Впровадження переробки твердих побутових відходів для вторинного використання.
1.2.2. Впровадження заходів з енергозбереження	- Організація розробки, освоєння випуску та серійне виробництво енергозберігаючого обладнання. - Використання відходів сільського господарства для виробництва відновлювальної енергії.

	- Розробка техніко-економічних обґрунтувань та проектів виробництва енергії з відновлювальних джерел. - Застосування енергоефективних технологій на комунальних підприємствах та в бюджетних установах територіальних громад, у т.ч. – переведення котлів опалення на альтернативні види палива (<i>солома, тирса, пілети тощо</i>), використання електричного теплоакumuляційного обігріву, проведення санації (<i>термомодернізації</i>) будівель та інші заходи.

ОПЕРАЦІЙНА ЦІЛЬ 1.3. Удосконалення управління регіональним розвитком

Децентралізація влади, реформування місцевого самоврядування та адміністративно-територіального устрою є однією з цілей Державної стратегії регіонального розвитку України на період до 2020 року.

Черкащина є аграрно-промисловим регіоном з досить розвинутою мережею сільських населених пунктів. Водночас на сьогодні в Україні і на Черкащині має місце тенденція до міграції населення з сільських до міських населених пунктів, спричинена значним розривом в якості життя і доступності послуг для жителів сіл та міст.

Високі темпи урбанізації несуть в собі загрозу знелюднення і занепаду сільських територій. Для аграрної Черкащини ці загрози містять ризики втрати значної частини економічного, соціального та культурного потенціалу регіону.

Отже, наразі необхідно вжити негайних запобіжних заходів для нейтралізації зазначених загроз. Перш за все необхідностворити умови для подальшого розвитку територіальних громад, їх взаємодії для вирішення спільних проблем. Важливо також забезпечити доступ населення до якісних державних послуг та публічної інформації. Кінцевою метою є забезпечення високої якості життя на всій території області.

Рациональне управління розвитком регіону базується на дієвій взаємодії представників влади із громадськістю, якості послуг органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, а також активності самої громади. Нагальним питанням є формування професійного кадрового резерву державної служби та місцевого самоврядування із залученням громадськості. Підвищення рівня відкритості органів влади та посадових осіб, поліпшення інформування громади, підвищення рівня доступності до публічної інформації, створення умов для ефективної взаємодії громад задля вирішення спільних проблем, раціонального управління місцевими ресурсами – все це є складовими успішної реалізації поставленої операційної цілі

Очікувані результати

- забезпечення ефективної координації дій зацікавлених сторін для впровадження Стратегії;
- забезпечення підтримки проектів, що впроваджуються на принципах співробітництва територіальних громад;
- збільшення обсягів залучення грантових коштів на реалізацію проектів розвитку регіону;
- консолідація зусиль територіальних громад щодо управління місцевими природними ресурсами;
- наявність оновлених генеральних планів населених пунктів та схем планування територіальних громад регіону;
- наявність генеральних планів та схем забудови територіальних громад регіону;

- удосконалення системи надання адміністративних послуг та розвиток електронного урядування;
- покращення інституційного забезпечення розвитку територіальних громад;
- формування професійного кадрового резерву органів виконавчої влади та місцевого самоврядування;
- підвищення фінансової спроможності територіальних громад;
- поліпшення соціально-економічного та культурного розвитку територій області.

Індикатори:

- кількість проектів регіонального та місцевого розвитку, в тому числі впроваджених за ініціативита участі інституційсприяння регіональному та місцевому розвитку;
- кількість реалізованих спільних проектів органів місцевого самоврядування і громадськості;
- обсяг залучених грантових коштів на реалізацію проектів розвитку регіону;
- кількість реалізованих спільних проектів органів місцевого самоврядування;
- кількість громад регіону, що мають кориговані (оновлені) генеральні плани;
- кількість публічних послуг, що надаються в електронному вигляді;
- кількість проведених консультацій з громадськістю у формі публічного громадського обговорення (безпосередня форма) та вивчення громадської думки (опосередкована форма);
- темп зростання доходів місцевих бюджетів територіальних громад;
- темп зростання податкових надходжень доходів місцевих бюджетів у розрахунку на 1 жителя територіальної громади.

Завдання	Можливі сфери реалізації проектів та програм
1.3.1 Створення умов та стимулів взаємодії громад для спільного вирішення проблемних питань	- Започаткування програм розвитку та підтримки співробітництва територіальних громад, в яких закладено економічні стимули для об'єднання територіальних громад. - Створення Інтернет-порталів для місцевого самоврядування з широким набором інформаційних та комунікативних функцій. - Реалізація соціальних проектів, розроблених громадськими організаціями та творчими спілками. - Сприяння запровадженню механізмів громадського контролю в усіх сферах діяльності органів влади та місцевого бізнесу. - Проведення консультацій з громадськістю у формі публічного громадського обговорення та вивчення громадської думки щодо соціально значущих питань. - Забезпечення інформування зацікавлених сторін стосовно переваг та можливостей співробітництва територіальних громад з метою вирішення спільних проблем. - Реалізація програм навчання громадських активістів щодо дієвих інструментів державного управління та місцевого самоврядування. - Реалізація програм інформування населення. - Консолідація зусиль територіальних громад щодо управління земельними та водними ресурсами.
1.3.2 Покращення доступності та якості послуг, що надаються органами державної влади та місцевого самоврядування	- Удосконалення системи надання адміністративних послуг та розвиток електронного урядування. - Покращення рівня надання адміністративних послуг для жителів сільської місцевості. - Підвищення якості і доступності освітніх та медичних послуг через перехід від фінансування закладів до фінансування послуг; оптимізація мережі закладів

	галузей. - Сприяння розвитку області мережі Інтернет (оптоволоконно, стандарти 3G та 4G), та доступу до неї особливо в сільській місцевості. - Забезпечення наявності на сайтах обласних та місцевих органів влади необхідної для населення інформації. - Підвищення рівня відкритості органів та посадових осіб місцевого самоврядування через вільний доступ до проектів та рішень органів влади. - Створення агенцій регіонального розвитку. - Забезпечення врахування думки суспільства при прийнятті управлінських рішень через використання механізмів та результатів соціологічних досліджень. - Створення інформаційно-ресурсних центрів доступу до соціально значущої інформації (в тому числі на базі бібліотек); - Підтримка WI-FI в громадських місцях.
1.3.3. Створення умов для динамічного зростання ресурсного забезпечення розвитку територіальних громад	- Пошук додаткових шляхів наповнення місцевих бюджетів. - Консолідація зусиль щодо наповнення Державного реєстру прав на нерухоме майно з метою ефективного справляння податку на нерухомість, відмінну від земельної ділянки. - Підвищення ефективності використання наявних природних ресурсів та комунального майна територіальних громад. - Посилення контролю за повнотою та своєчасністю сплати платежів до бюджету. - Проведення роз'яснювальної роботи щодо впровадження реформ у сфері податкового та бюджетного законодавства.
1.3.4. Підвищення якості кадрового резерву органів виконавчої влади та місцевого самоврядування	- Підвищення кваліфікації фахівців органів місцевого самоврядування, виконавчої влади та громадських активістів. - Створення публічного ті дієвого кадрового резерву керівних працівників органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування.

ОПЕРАЦІЙНА ЦІЛЬ 1.4. Створення сприятливих умов для розвитку малого та середнього бізнесу

Важливим фактором економічного зростання регіону є стан розвитку малого і середнього бізнесу, як індикатор рівня господарської активності жителів регіону, з одного боку, та оцінкою підприємницького клімату в області, – з іншого.

МСБ формує конкурентне середовище, створює робочі місця, забезпечує зайнятість та самозайнятість населення, підтримує розвиток місцевих господарств і ринків, забезпечує податкові надходження до місцевих бюджетів тощо.

Частка малих підприємств у загальній кількості підприємств області у 2013 році досягла 93,6%. Разом з тим, обсяг реалізованої продукції (товарів, послуг) малими підприємствами становить лише 21,1% від загального обсягу реалізованої продукції. Спостерігається нерівномірність розподілу суб'єктів МСБ за видами економічної діяльності, зокрема переважає оптова та роздрібна торгівля, ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів. Продукція значної частини суб'єктів підприємницької діяльності не сертифікована, або не відповідає вимогам європейських стандартів.

На території області нерівномірно розміщені об'єкти інфраструктури підтримки підприємництва та фінансових установ. Недостатньою є кількість таких важливих об'єктів інфраструктури підтримки підприємництва, як інвестиційні та лізингові компанії, бізнес-інкубатори, бізнес-центри, бізнес-асоціації тощо. Суб'єкти МСБ мають дуже обмежений доступ до фінансових ресурсів, потрібних для ведення бізнесу. Фінансові механізми, які пропонуються комерційними банками, без якісної застави і на вигідних умовах виплати кредиту, в більшості своїй недосяжні.

Для досягнення поставленої операційної цілі в Черкаській області передбачається подальше забезпечення реалізації державної політики у сфері розвитку малого та середнього підприємництва та надання адміністративних послуг, державної регуляторної політики і дозвільної системи у сфері господарської діяльності та ліцензування, а також розвиток інфраструктури підтримки підприємництва, сприяння виходу місцевих товаровиробників на зовнішні ринки, підготовки кадрів та подальший інформаційно-консультативний супровід в секторі МСБ, розвиток ІТ-сектору.

Очікувані результати:

- збільшення кількості підприємств МСБ у сфері виробництва;
- збільшення кількості суб'єктів МСБ, які впроваджують інноваційні розробки, енерго- та ресурсозберігаючі, екологічно чисті технології;
- налагодження зв'язків між великими промисловими підприємствами та МСБ;
- підвищення ефективності діючих об'єктів інфраструктури підтримки підприємництва та надавання ними послуг суб'єктам підприємництва;
- спрощення дозвільних процедур для суб'єктів малого і середнього підприємництва;
- підвищення ефективності фондів підтримки МСБ;
- збільшення частки експортної продукції, виробленої в секторі МСБ;
- збільшення кількості суб'єктів МСБ, які здійснюють зовнішньоекономічну діяльність;
- підвищення якості продукції, виробленої в секторі МСБ;
- збільшення частки підприємств МСБ у високотехнологічних секторах, зокрема в ІТ сфері;
- збільшення на території області кількості фахівців в ІТ сфері;
- збільшення кількості найманих працівників на підприємствах МСБ та ФОП;
- збільшення надходжень до місцевих бюджетів від діяльності суб'єктів МСБ;
- підвищення ефективності надання інформаційно-консультаційних послуг з питань започаткування та ведення підприємницької діяльності незайнятому населенню;

Індикатори:

- динаміка кількості підприємств МСБ на 10 тис. населення;
- частка підприємств МСБ у обсягах реалізованої продукції (*товарів, послуг*);
- кількість робочих місць, створених у секторі МСБ;
- кількість підприємств МСБ, сертифікованих за стандартами ISO;
- динаміка надходжень до місцевих бюджетів від суб'єктів МСБ;
- кількість суб'єктів МСБ, які здійснюють зовнішньоекономічну діяльність;
- обсяги експорту;
- кількість діючих об'єктів інфраструктури підтримки підприємництва;
- кількість послуг, наданих суб'єктами інфраструктури підтримки підприємництва МСБ;
- участь суб'єктів малого і середнього бізнесу у реалізації грантових проектів;
- кількість зареєстрованих ІТ підприємств в області.

Завдання	Можливі сфери реалізації проектів та програм
1.4.1. Розвиток інфраструктури підтримки підприємництва	- Створення бізнес-інкубаторів, бізнес-центрів. - Створення інформаційно-консультативних центрів підтримки малого та середнього бізнесу. - Створення та підтримка діяльності бізнес-асоціацій. - Покращення регуляторного середовища. - Підвищення ефективності роботи ЦНАПів. - Проведення навчань, консультування МСБ. - Галузеві дослідження у сфері МСБ. - Поглиблення співпраці служби зайнятості та підприємців з освітніми закладами області щодо розширення переліку спеціальностей затребуваних у сфері підприємництва. - Підвищення ефективності фінансової підтримки суб'єктів підприємницької діяльності, у тому числі з Регіонального фонду підтримки підприємництва по Черкаській області. - Інформування підприємців через ЗМІ та мережу Інтернет щодо змін у законодавстві України та інноваційних технологій, що можуть бути застосовані в економіці області.
1.4.2. Сприяння місцевим виробникам у експорті продукції	- Проведення тренінгів для МСБ з практичної реалізації систем управління якістю. - Сприяння просуванню продукції товаровиробників області на нові міжнародні ринки із залученням можливостей закордонних дипломатичних представництв. - Сприяння впровадженню прогресивних технологій переробки місцевої сировини. - Розвиток інноваційних форм підприємництва.
1.4.3. Інформаційна підтримка місцевого виробника та сприяння створенню місцевих брендів	- Інформаційна підтримка місцевого виробника та сприяння створенню місцевих брендів, у тому числі з використанням символіки найбільш відомих туристично-рекреаційних зон області, зокрема Чигиринщини, Канівщини тощо. - Організація та участь у форумах, семінарах, конференціях, виставках, ярмарках із залученням суб'єктів малого та середнього підприємництва. - Проведення конкурсів на кращий місцевий бренд та інноваційні розробки серед підприємців. - Візуалізація товарів місцевого виробника. - Сприяння налагодженню співпраці місцевих виробників та торгових мереж.
1.4.4. Покращення умов для розвитку ІТ сфери	- Створення ІТ бізнес-інкубаторів. - Розширення можливостей навчальних закладів у сфері підготовки ІТ-спеціалістів. - Покращення підготовки ІТ-фахівців. - Проведення форумів, конференцій, міжнародних програм обміну. - Сприяння передачі старих заводських, промислових приміщень під коворкінги і креативні центри.

ОПЕРАЦІЙНА ЦІЛЬ 1.5. Розвиток туристично-рекреаційної сфери

Туризм є однією із найбільш перспективних галузей економіки Черкащини. Область має об'єктивні і вагомні передумови для її розвитку: природно-кліматичний та історико-культурний потенціал, мальовничі ландшафти, привабливі туристичні маршрути, архітектурні пам'ятки, мережу територій та об'єктів природно-заповідного фонду, рекреаційні можливості.

Черкащина є мононаціональною із значним проявом патріотизму серед краян, який сформувався на історичних витоках та збереженні автентичності місцевих традицій та звичаїв. Сьогодніце є суттєвою перевагою, в тому числі у розвитку туристичної індустрії.

Важливим елементом розвитку туризму є промоція регіонального туристичного продукту. Тому створення центрів туристичної інформації – спеціалізованих установ, обладнаних сучасною технікою, що можуть у стислі терміни надати туристам та іншим подорожуючим корисну інформацію про туристичний потенціал області, є однією з умов успішного розвитку галузі.

Проблемними сьогодні на Черкащині залишаються питання невідповідності рівня розвитку туристичної індустрії наявному потенціалу.

При цьому слід розуміти, що область у цій сфері конкуруватиме з *іншими (в першу чергу сусідніми)* областями, які також мають чималий туристичний потенціал. І перемога у цій конкурентній боротьбі значною мірою залежатиме від ефективності взаємодії всіх зацікавлених сторін.

Очікувані результати:

- зростання іміджу Черкаської області як туристичного регіону;
- активізація туристичної діяльності, взаємозв'язок інфраструктури туризму з іншими сферами соціально-економічного та культурного розвитку області, забезпечення врівноваженого розвитку області та управління туристичним середовищем;
- поживлення механізмів державно-приватного партнерства та концесійних угод у сфері інфраструктурних та туристичних проектів;
- збереження та примноження історико-культурної та природної спадщини;
- розроблення нових комплексних туристичних продуктів, розвиток інфраструктури та сфери послуг навколо конкретних об'єктів та пам'яток;
- сертифікація об'єктів туристичної інфраструктури;
- маркетинг туристичного потенціалу області;
- створення системи інформування туристів;
- розвиток навичок у сфері сільського зеленого туризму; знаходження новими суб'єктами своїх економічних ніш, зокрема у сфері ремісництва;
- покращення кадрового забезпечення розвитку туристичної галузі та готельного господарства;
- покращення стану рекреаційних зон, у тому числі водних об'єктів.

Індикатори:

- кількість об'єктів туристичної інфраструктури та екскурсійних маршрутів;
- динаміка чисельності туристів та екскурсантів;
- обсяг наданих туристичних послуг;
- обсяг туристичних послуг на одного туриста;
- середньооблікова чисельність працівників туристичної галузі;
- кількість реконструйованих та новостворених об'єктів туристичної інфраструктури;
- динаміка чисельності підготовлених фахівців у туристично-рекреаційній сфері.

Завдання	Можливі сфери реалізації проектів та програм
1.5.1. Покращення стану та інфраструктури рекреаційних зон	- Дослідження стану водних об'єктів та рекреаційних зон на них. - Облаштування відпочинкових, оздоровчих, паркових зон та об'єктів природного середовища. - Реконструкція паркових зон. - Розвиток рекреаційної діяльності на територіях природо-заповідного фонду.

1.5.2. Розвиток туристичних об'єктів, продуктів та мереж	- Створення паспорту рекреаційних зон Черкаської області. - Розроблення та впровадження нових туристичних та екскурсійних маршрутів. - Покращення транспортної інфраструктури навколо туристичних об'єктів області. - Забезпечення збереження цілісності історичної, культурної та археологічної спадщини. - Створення туристичного районування Черкаської області. - Ідентифікація та маркування туристичних та рекреаційних об'єктів. - Створення та реконструкція малих об'єктів обслуговування туристів (<i>громадські вбиральні, дитячі майданчики тощо</i>). - Впорядкування територій рекреаційного призначення, туристських маршрутів, берегів річок. - Розвиток курортного туризму на березі р. Дніпро. - Розвиток етнокультурного та подієвого туризму. - Розвиток дитячого та молодіжного туризму. - Проведення періодичних щорічних масових виставково-ярмаркових заходів і фестивалів, які включатимуть різноманітні атракції, анімаційні програми, дегустації. - Розбудова інфраструктури для розвитку зимових видів спорту. - Розвиток на території області інклюзивного туризму (<i>для людей з обмеженими властивостями, учасників АТО, чорнобильців та інших груп населення</i>), як сучасного виду медично-соціальної реабілітації. - Розвиток активних видів туризму: мисливства, рибальства. - Розвиток сільського зеленого туризму. - Довгострокова оренда історико-культурних об'єктів та пам'яток. - Організація навчальних тренінгів, семінарів для підприємців-початківців у сфері сільського туризму. - Підготовка спеціалістів у сфері туризму, у тому числі гідів-екскурсоводів, з вивченням іноземних мов. - Моніторинг якості туристичних послуг.
1.5.3. Туристична промоція області	- Підтримка роботи головного туристичного сайту області. - Створення мережі туристично-інформаційних центрів. - Видання та поширення промоційних туристичних матеріалів (<i>сувенірна продукція, листівки та путівники, подієвий календар</i>). - Створення подієвого календаря. - Висвітлення вагомих туристичних подій та атракцій. - Створення карти туристичних маршрутів Черкащини. - Промоція туристичного потенціалу через ЗМІ, інтернет-ресурси тощо. - Участь у національних та міжнародних туристичних виставках. - Організація проведення масових туристичних заходів міжнародного рівня. - Проведення маркетингових, аналітичних, соціологічних досліджень у галузі туризму. - Організація та проведення ознайомлювальних турів для представників туристичних фірм, ЗМІ.

6.2. СТРАТЕГІЧНА ЦІЛЬ 2. РОЗВИТОК СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ

Розвиток сільських територій традиційно пов'язується із аграрним виробництвом. Проте досвід успішних країн свідчить, що розвиток сільських територій це, перш за все забезпечення комфортного рівня життя селян, що досягається вирішенням цілого комплексу питань. Зокрема, розвитком аграрного сектору, що забезпечує робочі місця на селі і продовольчу безпеку, розбудовою транспортної, соціальної та іншої інфраструктури, що сприяє розблокуванню економічного потенціалу території та дає можливість для самореалізації та організації змістовного дозвілля її жителів.

У сільській місцевості проживає понад 43% населення області, що вище ніж в середньому по державі (31%). Демографічний прогноз передбачає зменшення частки сільського населення. Структура сільськогосподарського виробництва за останні 20 років зазнала значних змін, що призвело до суттєвих змін у якості життя мешканців сільських територій. Приватизація земель і новий підхід до ринкової економіки не дали очікуваних результатів. Ціни на сільськогосподарські товари і харчову продукцію доходять до рівня розвинутих країн Європи, у той час, як заняття землеробством і тваринництвом не дає більшого прибутку працівникам і їх сім'ям у сільській місцевості. Натомість, фермери, особливо невеликі, зіткнулися з нестабільною ринковою ситуацією, намагаючись покращити продуктивність з використанням застарілих традиційних технологій. Брак ефективного управління в галузі тваринництва в сільському господарстві та системи планування призвели до зменшення поголів'я худоби, що спричиняє виснаження ґрунтів через відсутність достатньої кількості органічних добрив.

Аграрний сектор на сучасному етапі не в змозі забезпечити достатню зайнятість для сільського населення. Слабкі можливості для зайнятості та занепад соціальної інфраструктури в сільських і приміських місцевостях є ключовими причинами низького рівня життя і, як наслідок – відтоку, зокрема молоді, та загального старіння населення, що створює додатковий тиск на міста області і прискорює занепад традиційних сіл. Село стало неперспективним для молоді і фактично вимирає – як правило, там живуть люди старшого віку. Село швидкими темпами втрачає культурну, соціальну та економічну інфраструктуру. Для сільської місцевості характерні дрібні поселення.

Таке становище потребує всебічного підходу до розвитку села, головним чином, за допомогою політики і втручань органів влади (*обласних і місцевих*), доповнених діями, які можуть виконуватися разом із цією Стратегією.

З огляду на порівняльні переваги, виклики та ризики області, а також враховуючи можливості впливу на вирішення існуючих проблем, у межах стратегічної цілі 2 «Розвиток сільських територій» першочергову увагу слід зосередити на:

- економічному втручанні, пов'язаному із диверсифікацією структури сільськогосподарського виробництва, збільшенням доданої вартості аграрного виробництва; формуванні додаткових доходів індивідуальних домогосподарств через підтримку малих та середніх виробників сільськогосподарської продукції (*обслуговуючих кооперативів, комунальних підприємств, асоціацій виробників*);
- соціально-економічному втручанні, спрямованому на збереження та підвищення трудового потенціалу сільських територій, а також спрямованому на розвиток сільської інфраструктури у випадках, де така інфраструктура дозволяє суттєво активізувати економічний та соціальний розвиток, покращити стан довкілля та підвищити обізнаність населення.

Досягнення стратегічної цілі передбачається через реалізацію двох операційних цілей:

Стратегічна ціль 2. Розвиток сільських територій	
Операційна ціль 2.1	Операційна ціль 2.2
Диверсифікація структури сільськогосподарського виробництва та поглиблення переробки продукції	Розвиток сільських територій та периферії навколо малих міст та селищ

Діяльність у межах цієї стратегічної цілі цілком кореспондується зі стратегічними цілями 1. Підвищення конкурентоспроможності регіону, 3. Розвиток людського капіталу та 4. Екологічна безпека та збереження довкілля. Окремі втручання цих стратегічних цілей прямо і опосередковано сприятимуть розвитку сільських територій.

Очікується, що реалізація стратегічної цілі 2 у середньостроковій перспективі призведе до таких результатів:

- підвищення ефективності сільськогосподарського виробництва;
- диверсифікація сільськогосподарського виробництва;
- підвищення частки сільськогосподарської продукції регіональних виробників у структурі споживання населення області;
- підвищення доходів індивідуальних домогосподарств;
- створення нових робочих місць у сільських територіях;
- зростання числа само зайнятого населення сільських територій;
- зменшення динаміки старіння населення сільських територій;
- покращення стану об'єктів інженерної та соціальної інфраструктури у сільській місцевості.

ОПЕРАЦІЙНА ЦІЛЬ 2.1. Диверсифікація структури сільськогосподарського виробництва та поглиблення переробки продукції

На сучасному етапі Україна стоїть на шляху до євроінтеграції. В наші дні, коли технології та потреби ринку змінюються з небувалою швидкістю, особливо важливо диверсифікувати структуру сільськогосподарського виробництва відповідно до вимог ринку, зокрема і європейського, щоб бути конкурентоспроможними.

Черкаська область має значні можливості для перетворення аграрного сектору економіки у високоефективний, експортоспроможний сегмент економіки шляхом підвищення економічної активності регіону, зростанню його інвестиційної привабливості, використанню новітніх технологій у виробництві, а також виході на нові ринки збуту, які відкриваються перед нами завдяки євроінтеграції.

Сприятливі кліматичні умови, велика кількість водних ресурсів, родючі землі, якими володіє Черкащина, а також географічне розташування у Центральній Україні створюють можливості для реалізації невикористаного сільськогосподарського потенціалу у галузі вирощування овочів, фруктів, виробництва м'яса та переробки харчової продукції, виробництва екологічно чистих продуктів харчування. На жаль, згадані можливості часто не використовуються. Собівартість виробництва не відрізняється від цін в інших країнах, проте високі проміжні витрати (*велика кількість посередників, податки, відсутність належних приміщень для зберігання продуктів, центрів дистрибуції тощо*) впливають на високу ціну збуту. Впродовж багатьох років великою проблемою цього сегменту ринку є значна затримка у розвитку його логістики.

В час структурних перетворень виникає необхідність адаптації працівників даної галузі до сучасних умов виробництва. Відтворення трудового потенціалу сільського господарства та підвищення рівня кваліфікації є одними із пріоритетних завдань аграрної політики.

Очікувані результати:

- збільшення ефективності сільськогосподарського виробництва;
- підвищення доходів індивідуальних домогосподарств;
- збільшення валового продукту сільськогосподарського виробництва;
- розширення асортименту сільськогосподарського виробництва;
- створення механізмів, які стимулюватимуть організацію базового аграрного ринку;
- створення і функціонування ринкових центрів для с/г продукції у містах;
- створення нових робочих місць на сільських територіях;
- підвищення якості трудових ресурсів сільських територій;
- поліпшення доступу сільськогосподарської продукції до місцевого, національного та міжнародного ринків;
- зниження можливості впливу посередників на ціни кінцевої продукції;
- надання послуг, передача технологій, інноваційних рішень і ноу-хау агровиробникам;
- розбудова ланцюгів виробництва сільськогосподарської продукції;
- запровадження нових порід худоби та птиці у галузі тваринництва та сортів сільськогосподарських культур для більш ефективного ведення сільськогосподарського виробництва;
- можливість сільгоспвиробників, особливо дрібних фермерських господарств, мати доступ до фінансових ресурсів, необхідних для вдосконалення технології та впровадження інновацій, використання нових, більш продуктивних сортів та порід для ведення сільського господарства;
- забезпечення достатньої кількості об'єктів аграрної інфраструктури.

Індикатори:

- кількість малих та середніх агропідприємств;
- ефективність сільськогосподарського виробництва з 1 гектару;
- кількість аграрних ринків в регіоні;
- кількість належних складських приміщень (сучасних овочесховищ) для тривалого зберігання;
- кількість експортерів сільськогосподарської продукції та продуктів її переробки;
- обсяг експорту сільськогосподарської продукції та продуктів її переробки;
- рівень доходів індивідуальних домогосподарств;
- продуктивність худоби та птиці у галузі тваринництва та урожайність сільськогосподарських культур у фермерських господарствах;
- рівень безробіття сільського населення;
- сума кредитів і мікрокредитів, наданих сільгоспвиробникам;
- частка продукції органічного землеробства в загальному обсязі с/г продукції;
- кількість с/г підприємств з високою інноваційною складовою.

Завдання	Можливі сфери реалізації проектів та програм
2.1.1. Створення умов для підтримки підприємств комунальної та кооперативної форми власності (в галузях тваринництва, овочівництва, фруктівництва, сховищ довготривалого зберігання с/г продукції, а також	- Сприяння створенню кооперативних сховищ довготривалого зберігання агропродукції. - Закупівля обладнання для кооперативів (комунальних підприємств) у галузі овочівництва та ягідництва. - Закупівля обладнання для кооперативів у галузі молочного скотарства. - Створення селекційної бази для рослинництва і тваринництва.

агропереробки)	- Розвиток кооперативів у галузях вівчарства, кролівництва, козівництва, рибицтва та розведення інших видів домашніх тварин та птиці, враховуючи традиції та напрямки розвитку в окремих сільських територіях. - Сприяння придбанню сільськогосподарської техніки. - Створення кооперативних насінневих господарств з виробництва насіння овочевих культур.
2.1.2. Навчально-інформаційна підтримка сільського населення, в т.ч. сільськогосподарської кооперації, удосконалення підготовки фахівців для малого бізнесу всільській місцевості	- Проведення спеціалізованих навчальних семінарів, у т.ч. з питань розробки бізнес-планів. - Створення навчально-виробничих підприємств на базі професійно-технічних навчальних закладів в сільській місцевості. - Обладнання навчальних майстерень професійно-технічних навчальних закладів для покращення професійної підготовки у сфері інформаційних технологій, сільського зеленого туризму. - Навчально-консультативний супровід особистих селянських господарств, ініціатив зі створення бізнесу у сільській місцевості. - Проведення конкурсів з підтримки молоді, зацікавленої у переселенні в сільську місцевість. - Запровадження універсальної професії – працівник сільського господарства. - Проведення навчання з селекційної роботи по утриманню худоби.
2.1.3. Розвиток органічного сільського господарства	- Формування культури виробництва та споживання продукції органічного сільського господарства. - Сприяння науковим дослідженням, навчанню і консультуванню з питань органічного сільського господарства, створення лабораторії по виробництву органічної продукції. - Проведення моніторингу екологічного стану сільськогосподарських земель. - Розроблення ґрунтозахисних та екологічнобезпечних технологій вирощування сільськогосподарських культур та інформаційна кампанія для дрібних агровиробників про потенціал виробництва і збуту органічної продукції. - Модернізація виробничих потужностей та технологій виробництва екологічно чистих продуктів. - Співробітництво малих підприємств області з громадськими, приватними, закритими закладами харчування для збуту органічної продукції. - Реалізація інвестиційних проектів щодо створення сучасних виробництв з випуску органічної продукції та екологічно чистих продуктів. - Налагодження вирощування екологічно-чистої плодово-овочевої продукції. - Налагодження виробництва екологічно чистої продукції тваринництва.
2.1.4. Покращення доступу агровиробників до ринків збуту	- Створення роздрібних ринків сільськогосподарської продукції. - Підтримка агровиробників через формування кооперативних об'єднань, збутових асоціацій, переробних підприємств, які б допомогли в збуті продукції, в т.ч. органічної. - Консультаційна підтримка агровиробників з питань сертифікації продукції. - Розробка бізнес-планів для малих фермерських господарств, кооперативів за участі науки з подальшою подачею їх на європейські програми, гранди. - Інформаційна підтримка місцевого виробника.

ОПЕРАЦІЙНА ЦІЛЬ 2.2 Розвиток сільських територій та периферії навколо міст та селищ

В останні роки стають все більш помітними диспропорції у розвитку центру та периферії. Низька активність бізнесу, значний брак фінансових вкладень у діяльність та розвиток периферійних територій зумовлюють їх поступовий занепад. Це спричиняє відтік великої частки населення із цих територій до центру (*особливо до м. Черкаси*), руйнування та зношення комунальної інфраструктури (*зокрема стану автомобільних доріг*), низький рівень доходів сільського населення, занепад соціальної сфери (*освітньої, культурної діяльності, медицини тощо*).

Ключовий фактор, який сприятиме вирішенню зазначених проблем, – грошові вкладення. Тому одним з першочергових шляхів реалізації даної операційної цілі є розширення підприємницьких можливостей сільського населення. Слід працювати в напрямі підвищення конкурентоспроможності сільськогосподарської продукції шляхом просування товарів місцевого виробника, покращення підприємницьких здібностей сільського населення. Один з варіантів вдосконалення структури сільського бізнесу – збільшення кількості сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів, створення кластерів у межах сільської та міської переробної промисловості та туризму.

Посилення підприємницької діяльності дасть змогу активізувати інвестиційну діяльність у сільській та приміській місцевості. Відтак, це відкриє можливості для розвитку сільської та приміської інфраструктури: ремонту дорожнього покриття, покращення стану житлово-комунального господарства, відродження сільської освіти, закладів культури. Нагальним питанням залишається якість медичних послуг у сільській місцевості. Важливою метою є збільшення кількості лікарських амбулаторій, фельдшерсько-акушерських пунктів, вдосконалення якості надання первинної медико-санітарної допомоги.

Важливим аспектом розвитку периферійних територій є також підвищення рівня зайнятості сільського населення. Створення нових підприємств сприятиме зростанню кількості нових робочих місць та підвищенню доходів зайнятого населення. Ці фактори у поєднанні дадуть змогу зменшити відтік населення з сільських та приміських територій.

Очікувані результати:

- покращення стану сільських доріг;
- покращення стану значної кількості об'єктів соціальної інфраструктури;
- підвищення якості надання послуг охорони здоров'я у сільській місцевості;
- підвищення якості надання послуг населенню по обробітку землі, транспортних послуг та інших;
- підвищення конкурентоспроможності сільськогосподарської продукції;
- створення нових робочих місць на сільських територіях;
- підвищення якості трудових ресурсів сільських територій;
- збільшення доходів індивідуальних домогосподарств;
- вільний доступ громадян до публічної інформації.

Індикатори:

- рівень безробіття у сільських територіях;
- кількість малих агровиробників;
- кількість осіб, зайнятих не аграрними видами бізнесу;
- рівень доходів індивідуальних домогосподарств;
- кількість діючих сільськогосподарських кооперативів;
- норматив прибуття бригад екстреної швидкої медичної допомоги на місце події;

- кількість та протяжність реконструйованих сільських доріг;
- кількість покращених функціонуючих об'єктів соціальної інфраструктури;
- кількість сіл, забезпечених лікарськими амбулаторіями;
- кількість публічних послуг, що надаються в електронному вигляді.

Завдання	Можливі сфери реалізації проектів та програм
2.2.1. Покращення транспортної інфраструктури для розблокування економічного розвитку сіл	- Формування та оприлюднення реєстру (<i>рейтингу</i>) потреб у ремонті та будівництві сільських доріг, які допоможуть розблокувати (<i>активізувати</i>) економічний потенціал сіл. - Проведення ремонту сільських доріг згідно з визначеним переліком. - Будівництво сільських доріг згідно з визначеним переліком.
2.2.2. Розвиток самозайнятості та неаграрних видів бізнесу, у т.ч. сільського зеленого туризму	- Проведення інтенсивного навчального курсу для сільської молоді з започаткування бізнесу на селі. - Посилення мотивації сільського населення до розвитку підприємництва в сільській місцевості, проведення відповідних навчальних курсів. - Закупівля обладнання для сільськогосподарських кооперативів. - Впровадження проектів підтримки неаграрних видів бізнесу на селі (<i>надання побутових послуг, розвиток туристичної інфраструктури</i>). - Інформаційна кампанія та закупівля для дрібних товаровиробників посадкового матеріалу малопоширених видів агропродукції. - Проведення майстер-класів, які дадуть змогу відвідувачам ознайомитись з місцевим побутом. - Виробництво сувенірної продукції, притаманної традиціям окремо взятого регіону. - Створення «тематичних сіл». - Забезпечення проведення освітніх фестивалів.
2.2.3. Поліпшення надання медичних послуг в сільських територіях	- Розвиток мережі центрів первинної медико-санітарної допомоги. - Реконструкція фельдшерсько-акушерських пунктів у лікарські амбулаторії в населених пунктах, особливо віддалених від лікарської допомоги. - Закупівля автотранспорту та обладнання для сільських амбулаторій.
2.2.4. Покращення доступу сільського населення до публічної інформації	- Забезпечення наявності на сайтах обласних та місцевих органів влади необхідної для населення інформації. - Комп'ютеризація та забезпечення доступу до мережі Інтернет публічно-шкільних бібліотек та створення на їх базі пунктів доступу до офіційної інформації. - Забезпечення доступу до інформації осіб з обмеженими можливостями.

6.3. СТРАТЕГІЧНА ЦІЛЬ 3. РОЗВИТОК ЛЮДСЬКОГО КАПІТАЛУ

Людський капітал є чи не найважливішим потенціалом Черкащини, який необхідно задіяти для форсування економічного розвитку. Розвиток людського капіталу здійснюється в результаті комплексної взаємодії держави, населення і бізнесу. Однак, провідна роль у цьому процесі, яка полягає у створенні умов розвитку людського капіталу, повинна належати державі.

Нині, нажаль, склалися несприятливі умови для розвитку людського капіталу, що тягне за собою його погіршення у довгостроковій перспективі, справляє дестабілізуючий вплив на розвиток економіки.

Сучасні тенденції відображають слабкий розвиток лідерських та підприємницьких здібностей в Україні та на території Черкащини зокрема. Серед причин можна назвати історичний відбиток передуючих економіко-політичних систем та низьку ефективність сукупності заходів щодо вирішення поставленої проблеми. На сьогодні ж гостро окреслено питання виявлення лідерських та найбільш активних груп населення для активізації процесів самоорганізації мешканців області у розв'язанні локальних дилем в умовах нестабільної соціально-економічної ситуації.

Стратегічна ціль, перш за все орієнтована на людину, і реалізація завдань цієї цілі дасть змогу поліпшити демографічну ситуацію та продовжити тривалість активного періоду життя громадян. Досягнення цієї цілі можливе лише за умови максимальної активізації громадськості, оскільки на перший план виходить формування громадянської позиції щодо ефективної поведінки в умовах сучасного ринку праці, впровадження здорового способу життя та соціальної активності.

Зміна парадигми стратегічного розвитку людського капіталу зосередить увагу на якості життя, як компонента конкурентоспроможності регіону, стимулюватиме ділову активність населення та залучення інвестицій.

Враховуючи вищезазначене, можна окреслити основні загрози у сфері розвитку людського потенціалу для Черкащини. А саме:

- демографічна проблема в області;
- падіння рівня реальних доходів населення;
- поглиблення невідповідності попиту та пропозиції на регіональному ринку праці;
- посилення дисбалансу економічних та соціальних гарантій для професійної самореалізації молодшого та старшого покоління;
- подальше послаблення дій у бік самоорганізації населення щодо вирішення проблем громади;
- відтік «тіньових» висококваліфікованих фахівців з області, у тому числі з ризиком втрати можливостей розвитку ІТ сфери;
- порушення та підрив єдності національного духу, розвитку регіональної культури, традицій та звичаїв внаслідок сучасних процесів глобалізації та геополітичної ситуації.

Отже, використання можливостей для зменшення розриву між очікуваннями та поточним рівнем розвитку описаних процесів дозволить побудувати принципово нову систему збагачення і подальшого розвитку людського капіталу.

Досягнення стратегічної мети передбачається через реалізацію двох операційних цілей:

Стратегічна ціль 3. Розвиток людського потенціалу	
Операційна ціль 3.1	Операційна ціль 3.2
Підвищення адаптивності населення до потреб ринку праці	Підвищення обізнаності та соціальної активності жителів області

Діяльність у рамках цієї стратегічної цілі кореспондується зі стратегічними цілями 1. Підвищення конкурентоспроможності регіону, 2. Розвиток сільських територій та 4. Екологічна безпека та збереження довкілля. Окремі втручання цих стратегічних цілей прямо і опосередковано сприятимуть розвитку людського потенціалу. Поряд з цим,

діяльність у межах цієї стратегічної цілі буде доповнювати досягнення решти стратегічних цілей, оскільки в основі виконання будь-якого проекту завжди знаходиться людина.

Очікується, що реалізація Стратегічної цілі 3 у найближчому майбутньому призведе до таких результатів:

- забезпечення ефективного прямого зв'язку між системою освіти та регіональним ринком праці;
- зменшення рівня безробіття, особливо серед молоді;
- покращення соціальної інфраструктури, у тому числі спортивної;
- збільшення частки підприємців серед економічно-активного населення;
- включення ширших кіл населення до активного суспільного життя, у тому числі вразливих верств;
- залучення додаткових ресурсів, отриманих від самоорганізації населення, та скорочення обсягів бюджетних коштів на вирішення місцевих проблем;
- поляризація та стимулювання населення області до ведення здорового способу життя;
- підвищення обізнаності жителів області у сфері культури, історії, звичаїв та традицій;
- підвищення рівня поінформованості та комунікативності між територіальними громадами;
- поліпшення індексу регіонального людського розвитку.

ОПЕРАЦІЙНА ЦІЛЬ 3.1. Підвищення адаптивності населення до потреб ринку праці

Черкаська область потребує вирішення проблеми у сфері природного та механічного руху населення. Скорочення і старіння населення, високий рівень передчасної смертності в працездатному віці, збільшення міграційного відтоку найманих робітників з професійно-технічною і вищою освітою, трансформація економічної системи, зміни запитів щодо найпопулярніших професій однозначно породжує невідповідність між величиною попиту та пропозицією на ринку праці і тому виникає бар'єр в адаптивності населення до потреб на даному ринку.

Визначена операційна ціль спрямована на мінімізацію втрат від ряду гострих проблем, які присутні на Черкащині. Це, зокрема, питання моніторингу ринку праці і проведення безперервного коригування системи освіти усіх рівнів, відсутність механізму нормативно-правового, матеріально-технічного, кадрового забезпечення впровадження якісного навчання із метою подальшої ефективної та доступної зайнятості населення, падіння престижу робітничих професій тощо.

Підготовка кадрів для потреб регіональної економіки, у тому числі розвиток системи освіти впродовж життя, виконується не в повній мірі. Переосмислення підходів реалізації даного сектора ринку праці, впровадження заходів з розвитку лідерських та комунікативних навичок серед усіх працездатних вікових груп населення, проведення просвітницьких кампаній для населення з питань реагування на виклики сучасності – все це виводить у новий, більш якісний формат взаємодії роботодавців із тими, хто потребує робочого місця.

Очікувані результати

- доступна, практично орієнтована система освіти;
- зменшення дисбалансу між потребами економіки у робочій силі і підготовкою кваліфікованих кадрів навчальними закладами;

- покращення матеріально-технічної бази та оптимізація структури закладів професійно-технічної освіти;
- зростання рівня економічної активності і зайнятості, скорочення рівня безробіття;
- доступність професійного розвитку фахівців для галузей економіки;
- забезпечення умов для професійної самореалізації педагогічних працівників;
- покращення профорієнтаційної роботи з молоддю;
- розвиток системи дистанційного навчання в освітніх закладах;
- розробка гендерно-чутливих програм професійної орієнтації для подолання професійної сегрегації на ринку праці;
- зменшення рівня безробіття, особливо серед молоді;

Індикатори:

- рівень зайнятості населення;
- частка зайнятих громадян віком старше 45 років та вразливих верств населення;
- частка молодіжного безробіття;
- кількість інституцій із запровадженою системою навчання впродовж життя;
- показник працевлаштування випускників навчальних закладів за отриманою професією;
- збільшення числа самозайнятого населення.

Завдання	Можливі сфери реалізації проектів та програм
3.1.1. Вдосконалення системи підготовки молоді до умов регіонального ринку праці	- Формування оптимальної мережі професійно-технічних навчальних закладів. - Дослідження перспективних потреб регіонального ринку праці. - Залучення роботодавців до розроблення та погодження навчальних планів, програм; сприяння у покращенні (осучасненні) матеріально-технічної бази професійно-технічних навчальних закладів. - Проведення моніторингу потреб у нормативно-правовому, матеріально-технічному, кадровому забезпеченні впровадження інтегрованого та інклюзивного навчання в навчальних закладах. - Покращення профорієнтаційної роботи серед молоді. - Реорганізація малокомплектних сільських шкіл. - Забезпечення навчальних закладів сучасною комп'ютерною технікою, використання ІТ-технологій у навчально-виховному процесі. - Впровадження програм з проектного навчання. - Стимулювання волонтерства, як етапу до майбутньої зайнятості. - Навчання з розвитку підприємницького мислення в учнівській молоді та дорослого незайнятого населення. - Запровадження соціальної реклами престижності робітничих професій; формування позитивного іміджу професійно-технічних навчальних закладів; проведення регіональних ярмарок-виставок робітничих професій. - Сприяння розвитку освітніх округів.
3.1.2. Покращення підготовки кадрів для потреб регіональної економіки, у тому числі розвиток системи освіти впродовж життя	- Сприяння розвитку дуальної системи навчання. - Впровадження заходів з розвитку лідерських та комунікативних навичок населення. - Впровадження підготовки кваліфікованих робітничих кадрів за укрупненими професіями. - Стимулювання обдарованої молоді та кращих освітян, які займаються проектною, науково-дослідницькою діяльністю, мають власні методичні розробки. - Проведення просвітницької роботи, спрямованої на розвиток

	правової самосвідомості та гендерної культури громадян. - Організація навчальних курсів для неформальної освіти дорослих, зокрема навчання грамотності в широкому сенсі (<i>комп'ютерна, функціональна, соціальна грамотність</i>); професійне навчання (<i>професійна підготовка, перепідготовка, підвищення кваліфікації</i>). - Створення структури (<i>інформаційного порталу</i>), що забезпечила б аналіз актуальних і перспективних потреб в кадрах регіонального ринку праці. - Забезпечення соціально-педагогічної підтримки осіб з обмеженими можливостями, їх інтеграції в освітнє та соціальне середовище, створення умов для розвитку та самореалізації.

ОПЕРАЦІЙНА ЦІЛЬ 3.2. Підвищення обізнаності та соціальної активності жителів області

Виявлення та підтримка активної громади, готової до викликів, що постають перед регіоном у ході суспільних перетворень – це основа для формування продуктивної когорти населення, що представлена багатим запасом знань, розвинених здібностей, об'ємним інтелектуальним та творчим потенціалом.

Важливим завданням для досягнення операційної цілі буде поширення практики розвитку соціальної активності мешканців громад, організації їх співпраці, створення умов для більш якісного та ефективного використання спільних ресурсів. Підтримка громадських ініціатив сприятиме стабілізації соціальних процесів та забезпечуватиме підвищення рівня довіри населення до місцевої влади.

Крім того, важливим завданням є розвиток лідерських та підприємницьких навичок населення. Саме ці навички є основою для виникнення нових економічних ініціатив та створення робочих місць, особливо у сегменті самозайнятості. Підприємницьке мислення та навички прийняття бізнес-рішень можуть бути сформовані завдяки впровадженню відповідних проектів за методиками, що успішно себе зарекомендували у різних країнах світу.

Організація ефективної молодіжної політики є стратегічно правильним процесом, адже важливо не втрачати потенціал розвитку людини на ранніх етапах її життя. Основним напрямком та принципом співпраці і взаємодії з учнівською та студентською молоддю виступає принцип делегування частини повноважень та управлінських рішень від органів виконавчої влади до активної молодіжної громади.

Досвід багатьох розвинутих країн демонструє значні можливості спрямування соціальної активності жителів у сферу покращення благоустрою громади, підтримки об'єктів соціальної інфраструктури, інші суспільно важливі справи, на які традиційно спрямовуються бюджетні кошти.

Формування активної позиції мешканців у питаннях здорового способу життя, збереження регіональних традицій та звичаїв, поширення патріотичного виховання – це ефективний спосіб інвестувати порівняно невеликі ресурси сьогодні для досягнення вагомих результатів в майбутньому.

Очікувані результати:

- підвищення рівня громадської та соціальної активності молоді;
- збільшення кількості молоді залученої до розроблення, організації, проведення та участі у молодіжних проектах та заходах;

- збільшення кількості молодіжних громадських організацій та рівня їх участі в прийнятті управлінських рішень;
- урізноманітнення та збільшення кількості заходів у сфері молодіжної політики з використанням інноваційних методик та форм роботи з молоддю;
- розвиток системи учнівського та студентського самоврядування;
- створення органів самоорганізації населення в більшості населених пунктів області;
- покращення благоустрою населених пунктів за участі громадських ініціатив;
- налагодження співробітництва між органами влади, громадськими, молодіжними, спортивними організаціями, представниками різних релігійних конфесій, медиками і освітянами в напрямку створення економічних, матеріально-технічних передумов для збереження і зміцнення здоров'я населення та популяризації фізичної культури, спорту і засад здорового способу життя;
- формування сучасної інфраструктури в галузі культури, збереження, відродження народних традицій;
- створення сприятливих умов для пошуку, підтримки та розвитку обдарованих дітей та молоді;
- забезпечення рівного доступу юридичних і фізичних осіб до публічної інформації.
- підвищення поінформованості населення щодо подій місцевого, обласного, загальнодержавного та міжнародного значення;
- максимальне охоплення регіону Інтернет-покриттям;
- наповнення інформаційного простору якісною, оперативною та об'єктивною інформацією, задоволення потреб жителів області в інформаційній та видавничій продукції;
- задоволення потреб жителів області в інформаційній та видавничій продукції;
- формування територіальними громадами мережі регіонального суспільного мовлення.

Індикатори:

- кількість активно діючих молодіжних громадських організацій;
- кількість молодіжних проектів і заходів та кількість молоді, залученої до їх розробки, реалізації та участі;
- кількість органів самоорганізації населення;
- обсяг фінансування конкурсів за програмами підтримки територіальних громад;
- кількість проектів щодо забезпечення функціонування та розвитку територіальних громад, реалізованих за активної участі їх мешканців;
- питома вага дітей шкільного віку, що займаються в спортивних секціях;
- кількість створених об'єктів інфраструктури для формування здорового способу життя (*спортивні майданчики, клуби, тренувальні зали тощо*);
- кількість відвідувань музеїв, бібліотек, інших закладів культури;
- кількість пам'яток історії, культури, археології, історико-культурних заповідників;
- чисельність учнів в музичних школах та школах естетичного виховання;
- кількість абонентів-користувачів електронними ЗМІ та Інтернет мережею;
- кількість виданої суспільно необхідної літератури за кошти місцевих бюджетів;
- обсяг залучених коштів на розвиток регіонального суспільного мовлення.

Завдання	Можливі сфери реалізації проектів та програм
3.2.1. Розвиток лідерських якостей населення	- Підтримка діяльності молодіжних і дитячих громадських організацій, органів учнівського та студентського самоврядування; проведення конкурсу проектів молодіжних громадських організацій. - Покращення можливостей самоорганізації шкільної молоді. - Проведення серії тренінгів з розвитку лідерських та комунікативних навичок молоді.

	- Проведення інтенсивного навчального курсу для сільської молоді з започаткування бізнесу на селі. - Розвиток міжнародного молодіжного співробітництва. - Проведення конкурсів бізнес-планів. - Залучення молодіжних об'єднань до заходів місцевих органів виконавчої влади та місцевого самоврядування. - Сприяння формуванню позитивного іміджу «молодого підприємця» у ЗМІ.
3.2.2. Залучення жителів області до вирішення місцевих проблем	- Залучення громадськості до обговорення та вирішення соціально значущих питань та розробки місцевих програм розвитку. - Сприяння створенню органів самоорганізації населення (ОСН). - Проведення конкурсів з підтримки соціально-економічних проектів розвитку територіальних громад. - Сприяння створенню ресурсних центрів територіальних громад та Агенцій місцевого розвитку. - Впровадження проектів системи інформаційно-аналітичного забезпечення органів місцевого самоврядування.
3.2.3. Створення умов для здорового способу життя населення, у т.ч. у сфері відпочинку та фізичної культури	- Проведення тематичних інформаційних заходів, спрямованих на підтримку здорового способу життя. - Формування мотивації до здорового способу життя шляхом проведення короткотермінових освітніх програм. - Створення благодійних консультативно-діагностичних центрів соціальної та психологічної допомоги населенню. - Профілактика захворюваності на ВІЛ/СНІД, вживання алкоголю та наркотиків серед дітей, учнівської та студентської молоді. - Проведення у закладах освіти інформаційних заходів з питань протидії та попередження насильства; програми, направлені на навчання підлітків в області сексуального та репродуктивного здоров'я. - Створення дитячих/спортивних майданчиків у райцентрах та сільській місцевості. - Збереження мережі та розвиток матеріально-технічної бази дитячо-юнацьких спортивних шкіл області. - Підтримка та поліпшення роботи дитячо-юнацьких спортивних шкіл області. - Проведення масових заходів з метою пропаганди здорового способу життя. - Використання соціальної реклами оздоровчого спрямування. - Розробка «стратегії здорового старіння».
3.2.4. Збереження регіональних традицій, розвиток української культури, історичної обізнаності та патріотичне виховання молоді	- Реставрація та збереження пам'яток археології, історії, культури, садово-паркового мистецтва. - Підтримка майстрів народних ремесел. - Паспортизація пам'яток культурної спадщини місцевого значення. - Проведення конкурсів народної творчості, сільських фестивалів. - Розробка та поширення комплексу матеріалів соціальної реклами для підвищення мотивації молоді до збереження традицій регіону. - Інформаційні заходи, спрямовані на висвітлення історичних подій, пам'ятних дат та культурних надбань краю. - Розвиток міжрегіональних і міжнародних зв'язків та співпраця з міжнародними організаціями. - Створення єдиної історико-культурної мережі, яка включає в себе історико-культурні заповідники, музеї, об'єкти рекреації, об'єкти природно-заповідного фонду, парки.

	- Створення центрів патріотичного виховання молоді, проведення семінарів-навчань. - Запровадження інтерактивних музеїв. - Забезпечення бібліотек та закладів освіти і культури науково-довідковим виданням громадсько-патріотичного та краєзнавчого спрямування.
3.2.5. Розвиток регіонального інформаційного простору	- Забезпечення наявності на сайтах місцевих органів влади необхідної для населення інформації. - Висвітлення соціальних та економічних питань в засобах масової інформації області та на офіційних сторінках органів влади в мережі Інтернет. - Створення інформаційно-ресурсних центрів доступу до соціально значущої інформації. - Оновлення офіційних веб-сайтів місцевих органів влади. - Підтримка Wi-Fi доступу у громадських місцях. - Сприяння створенню Інтернет-порталу громадських організацій з широким набором інформаційних та комунікативних функцій. - Поліпшення видавничо-поліграфічної бази області. - Сприяння створенню каналів мовлення територіальних громад.

6.4. СТРАТЕГІЧНА ЦІЛЬ 4. ЕКОЛОГІЧНА БЕЗПЕКА ТА ЗБЕРЕЖЕННЯ ДОВКІЛЛЯ

Екологічна безпека регіону розглядається як стан навколишнього середовища, коли гарантується запобігання погіршенню екологічної ситуації та здоров'я людини. Це досягається сукупністю процесів і заходів щодо створення сприятливих умов для відтворення природних ресурсів, життя та здоров'я людей, як одна з категорій сталого (збалансованого) розвитку регіону.

Соціально-економічний розвиток області тісно і нерозривно пов'язаний зі станом довкілля, наявністю екологічних проблем та ризиків у регіоні. Оцінка стану довкілля області свідчить, що компоненти екосистеми зазнають негативного антропогенного впливу, а серед екологічних проблем області, які потребують вирішення, найважливішими є утворення та накопичення великих обсягів промислових та побутових відходів, зберігання на території області невідомих, непридатних та заборонених до використання хімічних засобів захисту рослин (*відходів пестицидів*), високий рівень забруднення водного басейну області та атмосферного повітря у м. Черкаси, незадовільний стан систем якісного водопостачання та водовідведення в населених пунктах області, висока енергоємність виробництв, недостатня кількість природоохоронних територій різного рівня заповідання, зменшення видового розмаїття рослин і тварин.

Забезпечення збалансованого природокористування, екологізація господарської діяльності, досягнення безпечного для здоров'я людини стану навколишнього природного середовища є основою екологічної безпеки області і може досягатися через реалізацію наступних операційних цілей:

Операційна ціль 4.1.	Операційна ціль 4.2.	Операційна ціль 4.3.	Операційна ціль 4.4.
Створення умов для поліпшення стану довкілля	Покращення управління відходами	Розвиток екомережі, природно-заповідного фонду, збереження біологічного та ландшафтного різноманіття	Покращення стану водних об'єктів та атмосферного повітря

Діяльність у межах цієї стратегічної цілі кореспондується зі стратегічними цілями 1. Підвищення конкурентоспроможності регіону, 2. Розвиток сільських територій та 3. Розвиток людського капіталу.

Реалізація стратегічної цілі 4 у середньостроковій перспективі приведе до таких результатів:

- зменшення обсягів захоронення побутових відходів та навантаження на полігони ТПВ;
- зростання в області частки заготівлі, утилізації та використання відходів як вторинної сировини;
- повне очищення території області від невідомих, непридатних та заборонених до використання хімічних засобів захисту рослин (*відходів пестицидів*);
- покращення стану водних об'єктів області, якості питної води;
- зменшення забруднення атмосферного повітря;
- забезпечення функціонування системи моніторингу довкілля на регіональному рівні;
- збереження та примноження біо-та ландшафтного різноманіття. Формування цілісної та репрезентативної екомережі;
- покращення стану земельних ресурсів;
- підвищення рівня обізнаності населення про стан навколишнього природного середовища області;
- підвищення рівня екологічної культури населення.

ОПЕРАЦІЙНА ЦІЛЬ 4.1. Створення умов для поліпшення стану довкілля

Розвиток промисловості, транспорту та сільського господарства, залучення до господарського обороту все більшої кількості природних ресурсів, що використовуються нерационально і неефективно, підвищують рівень антропогенного навантаження на навколишнє природне середовище області і є основною причиною екологічних проблем.

Незадовільна екологічна ситуація в області потребує нагального вирішення. Серед заходів щодо поліпшення стану довкілля, чинне місце займає розвиток загальної свідомості населення щодо збереження та догляду за навколишнім середовищем. Особливий акцент повинен робитися на формуванні екологічної культури дітей та молоді.

Також, важливим при створенні умов для поліпшення стану довкілля є вдосконалення системи його моніторингу на регіональному рівні.

Очікувані результати:

- підвищення рівня екологічної культури та обізнаності населення, формування екологічного мислення у сфері ощадливого споживання природних ресурсів, енерговикористання та поводження з відходами;
- впровадження екологічної освіти для формування нової системи ціннісних орієнтирів та моделей поведінки підростаючого покоління та суспільства загалом;
- екологізація виробництв шляхом формування екологічної свідомості керівників промислових підприємств;
- збільшення кількості об'єктів інфраструктури для підтримки екологічної поведінки населення;
- ефективне функціонування системи моніторингу довкілля на регіональному рівні.

Індикатори:

- кількість просвітницьких заходів, телевізійних передач та публікацій у засобах масової інформації з питань охорони навколишнього природного середовища та стану довкілля;
- частка екологічної інформації та соціальної реклами природоохоронного спрямування.

Завдання	Можливі сфери реалізації проектів та програм
4.1.1. Підвищення рівня екологічної культури населення	- Проведення просвітницької роботи; - Формування проєкологічного мислення населення. - Впровадження екологічної освіти для формування нової системи ціннісних орієнтирів та моделей поведінки підростаючого покоління та суспільства загалом. - Створення об'єктів інфраструктури для підтримки екологічної поведінки населення - Залучення громадськості до прийняття рішень з питань охорони навколишнього природного середовища; - Поширення екологічної інформації через ЗМІ, Інтернет, телебачення. - Видання просвітницької літератури на природоохоронну тематику (<i>газети, журнали, брошури, книги тощо</i>). - Проведення конкурсів, конференцій, семінарів, круглих столів на екологічну тематику.
4.1.2. Вдосконалення системи моніторингу довкілля	- Організація ефективної взаємодії між суб'єктами моніторингу довкілля. - Розгалуження системи спостережних пунктів за забрудненням довкілля та оснащення їх сучасними приладами контролю.

ОПЕРАЦІЙНА ЦІЛЬ 4.2. Покращення управління відходами

Однією із проблем залишається поводження з невідомими, непридатними та забороненими до використання хімічними засобами захисту рослин (*відходами пестицидів*) та тари від них.

Станом на 01.01.2015 в області на 15 складах зберігається 301,114 тонн невідомих, непридатних та заборонених до використання хімічних засобів захисту рослин (*відходів пестицидів*).

Умови зберігання більшості відходів пестицидів не відповідають діючим екологічним та санітарним нормам. Більшість накопичених препаратів були свого часу заборонені до використання у зв'язку з їх високою токсичністю та негативним впливом на здоров'я населення і довкілля.

На території області знаходиться 437 місць видалення твердих побутових відходів (*сміттєзвалищ*) загальною площею 513,24 га, частина яких вичерпала свій ресурс або експлуатуються з порушенням норм екологічної безпеки.

Більшість сміттєзвалищ перевантажена, а будівництво нових потребує відведення значних площ земельних ділянок.

Сміттєзвалища призводять до забруднення ґрунтів, атмосфери, підземних і поверхневих вод. В той же час із економічного обороту виводяться мільйони тонн різних матеріалів, які могли б використовуватися як вторинна сировина, зберігаючи значні природні ресурси. Із загальної кількості твердих побутових відходів, що утворюється в області, лише близько 9 % використовуються в якості вторинної сировини.

Очікувані результати:

- зменшення обсягів захоронення побутових відходів та навантаження на полігони твердих побутових відходів;
- зростання в області частки заготівлі, утилізації та використання відходів як вторинної сировини;
- повне очищення території області від невідомих, непридатних та заборонених до використання хімічних засобів захисту рослин (*відходів пестицидів*).

Індикатори:

- обсяг утилізованих відходів (*відсотків від загальної кількості утворених відходів*);
- кількість стихійних сміттєзвалищ;
- кількість невідомих, непридатних та заборонених до використання хімічних засобів захисту рослин (*відходів пестицидів*).

Завдання	Можливі сфери реалізації проектів та програм
4.2.1. Сприяння зменшенню захоронення твердих побутових відходів	- Запровадження системи роздільного збирання твердих побутових відходів з метою використання відходів у якості вторинної сировини. - Будівництво полігонів твердих побутових відходів, які відповідають встановленим стандартам. - Впровадження маловідходних технологій та нових форм організації поводження з твердими побутовими відходами. - Будівництвосміттєпереробних та сміттєсортувальних ліній.
4.2.2. Збільшення обсягів утилізації промислових відходів та повне очищення області від невідомих, непридатних та заборонених до використання хімічних засобів захисту рослин (<i>відходів пестицидів</i>)	- Забезпечення вилучення, утилізації, знищення та знешкодження невідомих, непридатних та заборонених до використання хімічних засобів захисту рослин (<i>відходів пестицидів</i>) та тари від них спеціалізованими підприємствами. - Проведення громадською інвентаризації місць зберігання невідомих, непридатних та заборонених до використання хімічних засобів захисту рослин. - Підтримка розробок у галузі інноваційних шляхів утилізації відходів.

ОПЕРАЦІЙНА ЦІЛЬ 4.3. Розвиток екомережі, природно-заповідного фонду, збереження біологічного та ландшафтного різноманіття

У комплексній проблемі охорони природи, яка охоплює різні аспекти взаємодії людини і біосфери в процесі її виробничої діяльності, заповідні екосистеми мають багатопланове значення у збереженні незайманих ландшафтів, охороні генофонду та відтворенні біологічних ресурсів.

Законами України «Про Загальнодержавну програму формування національної екологічної мережі України на 2000 – 2015 роки», «Про екологічну мережу України» передбачено створення національної екологічної мережі з метою відновлення природних середовищ існування дикої флори та фауни, покращання стану збереження окремих компонентів біологічного різноманіття, зміцнення екологічних зв'язків та цілісності екосистем.

Загальна площа регіональної екомережі Черкаської області становить 759,2 тис. га. До ключових територій екомережі належать території та об'єкти природно-заповідного фонду (63,1 тис. га), водно-болотні угіддя (166,28 тис. га) інші території, у межах яких збереглися найбільш цінні природні комплекси.

Частка природно-заповідних територій в області на сьогодні становить 3,0%, в Україні показник заповідності 6,1%, при цьому у більшості країн Європи площі, зайняті під природно-заповідними територіями, становлять у середньому 15%. Державною стратегією регіонального розвитку на період до 2020 року передбачено, що питома вага площі природно-заповідного фонду до площі адміністративно-територіальної одиниці для Черкаської області у 2017 році повинна збільшитися до 6,6%, а у 2021 році – до 9%.

Очікувані результати:

- припинення втрати біо - та ландшафтного різноманіття;
- формування цілісної та репрезентативної екомережі;
- збереження та примноження природоохоронних територій, біо - та ландшафтного різноманіття;
- забезпечення відновлення порушених земель.

Індикатори:

- кількість та площа територій та об'єктів природно-заповідного фонду;
- кількість видів рослин і тварин на території області, що підлягають охороні;
- площа рекультивованих та відновлених земель;
- рибопродуктивність водних об'єктів.

Завдання	Можливі сфери реалізації проектів та програм
4.3.1. Збереження об'єктів природно-заповідного фонду, рідкісних і зникаючих видів флори та фауни	- Створення нових об'єктів природно-заповідного фонду; - Встановлення меж в природі існуючих об'єктів природно-заповідного фонду. - Використання рекреаційного потенціалу територій та об'єктів природно-заповідного фонду. - Формування списків рідкісних і зникаючих видів флори та фауни. - Вжиття заходів щодо охорони та відтворення водних біоресурсів.
4.3.2. Збереження лісів і зелених насаджень в населених пунктах області	- Проведення інвентаризації зелених насаджень в містах та районах області. - Збільшення площі зелених насаджень в населених пунктах області, створення лісових насаджень. - Ландшафтна реконструкція існуючих об'єктів зеленого господарства.
4.3.3. Відновлення порушених земель та родючості ґрунтів	- Консервація деградованих, малопродуктивних та техногенно-забруднених сільськогосподарських угідь з подальшим їх залісненням. - Забезпечення підвищення відсотку рекультивованих земель. - Використання міжнародного досвіду та новітніх технологій при відновленні порушених земель та їх рекультивації

ОПЕРАЦІЙНА ЦІЛЬ 4.4. Покращення стану водних об'єктів та атмосферного повітря

Сучасний стан поверхневих водних об'єктів області характеризується антропогенним тиском виробничої діяльності суб'єктів господарювання. До них у великій кількості потрапляють недостатньо очищені та забруднені стічні води. Причиною є незадовільна робота очисних споруд внаслідок фізичної та моральної застарілості обладнання, несвоєчасного проведення поточних та капітальних ремонтів.

Погіршення гідрологічного та санітарного стану водних об'єктів виникає також внаслідок недотримання режиму господарської діяльності в прибережних захисних смугах, замулення та занесення, забруднення русел річок і акваторій водойм, зарегулювання стоку, зниження самоочисної здатності тощо.

Це зумовлює зниження якості води у водних об'єктах та їх поступову деградацію, що призводить до погіршення стану здоров'я населення та жорсткого дефіциту води, необхідної для економічного розвитку регіону.

Одним із шляхів вирішення даної проблеми є проведення реконструкції неефективно працюючих очисних споруд, будівництво очисних споруд у населених пунктах, де вони взагалі відсутні. Проведення робіт, пов'язаних з поліпшенням технічного стану та благоустрою водойм значно покращить стан водних об'єктів області.

Також із розвитком промисловості, збільшенням кількості транспортних засобів зросло забруднення атмосферного повітря, внаслідок чого почали виникати такі явища, як парниковий ефект, порушення озонового шару в атмосфері, накопичення шкідливих газів у нижніх шарах атмосфери. Парникові гази, що утворюються внаслідок виробничої діяльності та експлуатації автотранспорту викликають посилення парникового ефекту, що веде до зміни клімату.

Впровадження новітніх технологій, пов'язаних з економією палива, встановлення на підприємствах вискоелективного очисного обладнання дозволить зберегти та відновити природний стан атмосферного повітря та створити сприятливі умови для життєдіяльності населення.

Очікувані результати:

- зменшення обсягів скиду забруднених та недостатньо очищених стічних вод у водні об'єкти;
- відновлення гідрологічного та санітарного стану водних об'єктів;
- покращення якості питної води;
- зменшення рівня забруднення атмосферного повітря.

Індикатори:

- обсяги скидів забруднених та недостатньо-очищених стічних вод у водні об'єкти (відсотків, до попереднього року);
- якість очищення стічних вод;
- кількість водних об'єктів із сприятливим гідрологічним режимом;
- якість питної води;
- індекс забруднення атмосферного повітря.

Завдання	Можливі сфери реалізації проектів та програм
4.4.1. Створення водоохоронних зон	- Розробка проектів визначення розмірів і меж водоохоронних зон. - Дотримання режиму використання землі в межах водоохоронних зон водних об'єктів.

4.4.2. Зменшення обсягів скиду забруднених стічних вод та покращення якості питної води	- Реконструкція існуючих та будівництво нових очисних споруд для очищення стічних вод. - Будівництво підприємствами локальних очисних споруд. - Встановлення сучасних видів очисного обладнання скидів забруднюючих речовин у водні об'єкти. - Проведення робіт, пов'язаних з поліпшенням технічного стану та благоустрою водойм. - Впровадження новітніх технологій водопідготовки. - Модернізація та реконструкція існуючих водопровідних та каналізаційних мереж.
4.4.3. Впровадження технологій по скороченню викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря, в тому числі від автотранспорту	- Запровадження сучасних методів очистки викидів забруднюючих речовин на підприємствах області. - Створення умов для залучення підприємствами-забруднювачами фінансових ресурсів на модернізацію виробництв через механізми "Зелених інвестицій". - Перехід на європейські стандарти якості палива для автотранспорту. - Покращення шляхового покриття. - Розвиток вело та електротранспорту. - Облаштування велосипедних доріжок.

7. ВПРОВАДЖЕННЯ ТА МОНІТОРИНГ РЕАЛІЗАЦІЇ СТРАТЕГІЇ

З початку роботи зі стратегічного планування було наголошено на важливості впровадження та моніторингу реалізації Стратегії. Наскільки успішним виявиться реалізація Стратегії залежатиме від позитивних економічних та соціальних змін, що впливають на досягнення її мети та цілей.

У роботі над розробкою Стратегії брали участь представники бізнесу, органів виконавчої влади та місцевого самоврядування, освітніх установ, громадських та інших організацій, що забезпечує реалістичність її виконання та довіру до неї з боку громади.

Для забезпечення належного рівня відповідальності за реалізацію Стратегії необхідно створити систему моніторингу її реалізації. Така система має включати: орган, який здійснюватиме моніторинг; Положення про систему моніторингу виконання Стратегії; систему індикаторів (*результатів*) впровадження Стратегії (*кількісні та якісні*).

Реалізація Стратегії здійснюватиметься на основі партнерства, координації та узгодження діяльності всіх основних учасників цього процесу.

Впровадження Стратегії розвитку Черкаської області має здійснюватись через реалізацію комплексу організаційних, фінансових та інформаційних заходів, які будуть здійснюватися суб'єктами регіонального розвитку області відповідно до Плану реалізації Стратегії та інших регіональних програм, які впливають із Стратегії, а також рішень органів місцевого самоврядування, що приймаються для досягнення стратегічних цілей, визначених у Стратегії.

Забезпечення реалізації – це управлінське завдання, яке передбачає контроль за діяльністю численних організацій, які задіяні у процесі впровадження Стратегії. Цим має займатись відповідний орган з управління впровадженням, створений з представників органів влади та місцевого самоврядування, громадськості та бізнесу. Питання впровадження проектів і заходів Стратегії мають належати виключно до компетенції цього органу, який є відповідальним за забезпечення актуальності та реалістичності стратегічних і операційних цілей та за їх досягнення.

Для синхронізації рішень та дій органів місцевого самоврядування та місцевих державних адміністрацій з цілями Стратегії має бути внесено відповідні зміни до регламентів роботи цих органів, які передбачатимуть перевірку проектів рішень на відповідність Стратегії, визначатимуть пріоритети використання коштів бюджетів розвитку адміністративно-територіальних одиниць області відповідно та узгоджено із Планом реалізації Стратегії.

Регіональна стратегія не може передбачити всі дії місцевого, регіонального та національного рівня, які будуть реалізовуватись в області до 2020 року, та можуть сприяти досягненню очікуваних результатів. Тому у сценаріях виконання дана Стратегія зосереджується на операційних цілях і заходах, які можуть бути здійсненні за допомогою цільового впливу органів місцевої влади за активної підтримки держави (*субвенції на соціально-економічний розвиток регіонів, цільові субвенції, фінансування з Державного фонду регіонального розвитку*), узгодженої програми допомоги донорів і приватних інвестицій. Стратегія у значній мірі покладається на компетентність, готовність і бажання мешканців області сприяти змінам і покращенням.

Проте стратегічні цілі, визначені цим документом, фактично визначають точки прикладення зусиль та напрями використання ресурсів (у тому числі приватних інвестицій) аби їх результативність була максимальною з точки зору досягнення стратегічного Бачення, визначеного у Стратегії.

Реалізація можливостей – це завдання для управлінь обласних та місцевих органів влади, сектору громадських організацій та громадян, які займаються різноманітною діяльністю у сфері розвитку регіону за підтримки проектів міжнародної технічної допомоги.

Стратегія побудована таким чином, аби зробити можливим паралельну реалізацію усіх цілей з метою поширення спроможностей реалізації, територіального розповсюдження впливу і фінансової доступності, хоча певні дії є передумовою для здійснення інших, а тому вважаються пріоритетними у відношенні до наступних дій. В цьому сенсі черговість проектів в рамках Плану реалізації Стратегії вибудовується так, щоб уникнути розривів і пропусків у виконанні пов'язаних між собою заходів проектів.

Методика реалізації Стратегії передбачає визначення пріоритетів впровадження. Важливим є здійснення Стратегії в рамках двох послідовних та взаємопов'язаних програмних циклів (*етапів*), включених у два Плани реалізації:

- Перший – 2015 – 2017 роки.
- Другий – 2018 – 2020 роки.

Кожні 3 роки, на основі моніторингу Стратегії, слід здійснювати оцінку необхідності уточнення чи перегляду окремих елементів Стратегії у світлі нових тенденцій і обставин, що можуть виникати, та впливу зовнішніх і внутрішніх факторів.

Фінансове забезпечення реалізації Стратегії здійснюватиметься за рахунок:

- державного фонду регіонального розвитку;
- коштів галузевих (*міжгалузевих*) державних цільових програм та бюджетних програм центральних органів виконавчої влади, що спрямовуються на розвиток відповідної сфери у регіонах;
- субвенцій, інших трансфертів з державного бюджету місцевим бюджетам;
- коштів місцевих бюджетів;
- коштів міжнародної технічної допомоги, міжнародних фінансових організацій;
- коштів інвесторів, власних коштів підприємств.

Моніторинг реалізації Стратегії

У ході моніторингу Стратегії вирішується ціла низка завдань:

- Контроль за реалізацією Стратегії в цілому.
- Оцінка ступеню досягнення прогресу за стратегічними цілями, просування до операційних цілей.
- Аналіз інформації щодо змін зовнішніх та внутрішніх факторів розвитку регіону для уточнення та корегування (*актуалізації*) цілей Стратегії.
- Підтримка в робочому стані органів та структури стратегічного планування.

Моніторинг базується на розгляді обмеженого числа відібраних показників (*індикаторів*). Індикатори потрібно розділяти на індикатори досягнення: стратегічного Бачення; стратегічних цілей; операційних цілей та виконання проектів.

Запровадження системи моніторингу передбачає використання індикаторів в рамках концепції «вхід, процес, випуск, результат», на основі якої визначаються індикатори, які поділені на чотири групи:

- вхідні індикатори, що характеризують ресурси та їх обсяг;
- індикатори процесу, що характеризують шлях, за яким здійснюються заходи з визначеними ресурсами;
- індикатори випуску, що характеризують фізичний обсяг товарів та послуг;
- індикатори результату, що характеризують очікувані зміни.

Реалізації Стратегії здійснюється для досягнення стратегічного Бачення:

Черкащина – колыска українського державотворення, край багатий історико-культурною спадщиною, знаний в Україні та за її межами регіон, що слугує майданчиком для вільної реалізації різноманітних бізнес-проектів та обміну досвідом провідних спеціалістів в багатьох галузях економіки. Це територія особистісного розвитку та самореалізації жителів області, яка створює умови для комфортного проживання, високооплачуваної праці та безпечного відпочинку всіх краян.

Відповідно до цього бачення, моніторингу підлягають параметри, які характеризують кількісні та якісні показники, що характеризують її досягнення, а саме – показники, що використані у соціально-економічному аналізі області, а саме – валовий регіональний продукт на особу, доходи громадян, демографічні показники, рівень екологічного навантаження на одиницю території. В процесі моніторингу ці показники порівнюються із показниками на дату ухвалення Стратегії, а також з відповідними показниками в регіонах, щодо яких здійснювалось порівняння при проведенні соціально-економічного аналізу області для підготовки Стратегії.

Свідченням позитивного результату реалізації Стратегії слугуватиме абсолютне зростання показників, а також випередження темпів поліпшення показників (*приріст населення на 1000 осіб; ВРП на 1 особу, грн.; доходи громадян, грн.; будівництво житла на 1000 осіб, кв. м; рівень екологічного навантаження*) у порівнянні з середньоукраїнськими показниками та показниками регіонів-конкурентів.

Моніторинг досягнення стратегічних цілей здійснюватиметься відповідно до таких визначених цілей:

- Стратегічна ціль 1. Підвищення конкурентоспроможності регіону.
- Стратегічна ціль 2. Розвиток сільських територій.
- Стратегічна ціль 3. Розвиток людського капіталу.
- Стратегічна ціль 4. Екологічна безпека та збереження довкілля.

Аналогічно загальному моніторингу досягнення стратегічного Бачення відбуватиметься моніторинг реалізації стратегічних цілей. Основними кількісними показниками щодо кожної стратегічної цілі за період моніторингу будуть показники, що впливають з переліку проектів, які будуть реалізованими в рамках досягнення кожної стратегічної цілі.

Індикатори успішності досягнення цілей визначені у Стратегії. Відповідно до цих індикаторів на кожен плановий період моніторингу має бути сформовано кількісні показники, за якими має здійснюватись моніторинг.

Отже, обов'язковою умовою забезпечення моніторингу реалізації Стратегії є застосування системи індикаторів, які використовуються для визначення результативності реалізації державної стратегії регіонального розвитку на період до 2020 року.

Уніфікована система індикаторів для Державної стратегії регіонального розвитку – 2020, регіональних стратегій розвитку, а також Планів їх реалізації:

ВХІДНІ ІНДИКАТОРИ	• Створення сприятливих умов для регулювання ведення бізнесу. • Підтримка розвитку інноваційних технологій. • Запровадження освітніх програм з урахуванням потреб високотехнологічного бізнесу. • Підвищення якості надання адміністративних послуг фізичним та юридичним особам. • Створення умов для об'єднання та підвищення фінансової спроможності територіальних громад. • Поліпшення якості міжрегіональної та внутрішньорегіональної фізичної інфраструктури. • Розвиток міжрегіональної та внутрішньорегіональної транспортної мережі. • Створення умов розвитку малих міст. • Запровадження реформування освіти в сільській місцевості. • Проведення реформи медичного обслуговування населення. • Запровадження програм підтримки розвитку сільської місцевості. • Реалізація програм забезпечення сільського населення адміністративними послугами. • Запровадження програм розвитку внутрішньорегіональних транспортних мереж. • Підвищення рівня якості надання послуг з обслуговування громадським транспортом. • Створення міжрегіональних та внутрішньорегіональних інформаційних і комунікативних мереж. • Виділення коштів дляДФРР.
ІНДИКАТОРИ ВИПУСКУ	• Збільшення кількості запровадження інноваційних технологій. • Збільшення частки інноваційних підприємств. • Збільшення чисельності осіб, які працюють у високотехнологічних секторах економіки. • Підвищення рівня внутрішньорегіональної та міжрегіональної інтегрованості. • Підвищення спроможності територіальних громад до розвитку. • Посилення транспортного, інформаційного та комунікативного зв'язку міст – центрів економічного зростання із менш розвинутими територіями. • Створення умов для поширення інноваційних знань та досвіду. • Підвищення рівня освіти сільського населення. • Зростання загальних доходів населення в сільській місцевості. • Зниження рівня захворюваності у сільській місцевості. • Зниження рівня смертності дітей віком до 1 року. • Створення рівних умов доступу до ринків праці. • Підвищення рівня доступу населення насамперед віддалених та малозаселених територій до основних адміністративних та інших послуг.

ІНДИКАТОРИ РЕЗУЛЬТАТУ	• Зростання частки доданої вартості у валовому регіональному продукті. • Збільшення капітальних інвестицій, прямих іноземних інвестицій. • Зростання у випуску частки інноваційної продукції. • Зростання частки високотехнологічного експорту. • Розвиток малих та інших міст, у тому числі районного значення. • Підвищення рівня доходів та споживання у сільській місцевості та невеликих населених пунктах. • Зменшення кількості вибулих із сільської місцевості. • Зменшення диференціації в наявних доходах населення. • Зменшення диспропорцій між тривалістю життя населення при народженні у міських та сільських населених пунктах. • Зниження рівня бідності • Підвищення соціальної справедливості. • Зменшення диспропорцій у споживанні послуг між сільським та міським населенням. • Зниження рівня безробіття в сільській місцевості та малих населених пунктах. • Збільшення кількості центрів економічного зростання на регіональному рівні. • Ефективне використання потенціалу територіальної спеціалізації в економічному розвитку. • Кількість проєктів, що фінансуються за рахунок коштів ДФРР.

Показники для моніторингу збираються за результатами кожного року реалізації Стратегії. На основі зібраних даних готується річний звіт та звіт щодо виконання періоду трьохрічного планування.

Річний звіт складається з переліку ключових показників за кожною ціллю, кожним пріоритетом або заходом; містить інформацію про досягнення кожного об'єктивного пріоритету або виконання заходу; оцінку можливостей досягнення поставлених цілей на трьохрічний цикл планування.

Підсумковий звіт про моніторинг за трьохрічний цикл планування до показників, які передбачаються у річних звітах, містить загальні оцінки ефективності, результативності та стійкості досягнутих результатів.

Моніторингові звіти є відкритими документами і використовуються для уточнення завдань та бюджетних програм області на наступний за звітним бюджетний рік.

Форму моніторингового звіту, відповідального за його підготовку та строки подання визначає обласна державна адміністрація відповідно до власних повноважень та структури.

Для всіх можливих форм організації процесу моніторингу головним є проведення ретельного відслідковування виконання завдань та реалізації проєктів, коригування та актуалізація Стратегії, за необхідності, з огляду на зміну ситуації, оскільки одні проєкти будуть завершені, а деякі замінені іншими.

8. УЗГОДЖЕНІСТЬ СТРАТЕГІЇ З ПРОГРАМНИМИ ТА СТРАТЕГІЧНИМИ ДОКУМЕНТАМИ

Національна система стратегічного планування має базуватись на узгодженій системі координації процесів стратегічного планування на центральному, регіональному та місцевому рівні.

Стратегія розвитку Черкаської області до 2020 року узгоджується з:

- Державною стратегією регіонального розвитку України на період до 2020 року;
- Економічними, соціальними, екологічними, інфраструктурними, територіальними й іншими аспектами розвитку області.

Середньострокове і короткострокове державне стратегічне планування регіонального розвитку узгоджується з процесами стратегічного планування розвитку регіонів/областей та міст на основі розробки та ухвалення відповідних стратегічних документів.

Реалізація Стратегії розвитку Черкаської області передбачає розробку Плану реалізації Стратегії відповідно до визначених циклів/етапів.

8.1. Узгодженість з Державною стратегією Регіонального розвитку

Державна стратегія регіонального розвитку на період до 2020 року (ДСРР-2020) включає три Стратегічні цілі:

1. Підвищення конкурентоспроможності регіонів.
2. Територіальна соціально-економічна інтеграція і просторовий розвиток.
3. Ефективне державне управління у сфері регіонального розвитку.

Стратегія розвитку Черкаської області розроблена у відповідності до Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2020 року та процесів державного стратегічного планування розвитку окремих секторів економіки країни та її регіонів, що враховує потреби їх розвитку, та необхідність підвищення конкурентоспроможності.

Таблиця 1. Узгодженість Стратегічних цілей Стратегії регіонального розвитку Черкаської області з цілями Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2020 року

Стратегічні цілі (Україна)	Стратегічні цілі (Черкаська область)			
	1. Підвищення конкурентоспроможності регіону	2. Розвиток сільських територій	3. Розвиток людського капіталу	4. Екологічна безпека та збереження довкілля
1. Підвищення конкурентоспроможності регіонів	X	X	X	X
2. Територіальна соціально-економічна інтеграція і просторовий розвиток	X	X	X	x
3. Ефективне державне управління у сфері регіонального розвитку	X	X	X	X

Примітка: Велика буква "X" означає більшу узгодженість/зв'язок, ніж маленька "x".

Стратегія розвитку Черкаської області крім власних цілей розвитку регіону містить цілі, що відповідають цілям та строкам реалізації ДСРР-2020, у частині завдань і заходів, що передбачають спільні дії центральних та місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування.

Підвищення конкурентоспроможності регіону (Стратегічна ціль 1), Розвиток сільських територій (Стратегічна ціль 2) та Розвиток людського капіталу (Стратегічна ціль 3) Стратегії регіонального розвитку Черкаської області в значній мірі узгоджені з усіма стратегічними цілями Державної стратегії регіонального розвитку України.

Екологічна безпека та збереження довкілля (Стратегічна ціль 4) Стратегії регіонального розвитку Черкаської області прямо підтримує Стратегічні цілі 1. Підвищення конкурентоспроможності регіонів та 3. Ефективне державне управління у сфері регіонального розвитку Державної стратегії регіонального розвитку України.

Таблиця 2. Узгодженість Операційних цілей Стратегії регіонального розвитку Черкаської області з цілями Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2020 року

Операційні цілі Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2020 року	Операційні цілі Стратегії регіонального розвитку Черкаської області до 2020 р.												
	1.1. Стимулювання залучення інвестицій	1.2. Підвищення енергоефективності	1.3. Удосконалення управління регіональним розвитком	1.4. Створення сприятливих умов для пріоритетного розвитку малого та середнього бізнесу	1.5. Розвиток туристично-рекреаційної сфери	2.1. Диверсифікація структури сільськогосподарського виробництва та поглиблення переробки продукції	2.2. Розвиток сільських територій та периферії навколо міст та селищ	3.1. Підвищення адаптивності населення до потреб ринку праці	3.2. Підвищення обізнаності та соціальної активності жителів області	4.1. Створення умов для поліпшення стану довкілля	4.2. Покращення управління відходами	4.3. Розвиток екомережі, природно-заповідного фонду, збереження біологічного та ландшафтного різноманіття	4.4. Покращення стану водних об'єктів та атмосферного повітря
1.1. Підвищення ролі та функціональних можливостей міст у подальшому розвитку регіонів	++	+	++	++	+	-	-	+	++	-	-	-	-
1.2. Створення умов для поширення позитивних процесів розвитку міст на інші території, розвиток сільської місцевості	+	-	+	+	+	++	++	+	+	-	-	-	-
1.3. Підвищення ефективності використання внутрішніх чинників розвитку регіонів	++	++	+	++	++	+	+	++	++	+	+	+	-
2.1. Запобігання зростанню диспропорцій, що гальмують розвиток регіонів	++	-	++	+	-	++	++	++	+	+	-	-	+
2.2. Забезпечення комфортного та безпечного життєвого	-	-	+	-	+	+	++	+	++	+	+	-	++

Операційні цілі Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2020 року	Операційні цілі Стратегії регіонального розвитку Черкаської області до 2020 р.													
	1.1. Стимулювання залучення інвестицій	1.2. Підвищення енергоефективності	1.3. Удосконалення управління регіональним розвитком	1.4. Створення сприятливих умов для пріоритетного розвитку малого та середнього бізнесу	1.5. Розвиток туристично-рекреаційної сфери	2.1. Диверсифікація структури сільськогосподарського виробництва та поглиблення переробки продукції	2.2. Розвиток сільських територій та периферії навколо міст та селищ	3.1. Підвищення адаптивності населення до потреб ринку праці	3.2. Підвищення обізнаності та соціальної активності жителів області	4.1. Створення умов для поліпшення стану довкілля	4.2. Покращення управління відходами	4.3. Розвиток екомережі, природно-заповідного фонду, збереження біологічного та ландшафтнього різноманіття	4.4. Покращення стану водних об'єктів та атмосферного повітря	
середовища для людини незалежно від місця її проживання														
2.3. Розвиток міжрегіонального співробітництва	+	+	++	+	+	+	+	-	+	-	-	-	-	-
3.1. Удосконалення системи стратегічного планування регіонального розвитку на загальнодержавному та регіональному рівні	-	-	++	-	-	-	-	+	++	-	+	-	-	-
3.2. Підвищення якості державного управління регіональним розвитком	-	-	++	+	-	-	-	+	++	-	-	-	-	-
3.3. Посилення міжгалузевої координації в процесі планування та реалізації регіональної політики	-	-	++	-	-	-	-	-	+	-	-	-	-	-
3.4. Інституційне забезпечення регіонального розвитку	+	-	++	+	-	-	-	-	+	-	-	-	-	-
3.5. Реформування територіальної організації влади та місцевого самоврядування	-	-	++	-	-	-	-	-	-	-	+	-	-	-

Примітка: ++ сильний зв'язок, + слабкий зв'язок, – відсутній зв'язок

8.2. Узгодженість стратегії з основними аспектами регіонального розвитку

Узгодженість стратегічних цілей Черкаської області з ключовими секторами розвитку була також проаналізована. Позначка “х” була вставлена у поля, де присутня узгодженість, внесок або відповідний зв'язок.

Таблиця 3. Узгодженість Стратегічних цілей Стратегії регіонального розвитку Черкаської області з ключовими секторами розвитку

Сектори	Стратегічні цілі (Черкаська область)			
	1. Підвищення конкурентоспроможності регіону	2. Розвиток сільських територій	3. Розвиток людського капіталу	4. Екологічна безпека та збереження довкілля
Економіка і торгівля	X	X	x	
Промисловість та інфраструктура	X	X	x	x
Сільське, лісове господарство, харчова промисловість	X	X	x	x
Транспорт і дороги	X	X	x	x
Екологія й природні ресурси	x	X	x	X
Освіта й молодь	x	X	X	x
Здоров'я, соціальний захист, сім'я і дитина		X	x	X
Культура і туризм	X	X	x	X
Обмін інформацією	x	x	X	x
Комунальне господарство	x	X	x	x
Територіальний розвиток, земля і кадастр	X	X	x	x

Примітка: Велика буква "X" означає більшу узгодженість / зв'язок, ніж маленька "x".